www.polirom.ro

Editura POLIROM
Iași, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1,
sector 4, 040031, O.P. 53

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României:

BACONSCHI, TEODOR

Mic almanah al marilor oameni (pe care i-am cunoscut) / Teodor Baconschi. – Iași: Polirom, 2018

ISBN print: 978-973-46-7239-4
ISBN ePub: 978-973-46-7284-4
ISBN PDF: 978-973-46-7285-1

821.135.1

Printed in ROMANIA

TEODOR BACONSCHI

Mic almanah al marilor oameni

(pe care i-am cunoscut)

POLIROM
2018

TEODOR BACONSCHI s-a născut în 1963, la București. După un doctorat în antropologie religioasă și istorie comparată a religiilor la Universitatea Paris-Sorbonne (Paris IV, 1995), a urmat studii postdoctorale la New Europe College (București, 1996). A fost director al Editurii Anastasia (1995-1996), apoi redactor-șef în TVR (emisiunea *Viața spirituală*, 1997). În 1997 a intrat în diplomație, reprezentând succesiv România la Vatican, Lisabona și Paris. Între 2009 și 2012 a îndeplinit mandatul de ministru de Externe al României.

Publicații sub semnătura de autor Teodor Baconsky: *Le rire des Pères. Essai sur le rire dans la patristique grecque* (Desclée de Brouwer, Paris, 1996; *Râsul Patriarhilor*, Anastasia, 1996; Humanitas, 2008); *Iacob și îngerul* (Anastasia, 1996); *Ispita Binelui. Eseuri despre urbanitatea credinței* (Anastasia, 1997); *Turn înclinat. Fragmente de arheologie profetică* (Curtea Veche, 1999); *Roma caput mundi* (împreună cu Horia Bernea, Humanitas, 2000); *Pe ce lume trăim* (Editura Pro, 2004); *Insula Cetății. Jurnal parizian* (Curtea Veche, 2005); *Despre necunoscut* (Humanitas, 2007); *111 incursiuni în cotidianul românesc* (ilustrații de Devis Grebu, Curtea Veche, 2009); *Bisericile de lemn din Maramureș* (album UNESCO, 2010).

Publicații sub semnătura Teodor Baconschi: *Creștinism și democrație* (Curtea Veche, 2011); *Legătura de chei. Mărturii diplomatice* (în dialog cu Armand Goșu, Curtea Veche, 2013); *Facebook. Fabrica de narcisism* (Humanitas, 2015); *Anatomia ratării. Tipuri și tare din România postcomunistă* (în dialog cu Dan-Liviu Boeriu, Humanitas, 2016); *Cetatea sub asediu. Însemnări despre credință, rațiune și terorism* (Editura Doxologia, 2017); *Fascinația tradiției. Studii patristice și de istorie a religiilor* (Editura Lumea credinței, 2017).

De viris illustribus

(cu bemolul conștiinței postmoderne)

Alexandru Dragomir spunea undeva că un „om mare" este acela care „nu este notoriu de pomană". Ce fapte devin memorabile și cine ni se pare exemplar? Prezentul nostru (crepuscular-auroral) complică destul de serios răspunsul la aceste întrebări odinioară simple. Știm că profilarea cuiva – adică săltarea lui netă peste media definită statistic – implică un amestec indiscernabil de ereditate, context sociocultural stimulant și „aliniere a astrelor" (oricâte sinonime i-am găsi acestui ultim factor: *providență, destin, noroc*). Acest „amestec" (pe care pedanții l-ar numi *algoritm*) explică și diferențele de scară, altitudine și complexitate dintre feluritele culturi: e clar, de pildă, că dacă americanii au o cultură mai bogată decât alții nu e vorba despre un accident fericit, ci de un cumul de factori favorabili, care se potențează reciproc: consens social asupra redistribuirii prin mecenat, libertăți politice garantate, un mecanism universitar eficient de reproducere a elitelor, un public avizat suficient de larg și de avut pentru a consuma bunuri simbolice diverse.

Multă vreme, culturile europene s-au inspirat din modelul creat de Plutarh, în ale sale *Vieți paralele*. I-au dat replica, peste timp, mulți alți autori, de la Cornelius Nepos, Aulus Gellius și Suetonius, până la Boccaccio sau Poggio Bracciolini. Educația în duhul artelor liberale presupunea imitarea unor „mari oameni" amintiți ca pilde de virtute, dar și condamnarea – nu mai puțin „exemplară" – a unor lideri malefici. Odată cu istorismul relativizant al modernității târzii, acceptăm că personalitățile majore au schimbat soarta colectivităților umane, numai că am ieșit din hagiografie și demonologie: le vedem ca pe un amestec (adesea inextricabil) de bine și de rău. Înțelegem că un mare om poartă în cârcă o cruce pe măsură. Admirația nefiltrată a generat mereu idolatrie. Pe de altă parte, fiecare perioadă din istoria accesibilă nouă, de la inventarea scrisului, a fost definită de anumite tipuri demne de admirație: uneori, șefii militari victorioși, alteori, împărații filozofi. O vreme, sfinții, misionarii și descoperitorii de noi continente. Mai apoi, oamenii de știință și marii inventatori. În zilele noastre, „campionii" fiecărui domeniu, de la sport, muzică și media, până la marii filantropi sau vrăjitorii care conduc imperiile digitale. Ceva cu totul modern marchează însă exercițiile noastre de admirație. Nu ne mai închinăm la „marii oameni" ca la niște icoane, preferând idealizării pedagogice lectura critică, mult mai nuanțată. Noul egalitarism democratic ne împinge chiar mai departe de atât. Se poartă biografismul demistificator. Marii oameni n-au fost chiar grandioși. Dacă ne uităm mai

atent în arhive, monumentele lor se fisurează, confirmând teza lui Michel Foucault despre puterea fatalmente corupătoare și opresivă. Fascinația față de figurile grandioase persistă doar prin reziduurile romantice ale imaginarului nostru. Îl recitim pe Ieronim prin lentila lui Machiavelli. Ne atrage partea de irațional din orice destin excepțional: ce l-a transformat pe micul corsican Bonaparte în cezar al unei Franțe imperiale? Cum să explicăm metamorfoza acelui artist mediocru, respins la Școala de Arte Frumoase, în Führer al *Reich*-ului german? Ce forțe obscure l-au propulsat pe ucenicul cizmar Ceaușescu în poziția de dictator comunist al unei țări sovietizate? Cum a devenit Marguerite de Crayencour un *alter ego* fictiv al împăratului Hadrian? Ce se petrecea în mintea unui profesor protestant dintr-un spilcuit burg prusac pentru a zămisli *Critica rațiunii pure*? Cum a devenit nepotul unui preot din Liveni locatarul palatului Cantacuzino, colegul lui Ravel și profesorul lui Menuhin? De ce a reușit fiul unui dentist de culoare din New York să devină o legendă de calibrul lui Miles Davis? Care e rețeta secretă din spatele lui *The Dark Side of the Moon* – albumul de rock psihedelic sărbătorit ca operă muzicală clasică a veacului 20? Ne punem mereu asemenea întrebări, pentru că – oricât de egalitaristă ar fi mentalitatea contemporană – trăim simultan sub presiunea unei ideologii a succesului. Să fie egalitate, desigur, numai că o viață „adevărată" și „reușită" pare să fie tot cea care te scoate din mulțime, oferindu-ți, prin celebritate, un surogat de eternitate. Vrem să fim echitabili,

dar parcă şi mai mult vrem să beneficiem de o posteritate precedată de avantajele faimei, bogăţiei şi admiraţiei. Pe măsură ce înţelegem umanitatea ecumenică a satului global, revendicăm singularitatea elitistă a noilor idoli din politică, economie, ştiinţă şi cultură. Geniul poporului se înclină dinaintea geniului persoanelor „alese", care par să menţină – dincolo de atmosfera noastră secularizată – puntea evanescentă dintre făptură şi Creator.

Pe timpul ducelui de La Rochefoucauld, întreaga Franţă care „contează" încăpea la Louvre şi, apoi, la Versailles. Societatea prerevoluţionară a celor trei stări admitea o minimă mobilitate socială pe verticală. Prin urmare, elita se reproducea la propriul nivel: aristocraţie şi cler, cu derivatele lor militare sau monastice, într-o sferă oarecum etanşă de privilegii moştenite. Tot astfel funcţiona şi monarhia ereditară: standardele cerute suveranului erau constant elevate, însă calităţile titularilor, verificate prin dreptul de primogenitură, variau aleatoriu: unui mare rege bun, creator de epocă, stil şi victorii militare, sau garant al unei păci prospere şi stabile, îi putea oricând urma unul stupid, nedrept, sângeros sau delăsător. Înainte de 1789, Europa producea mari oameni în acest mod greu predictibil, compensat prin continuitatea unor structuri de putere politico-spirituală şi prin inerţia, pe alocuri calmantă, căci oarecum fatalistă, a condiţiilor sociale preexistente. Dar tocmai umanismul renascentist şi Reforma protestantă aveau să democratizeze, odată cu educaţia întărită prin tipar, aspiraţia claselor „inferioare" către aristocraţia de robă, de sabie şi de erudiţie, lărgind baza de selecţie elitară. Putem spune că, de la 1500 până azi, asistăm la o tot mai amplă răspândire a ideii de elită ca drept meritocratic şi, oricât de critic am privi excesele modernităţii târzii, suntem moralmente obligaţi să admitem că aici rezidă secretul exploziei cognitive care fondează noua noastră galaxie intelectuală euro-americană (şi, prin contagiune, globală). Modelul paideic apărat de Allan Bloom (printre atâţia alţii) susţine, în esenţă, că educaţia în duhul Marilor Cărţi poate produce Oameni Mari indiferent de originea lor socială, etnică sau religioasă. Numai că nu utopia platonică din Republica filozofilor s-a concretizat, cât mai curând ridicarea unor genii din anonimatul plebei, în contrapartidă cu selecţia oarecum arbitrară a liderilor din democraţiile finalmente învingătoare. De câteva secole contemplăm acest paradox: libertatea şi educaţia modelează spirite superioare, pe când masele continuă să se lase înşelate de tirani, demagogi sau mediocrităţi conformiste, într-un balans adesea tragic, uneori comic, mereu surprinzător şi nu o dată prea costisitor. Ceea ce reţin e însă faptul, eminamente lăudabil, că democraţia şi meritocraţia se echilibrează reciproc, oricât am dori-o doar pe una, în detrimentul celeilalte.

La începutul acestui secol, al 21-lea după Hristos, lumea occidentală e agitată în continuare de războaie ideologice sau, cu o formulă mai vagă, „culturale". Universitatea, viaţa politică, media şi reţelele de socializare au devenit stadionul acestor confruntări maniheice, polarizatoare şi superficiale, ca orice

bătălie care transformă ideile în sloganuri și dezbaterea în procesul sumar al condamnării „adversarilor". Științele și noile tehnologii, secularizarea vieții în metropolele lumii globale, eroziunea populistă a democrațiilor și competiția geopolitică tot mai acerbă țes fundalul unei lumi care se vrea nouă, dar care nu și-a găsit încă o fizionomie distinctă. Știm ce ni se întâmplă, suntem mai informați ca oricând, avem capacități analitice sofisticate, ne bucurăm (deocamdată) de întreaga libertate a cuvântului, însă suntem și victimele relativismului axiologic postmodern: orice „merge", toate opiniile sunt valabile, ierarhiile s-au tocit și suferă permanente contestații, toată lumea apără o cauză sau alta, suntem inundați de proteste și indignări (sincere sau manipulate, gratuite sau lucrative), așa încât conceptul însuși de „model" – sau de viață exemplară – trece printr-o criză profundă. Cum să nu resimțim căderea generală în mediocritate și contrafacere de vreme ce însăși ideea de „mare om" dispare sub șarja tuturor demistificărilor, când orice lider e sacrificat pe altarul indiscret al „transparenței"? Suntem convinși că toți oamenii sunt egali nu doar în fața legii și a lui Dumnezeu, ci și ca înzestrări sau performanțe, astfel încât respingem orice autoritate și intrăm tacit în paranoica preconcepție narcisică potrivit căreia oricare dintre noi ar putea „face mai bine" decât cei care ne conduc destinele. Trist avatar pentru supraomul lui Nietzsche! Omul resentimentului pare să fi distrus miturile, legendele și speranțele legate de aspirațiile superioare...

Și totuși, cineva trebuie să ne conducă (politic, economic, spiritual), chiar dacă atmosfera descrisă mai sus are ea însăși ca efect propulsarea unor lideri mediocri, mereu mai apropiați de ficțiunea unui *average citizen*. Din candidat în candidat, majoritățile democratice aleg figuri tot mai cenușii, care se „exprimă pe înțelesul tuturor", știu să joace în arena circului mediatic precum săracele fiare dresate cândva de țiganii ursari și mai ales care spun mereu „ce se așteaptă de la ei", încercând să mulțumească pe toată lumea, printr-un șir nesfârșit de afirmații contradictorii, oportuniste, nesincere. Pe măsură ce liderii de tot soiul spun mai mult ce ne-am dori să auzim, frustrarea de a constata că ne mint antrenează paralizia centrului și deriva spre extremism. Problema crizei de leadership în sistemele politice postmoderne pare să fie tocmai impulsionarea nestăvilită a extremismului, adică neputința de a mai delimita locul geometric al consensului democratic. În fond, ei nici măcar nu ne mint: sunt doar incapabili să satisfacă toate interesele și nu mai au curajul de a accepta evidența că orice opțiune comportă o excludere. Soluția ar fi de găsit într-o restructurare a canonului universitar umanist, care să revină la Marile Texte, și nu atât la cultul Marilor Oameni, cât la o pedagogie a eminenței cu criterii etice și axiologice limpezi. Avem, cred, o ultimă șansă de a împinge pe oricine (mai) sus, dacă merită, numai dacă revenim la înțelepciunea lui Edmund Burke, pentru care orice libertate nelimitată e falsă. Îndreptățirile nelimitate,

autojustificările necenzurate prin responsabilități simetrice reprezintă o asemenea libertate calpă, care generează falsa conștiință a unui egalitarism imposibil. Sper să regăsim dreptul de a fi admirativi față de acei oameni care ne seamănă prea puțin, pentru că poartă în ei geniul creator, sinteza, descoperirea miraculoasă, viziunea aproape profetică, forța titanică de a duce la capăt opere majore, energia de a se lupta cu prejudecățile și obtuzitățile din zona noastră de confort. Această reabilitare a exercițiului admirativ nu implică numaidecât regăsirea unei conștiințe istorice deterministe, nu ne reinstalează într-o structură teleologică a realității și nu replonjează proiectul politic într-o supă mesianică plină cu germeni totalitari. Trăim în pragul unei noi epoci în care tele-munca, robotizarea și *uberizarea* economiei mondiale, adoptarea monedelor virtuale emise de jos în sus, dezvoltarea inteligenței artificiale, expansiunea învățământului la distanță și depășirea fracturii digitale Nord-Sud ar putea mobiliza o nouă revoluție cognitivă, bazată pe redefinirea guvernanței (poate chiar a democrației), pe refondarea universității și pe noi modele de cooperare interumană cu o enormă valoare adăugată. Sunt convins că toate aceste eventualități formidabile au nevoie de o structură mentală policentrică, de tipul stupului, dar și de o reabilitare conceptuală a ierarhiei de merit, care să fie nu atât impusă, cât rațional consimțită, spre binele comun al participanților la jocul social și economic. Avem nevoie de rețele tot mai complexe, dar și de ierarhii valorice *relativ stabile*. Vom fi capabili

să domesticim acest paradox fără să fim conformiști, ipocriți sau sufocați de blazare?

Cititorul va găsi în această carte o sumă de evocări ale întâlnirilor pe care le-am avut cu mari oameni. Firește că, de-a lungul timpului, am cunoscut mult mai multe „personalități marcante", a căror evocare s-ar fi lăbărțat în mai multe tomuri. Nu aveam cum să aglutinez aici elemente episodice de tipul: am corespondat cu René Girard, l-am întâlnit la un mic *party* academic pe Paul Ricœur, i-am strâns mâna lui Barack Obama sau... George Bush mi-a „făcut cu ochiul" în sala Consiliului de Securitate al ONU. În două decenii de diplomație, mi-am încrucișat pașii cu sute de (alte) personalități care ar fi meritat oricând o mențiune, dar care nu mi-au lăsat impresii durabile. Tot așa, nu am inclus aici nici o figură de *contemporan strict*: oameni de vârsta mea, care au realizat deja multe, dar care... mai au timp pentru a-și găsi cronicarii și portretiștii. Am fost prin urmare obligat să operez o severă selecție, adoptând criterii pe jumătate subiective, pe jumătate obiective. Subiective pentru că n-am păstrat în lista celor aleși oameni pe care nu i-am plăcut, oricât de sus ar fi fost plasați într-o ierarhie politică sau intelectuală. Obiectivă, pentru că toți cei prezentați ne dau tuturor motive raționale de admirație fie prin ce au creat, fie prin felul în care s-au achitat de înalte responsabilități. N-am căutat nici să mitizez niște figuri deja legendare (în anumite cazuri), nici să le supun unei brutale demitizări (de tip senzaționalist). Am preferat

să amestec tonul memorialistic și expozitiv cu prezentarea realistă, confirmabilă din alte surse. Pe unii dintre marii oameni cuprinși în antologia mea i-am cunoscut îndeaproape, locuind chiar în intimitatea lor sufletească, pe mulți alții i-am întâlnit o zi sau doar o oră, fără să le pot scotoci sertarele secrete. E o diferență inevitabilă între relațiile de prietenie și conlucrare îndelungată și contactele „oficiale", pe fondul cărora orice demnitar își pune masca prestabilită și recurge la propriul stoc de anecdote sau la atitudini modelate prin rutină. Evident, orice mare om e înainte de toate (și la urma urmei) o simplă ființă umană, cu defectele, limitele, viciile și iluziile sale cu tot. Nu mi-au ieșit niciCând din memorie spusele lui Montaigne, care observa atât de judicios că *sur le plus haut trône du monde on n'est jamais assis que sur son cul* (*Essais* III, 13). Ca să salvezi ideea de „mare om", ești nevoit să citești harta unei personalități *în pofida* accidentelor de relief constatate cu ochiul liber. Dincolo de „steaua" care ți-a călăuzit drumul, ieși din mulțime nu prin viciile comune pe care le împarți cu restul muritorilor, cât prin acele virtuți care te deosebesc de el. Un om nu capătă grandoare întrucât și-a învins toate patimile (situație în care părăsește galeria eroilor și se înscrie în aceea a sfinților), ci pentru că a reușit să le contrapună însușiri și realizări notabile, capabile să influențeze favorabil mediul său social, națiunea sau (mult mai rar) destinul însuși al umanității. Vederile mele mai curând conservatoare mă fac să-mi doresc ca și viitoarele generații să aibă modele admirabile din

trecutul lung al omenirii sau din prezentul lor. Nu e deloc sigur că paradigma *de viris illustribus* se va perpetua ca atare, și nu mă refer numai la egalitarismul fără răspunderi care pare să fi cuprins lumea contemporană (și care, ca orice fenomen istoric, e sortit unei cariere trecătoare), cât la faptul că stadiul deja atins în comunicare (ce poate fi infinit dezvoltat în viitor) nu mai permite, încă de pe acum, construcția de modele durabile. Metatextul, abuzul analitic, comerajul reverberat în rețelele sociale, dorința fiecăruia de a ști totul despre lideri, artiști, vedete de tot soiul – pe scurt, tabloidizarea conștiinței – nu mai țin de vreo modă efemeră, ci de un suport tehnic ostil oricărui scenariu mitizant. Posibilitatea de a ști vrute și nevrute despre oricine, mereu mai apăsat revendicată, dar și relativizarea ideii romane de „virtute" prin simultaneitatea „legitimă" a oricărei opinii nu par să mai permită o cultură a admirației. Admirația e un act aproape pios, axat pe o percepție pozitivă. Vezi o personalitate „marcantă" numai din profilul său în efigie, privindu-i aura și pipăind materia primă a faimei sale. Mi-e greu să cred că admirația mai are zile într-o epocă a resentimentului travestit justițiar și a corectitudinii politice transformate în religie civică a drepturilor omului. Grija utopică și ideologic fanatică față de Omul abstract pare să fi ucis impulsul diferențierii: nu mai admirăm, ci victimizăm exponenții anonimi ai unor minorități discriminate pozitiv. Printr-un soi de pervertire fals umanistă a modelului christic, am ajuns să convertim orice figură suverană într-un țap

ispășitor: nu mai „admirăm" decât ceea ce putem distruge, sau măcar batjocori. Odată cu tot mai vasta noastră luciditate, cuvintele la care recurgem pentru a ne exprima admirația (și a fixa statura unor exemple) și-au pierdut inocența. Și, tocmai pentru a omagia duhul relativizant al modernității, am preluat ca titlu al prezentului opus formula consacrată, puțin înaintea Revoluției Franceze, de către Rivarol & Champcenetz: *Le Petit almanach de nos grands hommes, pour l'année 1788.*

Pentru civilizația occidentală, tema marilor oameni e ombilical legată de dubla noastră moștenire, între Atena și Ierusalim. Atena și apoi Roma ne-au transmis modelul marelui om virtuos, care se pune în slujba cetății printr-o renunțare laborioasă și eroică. Tradiția creștină ne-a obișnuit cu marele om care se apropie de Dumnezeu prin autolimitare: tot ce-și refuză sieși trece în seama celorlalți. Ambele patrimonii se focalizează pe ideea de jertfă: pe de o parte, jertfa civică (politică), pe de altă parte, cea (doxologică, mistică) de sine, din iubire față de Dumnezeu și chemare filantropică. Jertfă, adică *sacrificiu*, respectiv producere a sacrului. Odată amintite rădăcinile, putem spune că actuala criză a marilor oameni e o criză a conștiinței sacrului, o patologie a secularizării excesive, tămăduite maladiv printr-o explozie a idolatriei (față de mărfuri, imagine, sex și putere). Paradoxal, omul autodivinizat produce o lume plată, în care nimeni nu se mai poate bucura de admirația pură a celorlalți. Poate și pentru că

admirația implică grația, transcendența, „ajutorul de sus". Cum nu vreau să încremenesc într-un „proiect paseist", am să transcriu în final ceva poate neașteptat: în fond, epoca noastră dedicată deriziunii și demistificărilor de tot soiul poate fi văzută și ca un mare exercițiu colectiv de smerenie. Ai nevoie, în copilărie, adolescență și restul tinereții tale de niște modele, însă relativizarea lor sarcastică te poate dedulci la practica autolimitării și dezvoltă necesarul simț (auto)critic, fără de care suntem literalmente patetici. De ce n-am putea admira pe cineva *deși* îi cunoaștem slăbiciunile, laturile vulnerabile, eșecurile? De ce nu ne-am spori acuratețea, scăpând totodată de clișeul encomiastic, de poza romantică sub clar de lună, de vizita cu clasa la Muzeul Marilor Oameni? Cu toții au fost alcătuiri moleculare înnobilate prin gândire, creație și acțiune superior orientată, dar nici unul nu a fost mai mult decât un „omuleț" cuprins de teroarea pascaliană a spațiilor infinite, un biet om sub vremi, cum spune cronicarul, un amărât ros de boli, singurătate sau ingratitudinea contemporanilor, un sfânt eșuat în egolatrie. Grandoarea lor măsoară potențialul oricărui om, slăbiciunea lor definește însăși condiția noastră terestră, drastic mortală, suferindă, solitară și însetată de alteritatea divină. În definitiv, măreția e conștiință a nimicniciei tratată prin virtuțile teologice: credința, speranța și iubirea. Ce altceva ne poate salva însemnătatea pe o planetă mărginașă, dintr-o galaxie excentrică, la nemărginită distanță de Adevărul

pe care îl căutăm pretutindeni, deși a binevoit să ni se arate în trup?

Lăsându-l pe cititor să decidă, îi urez – la capătul acestor gânduri preliminare – o lectură cât mai adecvată propriilor sale curiozități!

Din lumea largă

Papa Ioan Paul II

Îl situez pe Ioan Paul II în topul personalităților pe care le-am cunoscut. E și singurul caz de întâlnire cu un viitor... sfânt. Când am intrat în biblioteca particulară a Suveranilor pontifi, remarcabilă și prin tabloul reprezentându-l pe Hristos în slavă al lui Rafael, aveam doar 34 de ani, purtam pentru prima dată frac și țineam în mâinile mele emoționate scrisorile de acreditare ca ambasador al României pe lângă Sfântul Scaun. În 1997, Ioan Paul II era de mult o figură planetară. Transferase luptele anticomuniste ale polonezilor catolici tocmai pe tronul petrin! Avea aura unui om al lui Dumnezeu, care a contribuit decisiv la prăbușirea totalitarismului sovietic. Era un părinte al Europei libere, un patriarh al Occidentului ca loc al libertății și demnității umane. Și primul „estic" ajuns în această postură universală, „catholică". Suficiente motive, așadar, pentru a trăi acea întâlnire sub frisonul unei intersecții cu istoria majoră. Papa m-a primit în picioare, flancat de doi cardinali, a primit scrisorile, după care s-a așezat la biroul său lustruit de vreme și m-a invitat să șed față în față cu el, pentru o discuție despre România și despre

respirația comună a celor „doi plămâni ai Europei" (unul catolic-roman, altul ortodox-bizantin). Era informat că discută cu un ambasador trimis să reprezinte nu doar un stat, ci și o primă generație eliberată de Leviatanul roșu. În plus, așa cum spusese și în discursul de recepție, aprecia formația mea teologică, axată ulterior pe antropologia faptului religios: această specializare m-a ajutat enorm în misiunea mea diplomatică, deschizându-mi atât ușile, cât și inimile multora dintre distinșii cardinali ai Curiei, șefi de dicasterii și congregații. M-a atras la Ioan Paul II, văzut acum de la doi metri distanță, în persoană, acel magisteriu al suferinței asumate: era deja bolnav (cu periodice remisiuni spectaculoase), manifesta un mic tremur, părea ostenit, interiorizat. Și totuși, emana un soi de calm al Împărăției divine anticipate prin rugăciune și credință statornică, irizată mistic. Vorbea șoptit, bătrânește, puțin neclar în franceza pe care o prefera ca „limbă de lucru" internațională: prin vârstă și educație aparținea încă acelei vechi Europe a elitelor francofone. Am văzut în sclipirea stinsă a ochilor săi albaștri că vede prăbușirea comunismului ca pe un triumf al lui Dumnezeu împotriva dușmanilor Săi: era normal să nu citească evenimentele culminante ale istoriei doar printr-o lupă geopolitică.

Aveam să-l tot revăd la liturghiile pontificale de la San Pietro (în bazilică sau în aer liber, cu piața berniniană plină de pelerini din toată lumea, grupați pe națiuni). L-am reîntâlnit mai îndeaproape între 7 și 9 mai 1999, când a venit la București:

prima vizită apostolică și ecumenică a unui Papă într-o țară majoritar ortodoxă. Încălcând cutuma protocolară, m-a invitat să-l însoțesc la întoarcere, în avionul Alitalia (cursă specială) cu care a revenit la Roma. Era aproape epuizat, și totuși radios, ba chiar, ca și mine, bronzat de soarele care strălucise puternic deasupra celor 300.000 de credincioși catolici și ortodocși reuniți în parcul bucureștean Izvor (cam unde se construiește acum noua catedrală patriarhală). Am avut parte de o ultimă întâlnire personală la încheierea misiunii, când am fost primit în audiență pontificală împreună cu familia. Mă bucur și azi că ambii mei copii, Irina și Ștefan, pe atunci încă micuți, au primit binecuvântarea lui Ioan Paul II, care s-a jucat cu ei ca un bunic afectuos. Eu eram cu acel prilej mai curând trist: fusesem rechemat acasă înainte de vreme, pentru că Ion Iliescu, revenit la Cotroceni, mă pusese pe o listă de ambasadori „politici" (deși eram deja membru al corpului diplomatic, prin concurs). În loc să fiu apreciat pentru contribuția, oricât de modestă, la reușita „istoricei" vizite pontificale la București, am fost repudiat ca om al „fostului președinte" (Constantinescu) și pedepsit: nu era decât primul episod din întâlnirea mea cu sectarismul și tribalismul politic românesc, atât de păgubitor pentru aspirația noastră (mereu ipocrită) spre meritocrație. Nu conta însă starea mea de spirit: l-am revăzut pentru ultima dată pe acest imens Suveran Pontif cu aceeași bucurie creștinească „fără frontiere" (confesionale). Continuându-mi viața diplomatică, i-am

rămas mereu fidel lui Ioan Paul II și m-am bucurat enorm când Papa Benedict XVI, ucenicul și succesorul său, l-a ridicat la gloria altarelor. Într-un veac 20 plin de atrocități și de absurdități ideologice, acest polonez cultivat, profund credincios, ludic și subtil histrionic (nu degeaba cochetase cu teatrul în tinerețea sa) mi-a rămas în minte – și nu doar mie – ca figură luminoasă, răscumpărătoare, de-a pururi vie și binecuvântată.

M.S. Akihito

Teologia politică a imperiului nipon e greu digerabilă pentru europeni, chiar dacă au citit suma lui Kantorowicz despre cele două trupuri ale regelui. Am fost totuși la masă cu împăratul și împărăteasa Imperiului din Extremul Orient, însoțindu-l în vizită oficială pe președintele Traian Băsescu. Toate reperele mele despre cultura niponă – de la stampe, studiul *shinto* sau al *zen* budismului, teatrul *Nō* & Artaud, pentru a nu-l uita pe Barthes, cu al său poem semiotic – se focalizau în acest fulgurant privilegiu: una era planul politico-diplomatic, bilateral, și cu totul altceva sentimentul *depeizării familiare* pe care-l trăiam, paradoxal, odată pătruns în Palatul imperial – unde arta vidului, specific japoneză, triumfa irezistibil. Maiestatea Sa Akihito – *tennō*, sau „suveranul ceresc" – ne-a întâmpinat în costum european (o nostalgie a epocii Meiji?), zâmbind enigmatic, cu o serafică și cumva imponderabilă distincție. La dejunul oficial am avut onoarea de a fi așezat lângă împărăteasă, înveșmântată într-un chimono ca o ideogramă de mătase: părea o ființă de porțelan, adunând în jurul mesei, alături de augustul ei conviv,

întregul hieratism aulic al celui mai straniu arhipelag uman. Era și o dovadă implicită că *pax americana* – atât de scump plătită de Japonia, ca răspuns la fostul ei militarism – a salvat deopotrivă spiritul unei națiuni și vocația ei de mare putere, de această dată economică (și aliată a lumii occidentale). Cândva, spre mijlocul veacului trecut, împăratul nipon Hirohito și-a făcut pentru prima dată auzită vocea (în urechile supușilor săi), anunțând radiofonic inevitabilitatea unei capitulări necondiționate. Azi, instituția imperială funcționează, pe temeiul unei constituții inspirate de învingătorii celui de-al Doilea Război Mondial, ca o garanție a stabilității într-un peisaj pacific radical modificat de ascensiunea uluitoare a Chinei (mai demult cotropite) și de tensiunile din proximitatea regimului nord-coreean.

Diplomații își fac lecțiile, citind înainte de contactele oficiale ce și cum: așa am putut lăuda, discret admirativ, pasiunea literară a împărătesei (mă gândeam, prin analogie, direct la Anna Comnena...). Și m-am trezit, la avion, cu un volum pentru copii, trimis prin protocol, în care se strecurase cartea de vizită a împărătesei, ștanțată cu o crizantemă de aur. Știu că forța Japoniei moderne s-a bazat pe emularea frenetică a civilizației tehnice occidentale. Și totuși, această țară adorabil „reacționară" a rămas la ale ei, cu rânduieli străvechi și coduri inoxidabile, zidită în mândria fină a propriei alterități. Aproape ai fi tentat să spui că sinuciderea romantică a lui Yukio Mishima nu și-a avut rostul! Nu poți decât admira această forță sufletească, această nobilă obstinație a permanenței, într-o cultură care exaltă poetic tragismul efemerității. Curios, dar nu Tokyo mi-a rămas în minte, cu zgârie-norii și taximetriștii lui purtători de mănuși albe: am adus cu mine un pin miniaturizat (extras la un preț piperat dintr-o prăvălie cu bonsai), precum și amintirea acelor clipe de festin sobru, în compania unor simboluri vii, ambalate într-o aură semitranscendentă...

Ahmet Davutoğlu

Cam de-o seamă fiind, plus vecini într-o regiune mereu agitată, dar mai ales intelectuali umaniști ajunși în serviciul diplomatic al țărilor noastre, m-am împrietenit aproape natural cu Ahmet Davutoğlu, pe când eram omologi. Un bărbat scund și pătrățos, cu o freză pompos-brunetă și ochelari aurii, plin de energie și afișând un surâs cu multiple subînțelesuri, Davutoğlu reușise deja să se profileze drept cel mai influent intelectual public din Turcia dominată de AKP-ul lui Erdoğan. Era un expert în *Political Science*, dublat de un istoric al ideilor deopotrivă familiarizat cu istoria Imperiului Otoman, a Orientului Mijlociu și a Europei. Ca orice intelectual – subordonat idealismului platonic atât de odios în ochii lui Nietzsche –, omul a vrut de toate, simultan, ratând multe ținte prin coliziunea fatală dintre *wishful thinking* și principiul realității. Șef al diplomației unei puteri regionale, fost imperiu, el și-a imaginat o politică de *zero probleme cu vecinii* taman când acest deziderat devenise practic imposibil. A acționat în numele unei doctrine neootomaniste pe care o nega în interviuri, aplicând-o consecvent în acțiunile sale zilnice. În

fond, avea dreptate: prin poziția geopolitică, importanța ei strategică și economică, dar și prin trecutul ei de unică putere musulmană capabilă să absoarbă durabil partea răsăriteană a fostului Imperiu Roman, Turcia avea de ce să se vadă ca lider informal al unei *pax ottomanica* menită să includă și divizata lume arabă într-o paradigmă sociopolitică alternativă față de hegemonia Occidentului euro-american. Problema e, ca întotdeauna, cea a distanței dintre proiecții și suprafața accidentată a terenului. În paralel, le bătea mereu obrazul europenilor pentru că țin Turcia la ușa lor din 1963. Ar fi dorit un conglomerat sunnit care să contracareze manevrele Iranului șiit (cu forța lui proiectată regional), și-ar fi dorit o relație bună și cu Egiptul, și cu Israelul, dar mai ales cu NATO, în cadrul căruia țara sa avea o contribuție militară de prim ordin. A fost convins că datorită Primăverii Arabe (susținută de Ankara cu bani și expertiză) Turcia va oferi noilor regimuri modelul islamo-democratic realizat pe propriul teritoriu, cel puțin la începutul noului mileniu. Ba chiar și cu Armenia a căutat o cale de reconciliere istorică! O încordare vizionară, contrariată de rezistența prozaică a faptelor și de inerția tenace a unor vechi dinamici de fractură.

Relația sa apropiată cu *omul forte* al AKP, Erdoğan – actualul lider autoritar al unei Turcii reintrate într-un ciclu politic turmentat –, a fost pârghia prin care Ahmet Davutoğlu a ajuns parlamentar, șef de partid, ministru de Externe și, pentru doi ani, prim-ministru. Același patron politic impetuos i-a și blocat spectaculoasa carieră, pe fondul unor divergențe crescânde. L-am

primit în vizită oficială la București și m-a găzduit la Ankara, unde ministrul turc de Externe are dreptul de a locui protocolar într-un minipalat. Apoi, chiar cu o lună înainte de încheierea brutală a mandatului meu, m-a invitat să vorbesc la reuniunea anuală a ambasadorilor turci, ținută la Bursa, în prima capitală a Imperiului Otoman. Era un amfitrion generos, cu aere justificat sofisticate, de mare vizir în veșmânt european. Indiferent de vârstă, pregătire, inteligență, cultură și putere politică internă, orice șef de diplomație e în primul rând simbolul ambulant al puterii obiective de care dispune statul pe care, vremelnic, îl reprezintă. Dar nu strică deloc ca, dacă tot lucrezi pentru o putere regională – precum Turcia –, să dai oficiului tău un plus de *glamour* intelectual, forța elocinței personale și argumentele unui nivel intelectual remarcabil: Ahmet Davutoğlu avea acest plus. El vedea România ca pe un partener economic bun, ca pe un aliat în Marea Neagră, sub umbrela NATO, dar și ca pe un avocat al Turciei în UE. Davutoğlu n-ar fi existat politic fără Erdoğan, căruia i-a fost și prim sfetnic. Iar Turcia ar fi arătat altfel, azi și mâine, dacă acest mare intelectual frenetic patriot și intens visător ar fi rămas la butoane. Uneori, destinul a zeci de milioane de oameni atârnă de relația, bună sau proastă, a unor lideri din stratosfera marilor decizii de serai.

Alain Juppé

Alain Juppé e unul dintre politicienii francezi pe care mă bucur că i-am cunoscut, ca bun exemplu al elitei hexagonale de vița cea mai bună. Fost prim-ministru în echipă cu Jacques Chirac (pe care l-a protejat, cu o rară noblețe, devenind victima colaterală a unei afaceri judiciare aproape fatale pentru cariera sa), el a reușit să revină în politică și să lucreze ca șef al diplomației cu Nicolas Sarkozy (un șef dintre cei mai puțin confortabili). Un alergător de cursă lungă, care a primit numeroase misiuni ministeriale (incluzând portofoliul Apărării sau al Bugetului). L-am cunoscut pe când eram ambasador la Paris, vizitându-l în calitatea sa de primar al orașului Bordeaux: țin minte că, în cinstea conversațiilor noastre, a ridicat steagul României deasupra sediului primăriei. Păstrez și azi, fără s-o pot umple mereu cu lichidul adecvat, o frumoasă carafă de vin (cu un cioc argintiu de rață) pe care mi-a dăruit-o cu acel prilej: ne aflam totuși în raiul viticulturii franțuzești! Om prin excelență educat, civilizat, politicos și deschis, Alain Juppé livrează un zâmbet radios și un bagaj intelectual din vechea școală politică

europeană, tot mai greu de regăsit în noua generație de lideri. Deși de origine relativ modestă, și-a croit drumul spre vârf prin meritocrația tipic franceză: fost elev al Școlii Normale Superioare (mare școală de „supradotați"), o *agrégation* în filologie clasică, urmată de nu mai puțin faimoasele *Sciences Po* și *ENA* – iată genul de parcurs care-i asigură oricărui viitor lider cunoașterea comprehensivă a istoriei și culturii occidentale, familiarizându-l totodată cu economia mondială și mizele geopolitice de prim ordin. L-am regăsit în Consiliul pentru Afaceri Externe de la Bruxelles (de cealaltă parte a mesei rotunde, însă mereu cald și prietenos în discuțiile de culoar) și, în cursul unei vizite la Paris, când m-a primit cu aceeași seducătoare cordialitate, bine știind cât sunt de atașat Franței și istoriei comune dintre națiunile noastre. Ba chiar și la Bordeaux aveam să revin, în cadrul unei reuniuni informale a miniștrilor afiliați PPE, căreia el, veteranul primar gaullist, a ținut să-i fie o perfectă gazdă. Mi-a părut sincer rău că a pierdut recentele primare ale republicanilor francezi: m-aș fi bucurat enorm să-l văd la Elysée, un loc pe deplin meritat, de unde ar fi condus Franța cu tact, moderație, curaj realist și decizii înțelepte, la care orice lider cu o atât de largă experiență ajunge mai ușor. Alain Juppé rămâne unul dintre ultimii mari politicieni francezi cărora nu trebuie să le explici cine au fost sau ce au făcut pentru România Napoleon III, generalul Berthelot, contele de Saint-Aulaire, Enesco și Brancusi sau să le provoci revelația de a-i fi citit pe Anna de Noailles, Cioran și Eugène Ionesco. Acum

a suit pe scenă o altă garnitură care, sub impactul anglofon al globalizării, pierde memoria bilaterală româno-franceză, cu toate vedetele și momentele sale de emoție colectivă. Vechii gaulliști – suveraniști sau centriști – ies gradual de sub luminile rampei. Și nici nu mai putem găsi, printre nou-veniți, miniștri care scriu cărți pertinente despre Montesquieu sau Veneția...

Benyamin Netanyahu

Medicul său personal, originar din România, m-a introdus într-o duminică după-amiază în reședința privată a premierului Benyamin Netanyahu. Israelul e o perfectă *imago mundi*. Tot așa și elita sa politică, alcătuită din radicali și moderați, din duri și negociatori plini de speranță (sau numai de răbdare). Oameni școliți, veniți din toate colțurile planetarei diaspore evreiești: fie din prima clipă a refondării Patriei de către sioniștii falansterieni ai generației *kibbutz*, fie ulterior. Toți au însă o notă comună, legitimă, rafinată în timp, care a primit numeroase expresii tactice, aforistice și strategice: datoria de a salva Israelul atât de propriile excese, cât și de ura celor care, deși vecini (sau tocmai de aceea), și-ar dori – așa cum au declarat adesea – să-l „șteargă de pe hartă". Ca lider Likud, dl Netanyahu nu e nici un superdur, ca fostul premier Sharon, nici un pacifist necondiționat, precum fostul premier Yitzak Rabin, care a plătit cu viața concepțiile sale irenice. E însă un om de dreapta, legat mai ales de cercurile evreiești care nu tranzacționează nici cu terorismul arab, nici cu bătălia pe care Israelul o are de dus la ONU,

sau în alte dialoguri (de pildă, cu UE). Am fost onorat să stau de vorbă cu el, chiar acasă la domnia sa – într-un gest de frumoasă deschidere față de țara mea.

La data întâlnirii noastre, actualitatea era dominată de revoluțiile pretins democratice puse sub genericul jurnalistic al „Primăverii Arabe". Dl Netanyahu, îmbrăcat în costum sobru, vital și proaspăt, deși pe un fond de suprasolicitare cronică, m-a întrebat retoric: „Câte secole au trecut de la adoptarea Magnei Carta?". „Peste șase secole", am aproximat răspunsul, neavând bosa cronologiilor exacte. „Ei bine", mi-a răspuns, „cam tot pe atât va avea nevoie și lumea arabă pentru a ajunge la democrații funcționale". Israelul e tot un stat medio-oriental, numai că, în varianta lui modernă, el a fost refondat de oameni educați în democrații occidentale: elita pionierilor din 1948 cânta la pian, era poliglotă, dăduse parlamentari în felurite state europene, mari scriitori, filozofi politici, savanți, oameni de spirit umanist occidental. De aceea n-a pus pe picioare o teocrație (în pofida evreilor ultraortodocși), și nici o dictatură militară laică, socialistă sau vreun regim național-comunist. De aceea ține la alianța vitală cu întregul Occident democratic. Și de aceea își apără teritoriul cu realism și destulă știință, plus fonduri, pentru a nu se lăsa înghițit, anihilat și nici măcar umilit. În vizita care a prilejuit și întrevederea cu „Bibi" Netanyahu, am văzut (parcă la noul sediu al MAE israelian, învelit în frumoasa piatră alburie de Ierusalim) o *situation room* unde – pe o hartă parietal-electronică

a lumii – pâlpâia orice alarmă legată de viața vreunui cetățean israelian: un sistem mondial de *quick rescue*, cu orice mijloace ar fi necesare pentru aceasta. Orice stat care-și tratează așa cetățenii impune respectul tuturor. Eu cred că și evreii liberali din Londra sau New York, care-l critică pe premierul Netanyahu, nu o fac chiar din toată inima. E un adevărat om de stat, rodat și abil, ferm și inteligent. Un bărbat cu simțul umorului (cum altfel?), dar și un bărbat pur și simplu (să nu uităm că a fost șef de echipă în forțele speciale israeliene). Poate că vremea acestui tip de politician nu a trecut de tot, iar electoratul israelian rămâne – în majoritatea care-l menține pe premierul Netanyahu la putere – primul avocat al acestei evidențe.

Hillary Clinton

Am avut mai multe prilejuri de a o întâlni pe Hillary Clinton, deja faimoasă *worldwide*, în calitate de fostă *First Lady* devenită senatoare de New York și, în echipa lui Barack Obama (care i-a fost preferat de către democrații americani), secretar de stat. Nu era prima femeie în această postură de maximă importanță: o precedaseră Madeleine Albright și Condoleezza Rice, de la care preluase cumva tiparul femeii inteligente, autonome, ambițioase, care vrea să demonstreze, asemenea lui Margaret Thatcher, că trebuie să fie de două ori mai bună într-o lume (a politicii) predominant masculină. Dialogurile noastre s-au consumat la *Snow Meeting*-ul NATO de lângă Vilnius, apoi la Bruxelles, tot sub umbrela Alianței, și – în doi ani succesivi – la Washington, unde am făcut vizite oficiale ca ministru de Externe. Hillary Clinton avea deja cutuma respirației rarefiate de la vârful celui mai puternic stat. Se impregnaseră în ea politețea înaltei burghezii din Noua Anglie, tonul discret superior și afabil, acea combinație unică de lux, siguranță de sine și condescendență pe care o regăsim în sfera semenilor noștri rânduiți de soartă

la conducerea afacerilor globale. Sentimentul meu e că era foarte satisfăcută de funcția ei, pe care o privea ca trambulină prezidențială, mascând publicului larg discretul resentiment față de „șeful" ei de la Casa Albă, care-i complicase traseul și îi amânase ambiția supremă. Nu prea mai avea ce să descopere: făcuse deja, la bordul *Air Force One*, turul liderilor mondiali. Era conectată la cei mai puternici finanțiști și corporatiști ai Americii. Întâlnise crema starurilor hollywoodiene și a muzicii pop, fără a omite societatea rectorilor din Ivy League sau figurile legendare din Congres și Senat. Umilința publică încasată în ușor sordida „afacere Lewinsky" era departe, aproape estompată, sau, mai exact, încă prezentă doar pentru a-i stimula performanța diplomatică foarte intensă: un soi de compensație în glorie a unui eșec de care nu se făcea vinovată. În dialogul direct, Hillary Clinton mi s-a părut o perfectă Doamnă dornică să afișeze o politețe desăvârșită, dublată de atenție profesională și cunoașterea dosarelor, ca semn de implicare competentă în ce avea de făcut. A fost foarte îndrăgită de omologii europeni, tocmai pentru că – prin educație și gustul aristocratic – părea să nu fie decât ecoul transatlantic al vechiului continent. Am simțit, între prima și cea de-a doua întâlnire la Washington (când am semnat împreună Acordul bilateral privitor la amplasarea în România a elementelor de scut antirachetă), acumularea de oboseală fizică: a fost, cred, unul dintre cei mai plimbăreți și activi secretari de stat americani (trebuie să vedem aici, iarăși,

competiția de fond cu președintele Obama). Mie mi-a produs o mare impresie.

Când a candidat și a pierdut în fața lui Donald J. Trump, prietenii mei de dreapta n-au înțeles de ce o susțineam pe Hillary Clinton: pentru că pur și simplu mi-ar fi plăcut să cunosc personal un președinte al SUA! Dar și pentru că știam că are noțiuni clare despre angajamentul occidental al României și că înțelege corect obligația Alianței de a-și fortifica flancul estic în fața revizionismului rusesc. Noi, cu provincialismul nostru adesea resentimentar, dăm pe Facebook lecții de conduită Marilor Puteri, însă ce ne-am fi făcut, ca generație și națiune, dacă acest Occident „decadent, pervers și preislamizat din cauza corectitudinii politice" nu ne-ar fi preluat după ce-am scăpat din lagărul socialist? Pentru un diplomat român lucid și patriot, o bună relație cu SUA nu are culoare ideologică. Nu mi s-a părut că e treaba mea să judec agenda politică internă a lui Hillary Clinton ori să iau la scărmănat sursele de finanțare ale fundației omonime. Nu am intrat în polemicile domestice ale americanilor, prinși – dacă ne uităm la recentul acces de iconoclasm contra statuilor dedicate personalităților confederate – într-un nou (și păgubos) război cultural. Siguranța modestelor noastre acumulări, dar mai ales garanția fragilelor noastre libertăți vin din partea aliaților din UE și NATO. Luxul de a o demoniza pe „stângista" Hillary Clinton (sport tot mai îndrăgit în bula conservatoare a rețelelor sociale românești) e un exercițiu stupid, dacă privim imaginea de ansamblu: unde ne aflăm,

ce ne paște, cine ne poate apăra, dincolo de armata noastră de generali și de experți în *științele securității naționale*. Prin vizitele la Departamentul de Stat, la Pentagon și la Congres, am văzut îndeaproape chimia unei superputeri care și-a desenat capitala ca pe o nouă Romă și care, prin Părinții Fondatori ai Constituției americane, a reușit să întemeieze o civilizație (în fond creștină) a libertății și demnității persoanei umane. Prefer să văd „poza mare" și să nu mă pierd în detalii de coterie balcanică. Până și mult deplânsa *Closing of the American Mind* are încă o doză mult mai mare de umanism, inteligență și clasă academică decât peisajul devastat al democrației noastre „originale", marcate de resentimente antielitiste, de populism xenofob și de pietism naționalist. Sper, tocmai de aceea, că alianța strategică româno-americană va rezista în timp, pentru a evita noi stagnări anistorice, mai ales că substanța națiunii noastre se diluează oricum prin emigrație masivă și contraselecție programatică. Avem vreo alternativă preferabilă?

Jean-Louis Tauran

A fost, în prima mea misiune diplomatică, întâiul ministru de Externe străin cu care am conlucrat. Unul cu totul special, francez din Bordeaux, poliglot, erudit, absolvent al multicentenarei școli de diplomație pontificală, dar și al Universității Gregoriene. Fost nunțiu cu mare experiență, inclusiv ca reprezentant permanent al Sfântului Scaun la OSCE, organizația prin care Ioan Paul II a reușit să pună în coșul III de la Helsinki și exigența de a respecta libertatea religioasă ca drept al omului. Monseniorul Tauran – „Secretar pentru Relațiile cu Statele" (căci așa e numit la Vatican ministrul de Externe) – mi-a fost un guru diplomatic și un mai mare prieten mereu plin de curtoazie, afecțiune și sprijin concret. Personaj enigmatic, amintind de abații francezi din Vechiul Regim, reținut, discret, cu o privire jucăușă, vag și savuros ironică, avansând cu pași de motan pe coridoarele Palatului Apostolic afrescate de Rafael, Jean-Louis Tauran mi se părea un organist de geniu, care știe să apese pe toate registrele cu aceleași mâini catifelate, pline de amprenta grației. Își servea Suveranul Pontif cu devoțiunea savantă a unui duce

pus, cu toată energia, în slujba regelui său. Știa deopotrivă teologie, drept canonic, se pricepea la pictură și muzică, dar mai ales la instrumentele dreptului internațional public, pe care le armoniza cu doctrina socială catolică și cu energia celui care lucrează – în definitiv – *ad maiorem Dei gloriam*.

Numai calitățile sale cu adevărat eminente l-au ajutat să „reziste" 13 ani în poziția de șef al diplomației pontificale, într-o Curie romană unde se pătrunde greu și se pleacă ușor. L-am întâlnit de zeci de ori: stăteam față în față, pe două scaune cu spătar înalt, din lemn de abanos, învelite în catifeaua cafenie preferată de Ioan Paul II (papii împart cu președinții americani sau cu cei francezi privilegiul de a-și personaliza, prin redecorare, reședințele oficiale). Vocea lui calmă și caldă, sonorizând cea mai aleasă limbă franceză, nu mi-a părăsit niciodată memoria auditivă. Fiind pe vremea aceea foarte tânăr (pentru un ambasador la Vatican, unde diplomații își încheie de obicei cariera), m-am bucurat și din partea Monseniorului Tauran nu doar de prețuirea intelectuală acordată omului școlit, ci și de suportul moral oferit creștinului estic, scăpat de comunism, care vedea dialogul ecumenic ca pe un instrument de integrare europeană. N-a existat detaliu sau mare decizie sub gir pontifical care să depindă de el și să nu-și afle rezolvarea cea mai promptă, elegantă și rapidă. L-am revăzut pe Monseniorul Tauran la Lisabona (pe când noua mea țară-gazdă asigura președinția OSCE) și, mai apoi, ca ministru de Externe, când mi-am exprimat dorința de a-l revedea: devenit

între timp cardinal, Jean-Louis Tauran prezida, prin 2010, Consiliul Pontifical pentru Dialogul Interreligios și se lupta, sprijinit pe demnitatea sa de mare senior, cu o maladie severă, între timp (miraculos) atenuată. Ne-am bucurat amândoi de un dialog evocator, centrat pe amintirea Papei Wojtyła și pe faimoasa lui vizită în România majoritar ortodoxă. Am cunoscut mulți oameni de seamă la Vatican: acolo se focalizează, cu toate rumorile de intrigi preaomenești, elita riguros selecționată a întregii lumi catolice. Poate că nici unul nu mi-a fost mai drag, nu mi-a inspirat un respect mai profund și o amintire mai vie decât Jean-Louis Tauran, acest magician apusean al complicatelor dileme din Orientul Mijlociu, *homo europaeus* impregnat de inteligența Tradiției și prinț al Bisericii plin de solicitudine pastorală față de drama mereu deschisă a umanității suferinde.

Nicolas Sarkozy

Nicolas Sarkozy a intrat în politică la 20 de ani, pe când era vânzător de flori și student la Sciences Po. S-a făcut remarcat de Jacques Chirac și a beneficiat apoi de ajutorul președintelui gaullist, ajungând el însuși președinte al Franței: o energie hiperactivă care l-a propulsat, făcându-l ulterior prea „Speedy Gonzales" pentru gustul mai tihnit al compatrioților săi. L-am cunoscut când mi-am prezentat scrisorile de acreditare, când a venit în vizită la București și când președintele Traian Băsescu i-a întors vizita la Paris, fiind primit și la un dejun oficial, la palatul Elysée. Un „animal politic" desăvârșit, dl Sarkozy, abreviat: SARKO. Un brand internațional! Gură slobodă, spirit ofensiv, simț al polemicii foarte dezvoltat, inteligență vie, dar mai puțin cultivată în Arte & Litere, adică oarecum sub „norma" exigențelor franțuzești sub A Cincea Republică. Francezii s-au obișnuit ca diplomații și politicienii lor să fie absolvenți ai Marilor Școli. Mai mult, să redacteze cărți *manu propria*, fără să recurgă la *ghost writers*. Nicolas Sarkozy, urmaș al unei familii din Ungaria, a adus ceardașul și gustul cinegetic într-o țară obișnuită cu duhul

contemplativ al lui Montaigne. Pe undeva, mandatul său furtunos, iritant și pe alocuri strident a repus Franța pe hartă, aducându-i un plus necesar de post-modernitate mediatică, sub flamura marketingului agresiv. Pe de altă parte, voluntarismul sarkozyan s-a izbit frontal de multiplele inerții socialist-sindicale ale unei țări unde reformele sunt trântite în stradă înainte de a putea fi votate în Parlament. S-a spus că „le petit Nicolas" suferă de bonapartism (cu o răutăcioasă aluzie la făptura la fel de scundă a marelui corsican). Ceva era adevărat în asta. Mie mi se pare că francezii l-au nedreptățit: poate că și lor li se pare asta, după intensa decepție trăită prin alegerea automată a lui François Hollande, a cărui principală calitate de candidat era aceea de a *nu fi Sarkozy*. Oricum ar suna verdictul posterității, trebuie să admitem că Prima-Doamnă Carla Bruni a fost infinit mai decentă și mai adecvată decât Prima-Doamnă Valérie Trierweiler, care s-a dedat la dezvăluirea ilustrului ei consort, într-o carte de prost răsunet indiscret.

Cum mi s-a părut *pe viu* fostul președinte? Nu ezita să vadă jocul european ca pe un șah al cărui maestru era el însuși. Părea mereu grăbit, ca și cum ce urma să facă era mult mai important decât ce făcea în clipa respectivă. Asta îi punea pe interlocutorii și martorii acțiunilor sau pe victimele sale politice într-o perpetuă situație de disconfort. Dar omul e meseriaș desăvârșit, intuind perfect miza politică a fiecărei circumstanțe. De aici și disprețul său afișat (și neproductiv, pentru că pe ei se sprijină puterea) față de „birocrați" (unde-i vâra la grămadă și pe

diplomați). I se părea că aparatele administrației sunt cumva inutile, de vreme ce marii lideri ai lumii (G7, hai, G20!) pot discuta și decide direct, fără să se mai complice cu hârțogăraia pregătitoare și concluzivă. Evident, se înșela. Marii oameni politici se pot pune de acord, însă nimic nu devine fapt fără încadrarea juridică, fără baletul limbajului diplomatic sau fără adeziunea tacită a corpurilor funcționărești. Dl Sarkozy a știut însă să piardă, atât la prezidențiale, cât și primarele recente din partidul său. Cred că merita un al doilea mandat. Sunt de asemenea sigur că noul președinte, Emmanuel Macron, îl are pe undeva drept model, deși a jucat în guvernele tot mai debusolate și plate ale lui François Hollande. În ce mă privește, îi rămân constant recunoscător dlui Nicolas Sarkozy, întrucât a binevoit, ca patron al Ordinului, să-mi acorde Legiunea de Onoare în grad de comandor, pentru ostenelile mele ca ambasador al României în Franța: nu doar ca diplomat „de carieră", ci și – sau mai ales – ca român, sunt extrem de mândru de această calitate onorifică, dar plină de istorie subtil dospită. Sper ca retragerea lui – la fel de precoce precum cariera sa fulminantă – să-i aducă zile senine și concluzii înțelepte: a dus lupta cea bună, înțelegând rădăcinile creștine ale Europei, servind libertatea economică a capitalismului autentic și apărându-și patria cu energia unui cavaler năbădăios.

Jorge Sampaio

Republica Portugheză a păstrat din vremea imperiului și a monarhiei un protocol somptuos pentru primirea noilor ambasadori acreditați la Lisabona. Șefii de misiune sunt preluați de la ambasada statului pe care-l reprezintă și conduși la palatul Ajuda (situat avantajos, pe o colină, cu fațada spre estuarul fluviului Tejo). Fostă reședință regală (până în 1910), palatul găzduiește mari colecții de arte decorative, deschise publicului. Dar să revin la ceremonia de început a misiunii mele diplomatice la Lisabona: convoiul de automobile oficiale merge ușor, încadrat de gărzi republicane călare, în costume care atrag turiștii. Țin minte cum zăream, pe geamul mașinii, crupa cafenie a superbilor armăsari „pieptănată" în tablă de șah. Iar la Ajuda, unde te prezinți în *morning coat*, cu scrisorile de acreditare la îndemână, am fost primit de președintele Jorge Sampaio. Aflat la al doilea mandat, după un prim exercițiu fără evenimente, dl Sampaio m-a primit cu tot blazonul său de avocat cu victorii în apărarea drepturilor omului (sub dictatura lui Salazar), intelectual poliglot și portughez cu o mică (deși nerevendicată) ascendență iudaică. Calm, distins, relaxat, cu amintiri britanice

vizibile în maniera sa de a gesticula, președintele s-a dovedit și mai apoi (când ne-am reîntâlnit ici-colo, inclusiv în Azore și Madeira) un prieten al României (și pledant al extinderii UE), precum și un fel de duh protector al corpului diplomatic de la Lisabona.

În Portugalia, șeful statului e ales de Parlament, așa că nu dispune de puteri semnificative, cu toate că desemnează premierul. El e un chip al națiunii, chemat să-i potolească excesele, să-i dreagă clivajele și să-i poarte renumele peste hotare, începând cu vasta comunitate lusofonă. Dacă o țară nu e monarhie, cam așa aș vedea președintele ideal. De altfel, nu mult diferit (cu excepția ideologiei personale) era și Aníbal Cavaco Silva (creatorul politic al lui José Manuel Durão Barroso) – pe care Sampaio l-a învins în primul mandat și care avea să-i succeadă la Palatul Ajuda, la finalul celui de-al doilea. Am mai spus-o: Portugalia și România sunt extremele latinității – la Vestul atlantic și în Estul UE. Multe ne apropie, prin subteranele moștenirii romane: pesimismul istoric, melancolia, dorul, un anumit fatalism. La suprafața oficială a istoriei, n-am avut cine știe ce contacte: ele s-au intensificat abia în veacul 20. Tocmai pentru că iubesc ambele țări și națiuni, mi-aș dori cândva un președinte ca dl Sampaio: un adevărat intelectual și patriot, proeuropean, înțelept, pozitiv, abil în negocieri și deschis către lume. Poate că pentru realizarea acestui vis legitim ar fi necesară schimbarea Constituției României. S-a văzut că, prin sufragiu universal, alegem mereu președinți care sunt mai apoi urâți metodic, până la ura de sine...

Serghei Lavrov

Veteranul absolut din cercul miniștrilor de Externe, Serghei Lavrov îmi rămâne în minte ca personaj de prim ordin. Înalt, masiv, smead, elegant, persuasiv. Un soi de *Diplomator*. Orice ministru novice (care nu vine din carieră) devine cea mai facilă pradă în fața acestui tip abil, care combină moștenirea perversă a diplomației sovietice și postura neoimperială a Rusiei putiniste cu șarmul tolstoian al aristocratului hedonist. Știe tot, despre toate dosarele fierbinți sau uitate în arhive. Posedă o memorie elefantină, de înțelept periculos, care – în loc să uite – scoate oricând, spre surpriza asistenței, argumentul „asasin". Înțelege mai bine ca oricine că, dincolo de balet, diplomatul bun obține victoria în fața textelor convenite, după laborioase negocieri: numai acelea rămân, din ele va fi scrisă istoria, ele furnizează singurele argumente *legally binding*. Chiar izolată, supusă unui regim de sancțiuni – sau tocmai de aceea –, Rusia rămâne complementul indispensabil al Occidentului, iar Serghei Lavrov simte asta cu fiecare celulă a trupului său aflat mai mult în avioane decât pe sol ferm. Știe că prezența lui (adică a imensei țări pe care o

reprezintă) generează fascinație și repulsie, atracție și prudență, interes și suspiciune. Am povestit în *Legătura de chei* întâlnirea bilaterală avută cu Serghei Lavrov la New York, în marja Adunării Generale a ONU. A fost un număr memorabil de histrionism: interlocutorul meu a trecut de la furiile turgescente, pedagogice și ultimative la drăgălășenii tovărășești și de la încruntarea rece la acolada cordial-concesivă. Cameleonul perfect, în costum de lux. La reuniunile UE-Rusia sau NATO-Rusia, Lavrov făcea cât o orchestră simfonică. Știa că joacă un rol, știau și ceilalți: în fond, se cunoșteau atât de bine, se întâlniseră de atâtea sute de ori (căci toți pleacă, doar Serghei Lavrov rămâne), încât încrucișarea săbiilor verbale nu era decât un pic de sport înaintea unui „dejun de lucru" bine stropit. Atât europenii, cât și echipa rusă știau că trebuie să mimeze conflictul pentru a face suportabilă antanta. Erau reîncarnări simbolice postmoderne ale Războiului Rece – obiect al spaimelor îngropate și al nostalgiilor masochiste. Rusia apărea ca dușmanul intim, apropiat, dar și ca *alter ego* al unei împărății decadente.

Vladimir Putin își dă cu siguranță seama că Lavrov l-a ajutat imens și că menținerea lui – ca reper al „stabilității" regimului de la Moscova – i-a adus o mulțime de bile albe. Deși bunic, deși fumător înrăit, Serghei Lavrov degajă o virilitate hirsută, de tanc abia ieșit de pe banda de montaj. E atât de tranșant, la nevoie dur (dacă nu chiar brutal), încât își presează psihologic omologii, încântați să asiste ulterior la nașterea unui surâs pacificator. N-am întâlnit niciodată un diplomat mai talentat în personificarea relațiilor internaționale. E atât de identificat cu propria funcție, încât se comportă ca o hartă ambulantă, în 3D: știe că o sprânceană ridicată poate influența soarta unui acord, știe că reprezintă un regim autoritar și centralist unde se poate orice, așa că plusează ofensiv, profitând de faptul că interlocutorii săi din Occidentul democratic sunt mereu legați de mâini cu funia atâtor reguli și linii roșii. La fel de bine o face pe șeful BRICS, la întâlnirile *emergenților*, pozând alături de ei în victimă a „imperialismului" american. Țin minte momentele de la Astana, într-un hol imens de palat satrapial, când am fumat o pipă alături de locomotiva pufăitoare Lavrov: nu mă privea pe mine, ci pe recalcitranta Românie, care s-a instalat după '90 într-un supărător atlantism intransigent. Pur și simplu i se aprinsese beculețul descurajării arogante, hașurată cu mici remarci condescendente! Era un spectacol măreț, de care – întrucât nu eram chiar prieteni – nu știa că profit în deplină luciditate. N-am apucat să fac o vizită la Moscova, deși am înțeles, ca ministru, atât dorința Germaniei de a ne ajuta în chestiunea Republicii Moldova în schimbul unei relații mai amicale cu Federația Rusă, cât și jocul făcut de Polonia sau Ungaria, care – fără să uite trecutul și fără să închidă umbrela de securitate furnizată de NATO – jucau cu Rusia mai constructiv decât Bucureștiul. Eu mi-am încheiat mandatul în urmă cu cinci ani, însă Serghei Lavrov e tot acolo, ca o încarnare a permanentei ambiguități din politica externă mare. Sper să apuce – și să dorească – să-și

neconvențional, bazat pe analiza rece a mizelor de putere nu puteau să-l facă simpatic într-o lume europeană birocratizată și trist dominată de figuri cenușii. Asta i-a oprit și cariera politică din țara sa natală, pe care o iubea nebunește, cu un soi de pasiune rece, amintind de o seră cu reptile.

M-am apropiat de el treptat și destul de greu: nici nu-mi propuneam numaidecât asta, nici el nu era pregătit să devină intimul unui est-european din afara clubului Vișegrad. Dar îl atrăgea sufixul meu onomastic de rezonanță poloneză și era clar în stare să depisteze, în spatele costumului diplomatic, un intelectual cu rază de acțiune mai întinsă. Cred că i-a plăcut, din biografia mea, episodul apropierii de Ioan Paul II, căruia îi dedica un cult patriotic și antitotalitar, tocmai pentru că nu era neapărat un catolic practicant, ci mai degrabă un realist dezvrăjit, antrenat în paradoxul agnosticismului misionar. Evident că Polonia e dublă demografic și economic față de România, plus că are un blazon regal-european și cultural mai pronunțat: ea apare ca un soi de capăt al Occidentului, dar și ca avangardă a lui împotriva abisalei stepe rusești, pe care a căutat, teutonic și alături de lituanieni, să o disciplineze în termenii raționalității. Am simțit însă la Radek Sikorski – pe care l-am vizitat la Varșovia și care mi-a întors vizita – o simpatie reală față de noi, ca neam: latinitate ortodoxă prefăcută, la vremuri de cumpănă, în ospitalitate față de comorile și refugiații nefericiți ai Poloniei cotropite de Hitler. Vedea Polonia și România laolaltă, într-un raport

de hegemonie cordială: o viziune la care subscriam rațional și pe care o combăteam sufletește, din grijă orgolioasă față de propria țară. Am conlucrat fluent în chestiunea traseului european al Republicii Moldova (acum suspendat în mlaștina indeterminării). Am avut, de asemenea, opinii comune despre atragerea Ucrainei în tabăra euro-atlantică.

La Bruxelles, în reuniunile Consiliului pentru Afaceri Externe, era de departe cel mai impetuos șef de diplomație dintre cei ai noilor state membre UE. Americanizat, cu deschideri la Washington, excelent arhitect de silogisme, căutător de scurtături fulgurante și conștient (ca un Nae Ionescu) de magnetismul demonic al inteligenței sale alerte, Radek Sikorski o concura virtual pe Lady Ashton, căreia – se spunea pe culoare – ar fi visat să-i urmeze la conducerea Serviciului European de Acțiune Externă. Neșansa lui a fost că un alt polonez a ajuns președinte al Parlamentului European și apoi al Consiliului: nu mai era loc pentru un al doilea în Olimpul executiv al Uniunii. Uneori, în intervențiile sale (niciodată blocate de anoste *talking points* prestabilite) se juca histrionic cu ipoteza că e purtat de vântul unui strop de „nebunie": miza pe șarmul său iconoclast, spărgător de tipare comode, pentru a supralicita orice negociere. Odată mi-a spus că a fost în decembrie '89 la Timișoara, ca reporter: alt mister! Ce căuta acolo, taman atunci? Dar nu fusese el, deja, reporter de război în Afghanistan? Un personaj de roman, pasionat nebunește de orice aventură! Și o figură ușor intimidantă, de care mi-e omenește dor. Un

mare om electrizat de nevroza postmodernității, de dilemele geopolitice ale Occidentului de după Războiul Rece și de un soi de vibrant patriotism, sublimat prin fatalismul tipic al slavilor autentici, mereu gata să deteste ceva, pentru a-și marca superioritatea, în granițele unui curaj fantasmatic.

Shimon Peres

Președintele (de atunci) Shimon Peres m-a primit ca ministru de Externe, din afecțiune față de România. Ca toți liderii israelieni mai vârstnici, știa nu doar că sute de mii dintre compatrioții săi erau originari din țara noastră, ci și că Bucureștiul a rămas alături de interesele strategice ale Israelului chiar și atunci când URSS juca unilateral cu lumea arabă, încercând să izoleze Tel Avivul. De altfel, el însuși se născuse ca Szymon Perski, într-o localitate pe atunci poloneză: avea deci o sensibilitate de est-european, cu tot cu amintirea multor rude pierite în chip atroce în Holocaust. Făcea parte din generația fondatorilor – alături de David Ben Gurion sau Golda Meir – și contribuise de foarte tânăr la dezvoltarea industriei aeronautice a noului – și atât de vechiului – stat evreu. Avea (căci a murit în 2016, odihnească-se așadar în pace!) și un bogat trecut politic, inclusiv două mandate de premier laburist și unul de ministru al Afacerilor Externe.

Shimon Peres era un înțelept pacifist, dar și un lider realist, care m-a primit în biroul său prezidențial, invitându-mă pe unul dintre cele două jilțuri

aliniate în preajma unei impozante biblioteci. Simțeam în cursul conversației (care a avut partea ei „oficială", plină de bonton diplomatic mai curând plat) că nu mă adresez unei „funcții", ci unei instanțe sapiențiale, care a trăit, văzut și înțeles mai multe decât mine. Era deja patinat de putere, privea ușor voalat o realitate complexă, obositoare, cu care se familiarizase fără să-și încetinească viteza mentală și fără să-și piardă compasiunea. Un aer de bunic absolut, cu care ți-ar fi plăcut enorm să te joci, ca nepot privilegiat. Din politețe și respect, dar și pentru că era mai înalt în demnitate decât mine, l-am lăsat aproape să monologheze: nu avea calități executive, nici un document bilateral nu aștepta semnătura, așa încât l-am ascultat, limitându-mi replicile la minimum necesar. La un moment dat l-am întrebat cum își explică supraviețuirea evreilor de-a lungul unei istorii punctate de persecuții, ostilitate, expulzări, demonizări, marginalizări și chiar pogromuri oribile. Mi-a răspuns prompt, dându-mi impresia că a meditat mult la această chestiune și îmi poate livra concluzia: „Evreii", mi-a spus dl Peres, „au supraviețuit pentru că sunt în permanență nemulțumiți". Cred că a vrut să spună că sunt perfecționiști – ceea ce le asigură un loc bun în orice competiție onestă –, dar și că știu să negocieze, chiar dacă se află în fața unor parteneri răuvoitori. Era un răspuns rabinic, în doi peri, cu un echivoc atent calculat și un strop tipic evreiesc de autoderiziune. Mi-a rămas în memorie ca un om luminos, pe care-l evoc aici cu un soi de firească tandrețe. Într-o lume

dominată de obsedați egocentrici, de autosuficienți vanitoși și de populiști frenetici, Shimon Peres mi-a adus aminte, liniștitor, de ambianța atemporală din romanul lui Thomas Mann *Iosif și frații săi*.

Jacques Le Goff

Când am audiat cursul său despre condiția râsului în Occidentul latin, la École des Hautes Études en Sciences Sociales, Jacques Le Goff era de mult o glorie intelectuală în ochii generației mele: nu făceam decât să văd de aproape un mare om pe care-l citisem deja și căruia aveam să-i rămân fidel. Evident, fiu al epocii sale, ca noi toți: pe de o parte, stea din constelația *Analelor*, formată de Marc Bloch, Braudel, Nora, Furet și atâția alții. E ceva în gândirea lui și din Kantorowicz sau, prin refracție, Panofsky/Warburg. Comuniștii români l-au tradus, citindu-i formal adeziunea din anii '70 la un soi de istoricism convenabil. Evident, dădeau și aici cu bâta în baltă. Una e să faci istoria imaginarului colectiv și cu totul alta să devii cronicarul luptei de clasă și al forțelor de producție, dar politrucii bucureșteni aveau propriul lor snobism inerțial francofil și credeau că istoricii din Școala lui Bloch le-ar putea auri un pic firma proletară, prea puțin atractivă pentru generațiile studențești din anii '80, complet dezvrăjite față de seducția marxism-leninismului.

De la Michelet la Le Goff, Franța a exaltat figura oarecum mesianică a marilor istorici printr-un soi de liturghie a umanismului triumfător. Filozoful și compozitorul domină piramida vanităților germanice. Francezii, identificându-se hegelian cu Istoria, i-au preamărit sacerdoții. Oricum l-ar fi privit compatrioții și contemporanii săi academici de pretutindeni (care l-au copleșit, până și la Cluj sau București, cu titluri onorifice), Jacques Le Goff afecta în cel mai pur stil benedictin o modestie de canonic grăsuț și bonom, care-și trăiește fabuloasa erudiție ca pe un fapt neînsemnat. Acest gânditor al mecanicii nevăzute care împinge societățile spre un viitor era agnostic, însă pot spune că a făcut mai multe servicii creștinismului decât mulți alții, declarați credincioși. Nu pentru că un agnostic mai are timp să facă și știință, ci pentru că profesorul a fost cu adevărat onest în căutarea unei formule cât mai veridice de reconstituire a mentalului medieval. Găsea semnificativul în detalii pedante: și-a conceput tot cursul despre regimul sociocultural al deriziunii în Evul Mediu latin, pornind de la pasaje din relativ obscurul Giraldus Cambrensis (care studiase, în veacul 12, și la Paris): dar ce scotea din fiecare frază latinească, pe care o scanda nonemfatic, dezvelindu-și dinții de viezure, ușor îngălbeniți de la inseparabila lui pipă! Nu era călinescian, mirobolant și teatral, ci mai curând tihnit și insinuant, vag ironic, pe un fond de compasiune general-umană. Tocmai interesul său pentru râs (și mă laud că mi-am găsit tema doctorală înainte de a ști că Le Goff se ocupă de asta) m-a

făcut să-i frecventez cursurile la EHESS și să-l invit apoi în juriul care mi-a judecat teza. Am fost și la el acasă (pe atunci locuia în plin centru parizian, dar la pensie s-a retras în *banlieue*). O casă borgesiană, cum numai Eco mai avea: labirint de cărți până la tavan, rafturi albe, care să mai atragă lumina din afară asupra luminii dintre scoarțe, zeci de cutii cu fotocopii și fișe. Mobila, câtă era, părea un accident scuzabil în decorul celui poreclit *l'Ogre historien*. Profesorul m-a primit în papuci marocani din piele cu cioc prelung și într-o *robe de chambre* matlasată, de culoarea muștarului verde. Era atât de prins cu ale lui – idei, șantierul cărții la care lucra, corespondență savantă, poate și un dram de familie –, încât nu puteai să-l răpești prea mult (oricât ai fi vrut) fără să te simți abuziv.

Din juriul tezei mele, el a fost cel mai senin, generos și indulgent. Mi-a lăudat franceza scrisă și a declarat că a învățat multe din cercetarea mea: discurs exemplar, de adevărat erudit, gânditor și creator. Atitudine de aristocrat în plină democrație, care te face să simți noblețea spiritului ca pe un elogiu al împreună-căutărilor intelectuale. De asta și spun: agnosticismul lui era o formă de integritate științifică. În fapt, se comporta ca un ucenic al Domnului. Nu vreau să-l anexez postum vreunei religii sau confesiuni pe care n-a ținut să le asume, ci doar să-i laud echilibrul spiritual într-o Franță care se lasă adesea cuprinsă de furii neoiacobine, iconoclaste, anticlericale, pozitiviste sau chiar anarhist-nihiliste. Pentru mine, Jacques Le Goff – cel mai riguros biograf

al sfântului Rege Ludovic și cel mai de seamă cartograf al civilizației medievale – rămâne sufletește un om al Vechiului Regim. Mă bucur că providența i-a dat zile de nonagenar. Poate că a trăit însingurat finalul vieții sale (căci longevitatea implică rărirea treptată a celor de-o seamă cu tine), dar sunt convins că mii de discipoli și sute de mii de cititori din toată lumea nu l-au părăsit în gândul lor plin de prețuire. Vrednică să-i rămână amintirea!

Regele Abdullah II al Iordaniei

Ca și tatăl său, Hussein, Abdullah II – actualul monarh hașemit – e amic al României, așa că nu am fost nici pe departe singurul (vremelnic) demnitar român primit prietenește la Amman. Țara e mică, nobilă, importantă în labirintul medio-oriental, condusă autoritar și modernizator, în stilul regăsit de observatori la capătul occidental al lumii arabe, în Maroc (celălalt regat hașemit). Îmi plac tare mult palatele astea arabe, din *1001 de nopți*. Harun al-Rașid, cel din copilărie, le bântuie coridoarele de marmură traforată și le aude, prin noi, susurul de havuz. Regele venea de la vânătoare, abia descălecase (ne putem lesne imagina frumusețea armăsarului său pursânge) și purta încă ținuta de călăreț, cu cizme cărămizii perfect lustruite. Vă spun cu toată sinceritatea celui care nu mai are ce pierde și ce câștiga: când conduci o diplomație, ești condamnat să-ți depășești complexele naționale. Ai întâlnire cu un rege? În regulă, asta spune programul, te adaptezi, nu mai există emoții, trebuie să arăți ca și cum ai vedea oameni din acea lume zilnic. Ca și cum ai fi de-al lor, rămânând în propriul personaj, cu tot cu puterea (mereu

relativă) a statului din spatele tău. În întâlnirile mele diplomatice am trăit caleidoscopic: rigoarea fișelor, a punctelor cu adevărat importante, s-a completat cu o scanare în timp real a circumstanțelor și cu reflexul civilității calme, ca metodă de lucru. Ești forțat să lași după tine o impresie cât mai bună: discuți cu oameni care hotărăsc politici și-și caută mereu aliați. Regele Abdullah II e, firește, un monarh cu educație militară, internațională și britanică. Un perfect gentleman și un aviator curajos. Cred că a trecut cu emoții prin furtunoasa Primăvară Arabă din 2011. Țara lui e onorabilă și onorată, pentru că suveranul reușește să facă din *statu-quo* o bază de evoluție predictibilă. Iar Regina Rania, preafrumoasa palestiniană, stârnește nu doar critici populiste, ci și admirația multora, pentru că e mereu harnică pe frontul grațios al filantropiei. Personal, sunt convins că progresul social din lumea arabă (emanciparea condiției feminine, libertatea de exprimare și asociere) se produce mai eficient în monarhii decât în republicile prezidențiale. Iordania, vechiul refugiu al nabateenilor de la Petra, poartă – dincolo de crispări strategice locale – emblema bunei speranțe.

José Manuel Durão Barroso

Instituțiile oficiale portugheze (MAE, Președinție, sediul guvernului etc.) sunt instalate în elegante palate vechi, din vremea monarhiei. Clădiri manueline sau pombaline, elegante, minione, patinate, pline de un farmec stins. Cum devenisem prieten cu André Dourado, unul dintre consilierii prim-ministrului José Manuel Durão Barroso, i-am făcut o vizită la palatul președinției Consiliului de Miniștri și, între două uși, am avut surpriza de a da cumva „nas în nas" cu premierul portughez, căruia i-am fost amabil prezentat grație tânărului meu amic. Premierul, un tip solid, nu prea înalt, măsliniu, dotat cu un zâmbet larg, era un discipol al lui Cavaco Silva (fost premier, viitor președinte) și șeful PSD portughez (partid de centru-dreapta, afiliat la PPE). Aveam să-l revăd în diferite alte ocazii, inclusiv în foaierul unui teatru, la o montare a masonicului *Flaut fermecat*. Am asistat apoi la turnura spectaculoasă a carierei sale: dl Barroso a fost ales președinte al Comisiei Europene (avea să reziste două mandate). Și-a lăsat guvernul, țara și partidul (vraiște), urcând în ierarhia politică europeană și având totodată cel mai bun pretext pentru

a susține că va continua să-și servească națiunea, de la Bruxelles. Tipică lovitură de maestru a acestui mandarin super-ambițios, excelent vorbitor de franceză și engleză, cultivat și plin de abilități iezuite. Dincolo de manevrele reușite ale persoanei, am văzut stilul portughez: o lovitură de imagine la câțiva ani. Portugalia, fost imperiu atlantic, african și asiatic, e privită ca țară mărginașă de puternicii săi vecini istorici (Marea Britanie, Spania, Franța). Știind că nu poate ține pasul cu ele, ea își face marketing organizând periodic un eveniment de mare vizibilitate (Expoziția Universală, Campionatul European de Fotbal sau, iată, negocieri cu Cei Mari pentru a obține șefia Comisiei Europene). În ce-l privește, dl Barroso a trecut prin toate culorile spectrului: era un fiu al lui Mai '68, inițial maoisto-anarhist, apoi – odată maturizat – un capitalist sobru, centrist, proeuropean. Am reușit să-l aduc în vizită la București, ca premier (pe vremea când omologul său era Adrian Năstase: aveau parcă ceva caracterial în comun). Ulterior l-am întâlnit ca ministru, la Bruxelles, încercând să-i aduc aminte că am servit și la Lisabona: ținea minte și, ca orice om, era bucuros să vadă pe cineva care-i cunoaște și iubește patria. PSD-ul portughez nu și-a mai revenit ca pe timpurile sale bune: s-a dovedit, implicit, valoarea adăugată de dl Barroso acestei construcții care a dus-o mai bine cu el, decât în absența lui prestigioasă. Acum, că fostul premier lusitan lucrează pentru o mare bancă, mi-ar plăcea să-i citesc memoriile, deși sunt sigur că ar fi puternic stilizate, coafate apologetic, filtrate diplomatic. Așa

e omul însuşi. Un deţinător de secrete care navighează mascat, prin ape agitate, lăsându-le tuturor impresia că trage la ramele unei bărci de pe un lac de agrement.

Michel Meslin

Am primit bursa guvernului francez pe temeiul căreia am putut urma studii doctorale complete după ce Andrei Pleşu mi-a scris o scrisoare de recomandare şi Serviciul Cultural al Ambasadei Franceze din Bucureşti mi-a selectat dosarul de candidatură. Însă unde aveam să mă înscriu ştiam de mai mulţi ani, după o discuţie cu un amic român din Paris, care-mi spusese, primul, că la Sorbona (Paris IV) funcţionează un departament de antropologie religioasă şi istorie comparată a religiilor. (Azi avem Google. Pe atunci, o asemenea informaţie nu putea circula decât din om în om.) Am aflat în '90 că însuşi preşedintele Sorbonei, profesorul Michel Meslin, conduce acea structură, atât de potrivită cu ce studiasem în România şi de atractivă pentru mine, dornic să extind cunoaşterea lui *homo religiosus* cu instrumente conceptuale aduse la zi. După formalităţile de înscriere, am început să particip la cursurile şi seminarele profesorului Michel Meslin. Ba chiar am pătruns foarte emoţionat în imensul său birou, pentru o primă discuţie despre proiectele mele. Aceste întâlniri de circa 30 de minute s-au prelungit

patru ani (masterat & teză) cu o frecvență bianuală, permițându-mi o tot mai bună priză la personalitatea tutorelui meu doctoral. Michel Meslin era un nume consacrat în lumea mai curând restrânsă a savanților specializați în istoria religiilor. Avea pe atunci cam 60 de ani, se certa metodologic cu Julien Ries, de la Louvain (autor al unei sume despre antropologia sacrului), și fusese bun prieten cu Mircea Eliade, care – se știe – venea des de la Chicago la Paris (de parcă n-ar fi vrut să se despartă complet de Europa). De altfel, Michel Meslin a fost cel care a propus ca Sorbona să-i acorde lui Mircea Eliade doctoratul *honoris causa*, rostind (la 14 februarie 1977) și cuvenita *laudatio*.

Meslin, omul, era scund, afabil, puțin prețios, compunându-și un personaj perfect adecvat mediului sorbonard (mai conservator): costume cadrilate, englezești, lavaliere, inel heraldic, ochelari cu rame de baga, discret parfum de levănțică, pe o față bine bărbierită, care părea să afișeze rozaliu magicul efect al unui *grand cru* de Bordeaux. Profesorul avea ca specializare de temelie religia romană, dar se ocupase, via Jung, de elaborarea unui tratat de antropologie a faptului religios editată la Seuil și bucurându-se de o solidă autoritate în mediul universitar francez. Un mediu secularo-laicist, cu insule de memorie a Vechiului Regim, unde studiul religiilor era inevitabil marcat de școala sociologică franceză, între Émile Durkheim și nepotul său, Marcel Mauss. Perspectiva antropologică asupra faptului religios avea ceva șic, ușor subversiv, delimitând o insulă nonmarxistă în

constelația stângistă a științelor umane (și sociale) din Hexagon. Iar Michel Meslin, savant scrupulos, om de o desăvârșită elocvență și rigoare analitică, un pic scorțos și totuși jovial, evolua perfect la intersecția delicată dintre arcanele administrative ale bătăliilor interne pentru puterea universitară și interacțiunea cu studenții sau cu omologii internaționali. Ca director de teză a fost impecabil: citea atent calupuri din lucrare, făcea adnotări și sugestii, fără să devină intruziv sau descurajant. Când mă dădeam ori chiar eram neîncrezător în ce fac, îmi spunea, cu o sclipire a lentilelor: „continuez, cher ami, vous êtes taillé pour ça". A venit, după multă trudă, în șapte mari biblioteci pariziene, și momentul solemn al susținerii tezei: în Salle des Actes (etajul 1) în fața juriului prezidat de Michel Meslin, din care mai făceau parte Jacques Le Goff, Pierre Canivet și Nicholas Lossky. Cinci ore și jumătate pentru a-mi „apăra" teza, sub tirul politicos, rece și chițibușar al unor dascăli obișnuiți (spre deosebire de candidatul livid) cu acest străvechi rit de trecere. Apoi, juriul se retrage (precum jurații) spre a delibera asupra unui verdict: cel mai anxios sfert de oră din viața mea! Au reintrat în sală, anunțând rezultatul maximal. Prin urmare, întrucât Michel Meslin s-a dus dintre noi (după o retragere solitară și destul de încercată), țin să las hârtiei omagiul franc al unui discipol plin de gratitudine deopotrivă umană și academică.

Nicolas Cage

Poate ați auzit de Leslie Hawke (zisă și „mama lui Ethan Hawke"), care, venită prin anii 2000 cu Peace Corps în România, a decis să rămână aici, unde face – cu ajutorul ONG-ului Ovidiu.Ro – asistență pedagogică și umanitară în beneficiul copiilor marginalizați. Americancă obișnuită cu operațiunile de *fund raising*, ea organizează și gale de caritate unde invită felurite vedete internaționale. Am fost poftit la o asemenea sindrofie a solidarității și m-am trezit repartizat la masă alături de Nicolas Cage, un actor pe care-l plac, deși are o filmografie foarte inegală, marcată, mai ales în ultimii ani, de numeroase compromisuri comerciale discutabile estetic și nu numai. Oricum, un star mondial. Știam că vom petrece seara alături. Nicolas Cage era în compania soției sale, o distinsă asiatică. Îmbrăcat la costum cu trei piese, obosit după filmările bucureștene (la vreun thriller *low-budget*), omul nu s-a dovedit un mare autor de conversații, dar mi-a impus prin gentilețea netrucată: un soi de căldură umană simplă, modestă, paradoxal timidă (căci neașteptată în fața cuiva obișnuit cu nevroza egocentrică a notorietății globale).

Am mai stat la masă cu vedete (de pildă, în San Marino, lângă Roger Moore) și trebuie să spun că e greu să faci față: faima enormă inhibă comunicarea „ca între oameni normali". Nu poți să nu te gândești (chiar dacă ești, vremelnic, ministrul de Externe al țării tale) că Marele Om a văzut tot jet-setul mapamondului și că nu mai poate încasa pe *hard disk* nici măcar noi nume exotice, d-apoi noi prieteni cu care să mențină ulterior legătura. Celebritatea de acest tip ridică o barieră mitică, surpată de efectul descumpănitor al persoanei reale (și un pic private) care încearcă să susțină legenda sau, dimpotrivă, să o infirme. Omul – și Nicolas Cage nu e altceva – e acolo aproape ca și tine, pentru a îndeplini un rol social tipizat: vedeta care, deși bogată, se implică în ajutorarea celor mai puțin favorizați de soartă. Clișeul nu exclude sinceritatea, dar nici nu-i lasă prioritatea. Ca și în cazul starurilor intelectuale a căror ultimă parte din viață e făcută din ceremonii pentru doctorate *honoris causa* și conferințe repetitive, pe teme generice, zeii de la Hollywood sunt complet vidați de substanță existențială, vampirizați de „imaginea" pe care trebuie să o susțină, constrânși ascetic la sacrificii epuizante: de aici și frecventele depresii, refugiul în halucinogene și alcool sau, mai trist, sinuciderile (îmi vine în minte cea, recentă, a lui Robin Williams). E meschin și tentant să notez și că mulți actori faimoși arată mai bine pe ecran decât în viață, pentru că acolo totul e montaj și unghi de filmare, plus lumină (ca să nu mai amintim efectul coloanei sonore și al acțiunii înseși). Nicolas Cage

e neașteptat de scund pentru un super-dur de celuloid. *Who cares?* E un tip amabil, familist, modest, normal și, cum spuneam, gata să-și închirieze gloria pentru mai binele unor copii sărmani din România postcomunistă. Suficient pentru a-l iubi și pentru a-i vedea (fie și selectiv) următoarele filme.

William Hague

Născut într-o familie mic-burgheză, William Hague a străbătut *cursus honorum* cu o strălucire intelectuală care, cel puțin în Marea Britanie, ajută pe oricine să-și depășească propria condiție socială, deși acest parcurs e mai facil pentru laburiști decât pentru conservatori. M-am putut apropia de acest mare om nu atât pentru că România ar fi devenit brusc mai importantă, ci pentru că stăteam alături, din rațiuni alfabetice, atât la reuniunile, cât și la prânzurile de lucru bruxelleze, prilejuite de Consiliul pentru Afaceri Generale și Relații Externe din cadrul UE. Amiciția noastră s-a fondat pe *small talks* (mai mult sau mai puțin ironice). Astăzi înnobilat – ca William Baron Hague de Richmond –, omologul acesta chel, judoka, școlit la Oxford și devenit la numai 36 de ani lider al Partidului Conservator (după John Major) mi s-a părut inițial foarte intimidant, cu vocea lui de bas și manierele sale de lord scrobit în sosul etonian de la Magdalen College. Când îl auzeam rostindu-mi amical prenumele (*Siăudoor*) simțeam toate distanțele culturale, geopolitice și economice dintre țările noastre – aflate la cele două margini ale Europei –, dar mă

bucuram – dincolo de persoana mea – de însuși faptul că stăm la aceeași masă, grație realităților europene. Deși a fost un *Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs* mai degrabă pro-UE, pleca mereu înainte de terminarea prânzului de lucru, răspândind în aer un parfum profetic de Brexit. Și la discuțiile de la CAG-CAE făcea mereu notă separată, fără a deveni discordant. Era ca și cum UK e în UE, dar privește totul de sus și dintr-o latură, ca un arbitru de tenis la Wimbledon. Sprijinea tot ce ține de profunzimea strategică și apărare și de controlul imigrației (căci tocmai izbucnise pe atunci Primăvara Arabă, cu toate necazurile sale, mai ales în Libia), însă frâna, prin tăceri semnificative sau prin ofensive sceptice, tot ce ținea de aprofundarea perspectivei federaliste. Vedea și blocul estic, postcomunist, ca pe o pradă prea ușoară pentru lumea central-europeană, dominată de Germania, și lucra pentru compensarea atlantistă a acestui pol de putere. Nu spusese el despre zona Euro (din care UK a avut grijă să nu facă parte) că este „a burning building with no exits"?

Am fost oaspetele lui William Hague la Londra, în cadrul unei vizite de o zi, cu discuții fertile și un prânz de maximă eleganță, la care m-am bucurat să i-l pot prezenta pe ambasadorul nostru. O scurtă conferință de presă a încheiat programul oficial, dându-mi apoi prilejul unei plăcute plimbări prin metropolă, urmată, înainte de avionul întoarcerii, de o incursiune la Windsor. Deși am o formație franceză, sunt foarte anglofil. Presupun că am preluat asta din România liberal-interbelică, dar și din fascinația

inevitabilă pe care o exercită asupra mea civilizația britanică, splendida ei cultură, stilul lor de viață, umorul și tăria de caracter, precum și subtilitatea diplomatică pusă în joc pentru a salva, dincolo de inevitabila decolonizare a marilor imperii, realitatea spirituală din Commonwealth. William Hague întrupa ireproșabil acest mare ansamblu de trăsături, valori și calități: n-ai fi putut găsi o mai fidelă imagine a britanicilor-așa-cum-sunt și așa cum îi știe întreaga lume. Înțeleg că fostul precoce lider conservator s-a retras prematur din politică (nu a mai candidat la alegerile parlamentare din 2015) și că, mai nou, scrie cărți biografice, susține conferințe publice și sprijină echiparea marilor biblioteci publice, savurându-și totodată noul statut nobiliar. Îl văd parcă la reședința sa din Yorkshire (locul de baștină), ca *gentleman farmer* protejat de tweed și haine impermeabile Barbour, în cizme verzi de cauciuc, alături de câinii, discurile, pianul și familia sa iubitoare. Mapa din piele roșie pe care era gravată în aur stema casei regale britanice (de care era nedespărțit în aparițiile sale diplomatice) a trecut în mâinile succesorilor săi, dar vocea sa profundă și vibrantă continuă să-mi răsune în urechi, asemenea unui discurs radiofonic al lui Churchill, difuzat la BBC.

Paul Cardinal Poupard

Ioan Paul II l-a făcut cardinal-diacon și apoi cardinal-preot pe Paul Poupard, unul dintre cei mai iluștri intelectuali francezi (două doctorate/Sorbona, fost rector al Institutului Catolic din Paris). Iar eu l-am întâlnit ca ambasador la Vatican. M-a invitat de mai multe ori la el acasă, unde luam prânzul în anticamera unei biblioteci private cu peste 30.000 de volume. Vine dintr-o familie modestă. S-a ridicat prin zel, studii și Biserica Catolică, adevărata sa patrie. A condus multă vreme Consiliul Pontifical pentru Cultură și dialogul instituțional al Sfântului Scaun cu necredincioșii. În ultimii ani (deși se apropie de pragul celor nouăzeci de ani) s-a implicat în dialogul interreligios. Era și foarte potrivit pentru această misiune, pentru că a coordonat, la Presses Universitaires de France, un referențial *Dictionnaire des religions*, în două volume masive. Semăna cumva cu profesorul conducător al tezei mele de doctorat, Michel Meslin: pedant, bonom, savant și subtil. Un pic zaharisit, dar plin de reală vivacitate intelectuală, ca un paroh din prozele lui Bernanos. Ba chiar cu un soi de aroganță benignă, care-l făcea, pentru oamenii inteligenți, la

fel de agreabil (așa cum pentru alții, mai ofensabili, va fi fost nesuferit). În sistemul pontifical, cardinalii de Curie au în grijă vechile biserici romane. Mai marele meu prieten, cardinalul Poupard, se ocupa de bijuteria maximă a Romei bizantine: Santa Prassede, cea pe care am evocat-o entuziast în cartea *Roma caput mundi*, alături de pelerinul Horia Bernea. A fost mereu foarte favorabil dialogului dintre BOR și Sfântul Scaun. Înțelegea pertinent tensiunile din țară, după comunismul provocator al atâtor răni greu de închis. Mai mult, fusese prieten de domeniu academic cu Mircea Eliade. Când, prin 1999/2000, Eliade a fost ținta unor campanii postume de denigrare trist orchestrate chiar de către unii dintre foștii săi discipoli de la Chicago, Julien Ries (Louvain) și Paul Poupard au fost cei mai de seamă europeni care i-au luat apărarea, amintind că episodul lui de simpatie legionară nu putea anihila opera științifică a unui savant de reputație globală binemeritată. Dacă nu mă înșală memoria, s-a adăugat acestui cor de apărători și Paul Ricœur. Invitat de mine la Accademia di Romania, cu ocazia unui colocviu dedicat lui Eliade, Eminența Sa n-a ezitat deloc să-l apere public pe ilustrul nostru compatriot, intrat în ochiul ciclonului. Țin minte și o vizită pe care i-am făcut-o cu Ion Caramitru, ministru al Culturii, care își desfășura campania de promovare a candidaturii sale la șefia UNESCO. Mă bucură longevitatea cardinalului Poupard, ca și încrederea pe care i-a înnoit-o, după trecerea la cele veșnice a lui Ioan Paul II, succesorul său, Benedict XVI. În spiritul său afabil, dincolo de

sclipirile safirului din inelul său (care l-ar putea interesa și pe maharajahul de Jaipur) palpită vechea Franță, pe care o iubesc nespus. *Credo ut intelligam & intelligo ut credam* – iată posibilele devize ale acestui personaj care mi-a ocupat durabil imaginarul. Și căruia îi sunt recunoscător.

Din lumea noastră

Bartolomeu Valeriu Anania

L-am evocat de multe ori, povestind cam tot ce-mi aminteam din mirabila ucenicie „asimetrică" pe care mi-a dăruit-o, părintește. Asimetrică, pentru că naturile noastre nu puteau fi mai diferite decât sunt. El, interbelic, naționalist, cam antiecumenic, dar cultivat în spirit european, tradiționalist. Eu, dimpotrivă: fascinat de sumbra demonie a modernității, universalist, exponent al unei generații care dorea altceva. Și totuși, ne-am găsit, ne-am îndrăgit, am consumat timp de spovadă și de sporovăială, până la punctul în care, prin anii '80, în lumea bisericească, figuram ca „discipol" *en titre* al ostracizatului, pe atunci, arhimandrit și scriitor. El mi-a deschis, prin evocări intime, poarta spre infernul Gulagului românesc, la care fusese condamnat. Tot el mi-a arătat că a fi creștin înseamnă a păcătui, nu doar a cultiva virtuți abstracte: în relația cu Dumnezeu, n-ai niciodată dreptate. Mi-a plăcut și faptul că nu avea nimic tartuffian, pios-fornăit, predicatorial (deși, când Pronia l-a pus arhiepiscop de Cluj, s-a dovedit unul dintre cei mai talentați oratori ai Ortodoxiei postcomuniste). În mii de ore de convorbiri, adesea la țigară

(căci fuma pe atunci, lăsându-se ulterior), în ținute lejere, plimbări prin parc (inclusiv alături de Mira, o superbă femelă Dobermann), Părintele Anania – căci așa i-a rămas apelativul, indiferent de urcușul său – mi-a transmis cea mai fidelă experiență directă a vechii Românii precomuniste. Ne unea, de altfel, aceeași sinceră ură față de comunismul ateu, utopic, violent și incult, care uscase seva unei țări tinere, umplându-i fața de cicatrici, echimoze și lacrimi. Am înțeles că acel sistem – care continuă până azi să saboteze potențialul acestei națiuni captive – a întors lumea pe dos, ridicându-i pegra la conducere, prigonind spiritul, deformându-i tradiția, confiscându-i identitatea, alterându-i mândria, pervertindu-i sufletul colectiv.

Părintele Anania lucra mereu – știind că e un scriitor arghezian, talentat, dar nu genial. O făcea cu râvna obstinată a bijutierului, fără pretenția capodoperei, din instinct țărănesc ridicat la scara poeziei culte, din simț dramatic al tragediei istorice, din apetit filocalic și doxologic. Era orgolios, fără a cădea în vanități, se autoironiza, dar nu în fața dușmanilor săi: toți proștii, impostorii și răuvoitorii de vocație, atât de numeroși în sânul unei societăți devastate de minciuna totalitară. Și cât m-a ajutat de mult, fiind atât de darnic cu slabele mele făgăduințe: bilete de recomandare către stareți din Moldova (când îmi petreceam pe acolo vacanțele teologice), sfaturi paterne, bani pentru jumătate din chiria de la Sibiu, scrisori care-mi tămăduiau singurătatea, cărți cu dedicație, șerbeturi și pălinci, încurajări în clipele de

cumpănă, apărări pe față, în cele de persecuție (cum a fost momentul în care am picat primul examen de doctorantură la București, la comanda Securității).

L-am îndrăgit toată viața, și când am plecat la studii pariziene, și când a ajuns pe jilțul mitropolitan din Cluj, fără să se schimbe: a rămas și acolo Bartolomeu Valeriu Anania, nu o mumie înveșmântată liturgic. Poate că și de la el am deprins această formă de mândrie pentru care plătești scump: să fii tu însuți, orice funcție ți-ar orna, trecător, cartea de vizită. *Pour la petite histoire*, aș merge până la a susține că nu s-a mai opus vizitei lui Ioan Paul II în România de dragul meu, ca să nu-mi strice un succes profesional muncit cu atâtea eforturi. Oricum, avea tăietura omului excepțional: memorie formidabilă, simț fabulos al limbii mlădiate arhaizant sau neologic, estetica auditivă a poetului orfic (era nul în materie de gusturi vizuale), obstinația propriilor țeluri, dublată de ridiculizarea lor suverană, la picioarele lui Hristos, în rugăciune. Câte a făcut ca ierarh – biserici noi, trust de presă, editură, pastorație, gospodărie – nu-i treaba mea să stabilesc: faptele sale sunt încă roditoare. A fost important ca prim mare intelectual în reverendă, de la Gala Galaction încoace: făcea puntea între cultură și cult ca nimeni altul! Era aspru cu dușmanii, cărora nu le-a greșit niciodată, căci nu știa să trișeze sau să lovească pe la spate: lucra numai cu ironia literară și cu disprețul omului de caracter. În fond, îi detesta cu dorul de a-i îndrepta, de a-i aduce la nivelul lui, dacă ar fi fost cu putință. Bărbos superviril, om al Lui Dumnezeu, dar și al țării sale

visate împotriva oricăror nevrednicii, Părintele Anania umplea orice gol, domina orice mediu, se smerea în fiece clipă, dar numai în relația sa intimă cu Creatorul a toate, pe care-L imita laborios și adesea încrâncenat. Când l-am văzut ultima dată, nonagenar împuținat, mișcându-se cu un cadru de aluminiu, a rostit aceste vorbe testamentare: „În lunga mea viață, Dumnezeu mi-a dat două arme: credința religioasă și cântul".

Horia Bernea

Îl socotesc pe Horia Bernea printre „marii oameni" pe care i-am cunoscut. E subiectiv? E și obiectiv. Avea un suflet mare, ceea ce devine tot mai rar. Admit că definițiile filozofice sau științifice ale acestei instanțe inefabile – „sufletul" – nu sunt unanime și nici axiomatice. Prin suflet mare, la Horia Bernea, înțeleg energie vitală orientată voluntar spre scopuri nobile, drepte, luminoase. Nu în sensul dulcegăriei „empatice", al filantropiei de cafenea, ci în acela al unui creștinism universal, intensiv, existențial și creativ. Am adorat la el multe: pofta enormă de viață, celebrată ca dar al Lui Dumnezeu, vocea tunătoare și elanul, deschiderea intelectuală spre toate zările (de la fizică atomică la jazz și de la arta populară la Părinții Bisericii), gustul vestimentar artist-boem, cu tonuri dandy, talentul mereu pus în criză prin reflecție autocritică, puterea de muncă, intransigența justițiară deloc ideologizată. L-am întâlnit prima dată în decembrie '89, la constituirea Grupului de reflecție pentru înnoirea Bisericii. Am devenit prieteni treptat, pentru că Horia Bernea avea ceva de senior care nu discută una-două cu puștii. Doar că aveam

prea multe în comun – deja un soi de *philia* emergentă – pentru a nu deveni de-a dreptul frați spirituali. În atelierul lui din Pangrati se exprima cel mai bine universul pictorului: teancuri de CD-uri cu interpretări rare din jazzul clasic, obiecte țărănești autentice și minimaliste, palete și truse de culori sau pensule de cea mai bună calitate (era unicul său lux, perfect indispensabil unui perfecționist care-și respecta vocația), cărți vechi și noi, sticle frumoase, venețiene, ploști cu palincă, un frigider americănesc (scos parcă dintr-un film despre Arizona rurală), jilțuri delabrate, îmbrăcate în piele și, evident, șevaletul, proiectat în mijlocul unui depozit ordonat de pânze stocate cu fața la perete. Comuniunea noastră intelectuală și spirituală s-a concretizat într-o carte comună (*Roma caput mundi*, Humanitas, 2001) pe care bietul meu prieten n-a mai apucat-o tipărită, prăpădindu-se mult prea devreme. Suflet mare, inimă pe măsură, hiperactivă: nu e doar o consolare contrafactuală dacă spun că nu mi l-aș fi putut închipui bătrân, sclerozat, senil, imobilizat: era tipul sortit să cadă din picioare, fulgerat în plin avânt pragmatic. Lunile petrecute cu Horia Bernea la Roma rămân poate cele mai frumoase pilde de prietenie creativ-fuzională din viața mea: zeci de cine cu „șprițurile" lui asumate umoristic, mii de conversații (apoi transcrise și disciplinate pentru tipar) despre moștenirea Romei bizantine, grijile comune, idealist-impracticabile, despre ce-i mai bine pentru țara noastră amărâtă de istorie, afecțiunea directă, glumeață și

duioasă, care ne subîntindea replicile și jubilația comună – sunt amintiri neprețuite și de neșters.

Îi admiram talentul, ciclurile picturale epifanice, vibrația coloristică, patriotismul foarte conservator, originalitatea gândului și a grafiei sale de fost viitor arhitect, stilul frazării, contrapunctul și paradoxul din care-și hrănea dialogul. În același ton agapic, de simpozion neoplatonic încreștinat, caracteriza și întâlnirile noastre de la Otopeni, unde Horia Bernea apucase, cu mari dificultăți, să-și ridice o casă mai mică decât atelierul de lângă ea, printre buruieni și cârciumărese, tufănele și pruni. Teoria lui despre geniul gastronomic românesc – axat pe antreuri și pe o *cucina povera*, de tip sicilian, își găsea expresii flamande în mesele pregătite în grădina de la Otopeni: icre de știucă (bob mare), ceapă roșie, măsline *Kalamata*, telemea grasă de Sibiu, țuici chihlimbarii și vinuri ușurele de țară, feliuțe de șuncă ardelenească, mărar frecat cu brânză de vaci sau leuștean la grătar, cu usturoi. Festinuri cărora amintirea mea plină de dor le conferă prestigii mitologice. Printre atâtea forme diforme de fals patriotism clamat, lucrativ, îndoctrinat comunistoid, iubirea lui Horia Bernea față de poporul român, idealizat printr-o lupă etnologică și glazurat cu nostalgii interbelice, mi se părea vindecătoare. N-a avut, bietul meu mare prieten, putere politică, așa cum n-a făcut jocuri prin culise: ura sincer comunismul și brațul său de ciomăgire – Securitatea –, bazându-și forța doar pe universul său interior și pe ce a făcut la vedere: un mare muzeu (premiat european), o întinsă

operă picturală de prim ordin, un discurs civic de înzdrăvenire morală posttotalitară: suficient de mult pentru ca, în compania lui, să te simți cumva invincibil. E bine că Patriarhia i-a acordat loc de veci în curtea parohiei Mavrogheni, pe vechea Stradă a Monetăriei și peste drum de Muzeul Țăranului Român. Se odihnește acolo unul dintre rarii compatrioți care mi-au îngânat, plauzibil și seducător, fantasma unei Românii împlinite. Visez mereu să-l revăd...

Patriarhul Teoctist

Preafericitul Teoctist a fost primul Patriarh pe care l-am cunoscut personal: eram doctorand și lucram la Editura Institutului Biblic, în a doua parte a anilor '80 din, vai, veacul trecut... Predecesorul său, învățatul și cinicul Iustin Moisescu, fusese inabordabil. În schimb, acest fiu de gospodari moldoveni, intrat devreme la mânăstire și ajuns, cu multe compromisuri, în vârful ierarhiei BOR, era un om jovial, cu simțul și plăcerea inteligenței detectate la tineri. M-a ajutat, dându-mi un serviciu mai ferit, atunci când am devenit un paria, întrucât am îndrăznit să-mi depun actele pentru plecarea definitivă din raiul comunist. N-am putut uita asta, nu o uit nici azi. Iar când, după așa-zisa revoluție, imediat confiscată de nomenclatură și Securitate, Teoctist s-a întors în scaun (odată cu ascensiunea și consolidarea puterii neocomuniste sub bagheta lui Ion Iliescu), l-am și detestat o vreme, ca pe un simbol al trecutului care nu vrea să treacă. În destul de frecventele noastre colocvii am văzut că mă prețuiește și se teme cumva să mi se uite în ochi, pentru că se simțea realmente împovărat de colaboraționismul la care

consimțise, foarte zelos, în anii dictaturii. Mai târziu am priceput că preluase direct de la Patriarhul Justinian (care-l crescuse, cumva) logica pe care o putem valida sau respinge, dar care a salvat esențialul: nu te puteai opune radical, ca Biserică majoritară, unui regim represiv ateu și dispus la orice crimă: s-a „dat" cu *ei* formal, jucând împreună hora naționalismului (mai ales sub Ceaușescu), însă a cerut în schimb libertate de cult și condițiile menite să prezerve nucleul vieții ecleziastice: școli teologice și mânăstiri. Evident, totul era supravegheat, infiltrat și supus direcțiilor propagandei oficiale, însă... N-am socotit că pot condamna această „doctrină". Poate că ea a inspirat cea mai înțeleaptă tactică și nu e cazul să facem (nici aici) istorie contrafactuală.

Oricum, al doilea Teoctist – cel de după '90 – a rămas mereu cu sentimentul vinovăției: de asta nici n-a condus Biserica decât la foc mic, cu piciorul pe frână, atent să nu facă gafe de vreun fel sau altul. Când a venit vorba despre vizita Papei Ioan Paul II în România, nu s-a opus, iar când Papa chiar a sosit la București, a fost o gazdă perfectă, un creștin adevărat, smerit și fratern, bucuros de comuniunea spirituală (deși nu se putea împărtăși cu Patriarhul Occidentului). Preafericitul Teoctist era hâtru și cam obtuz culturalmente, țăran pe sub odăjdii și monah pe sub mitră. Avea filozofia tradițională – ne tot naștem și tot murim –, privind senin spre cimitir și înfricoșat spre Dreapta Judecată de Apoi. Era curat, ca un bucovinean, harnic deși molcom, abil – adică „diplomat" obișnuit de decenii să se poarte tacticos

cu mai-marii lumești. Cel puțin eu nu l-am văzut nervos, irascibil, ofensiv. Ceea ce nu exclude alte fețe, arătate altora. Cum nu putem evalua o persoană fără să ne implicăm personal, admit că îl „salvez" aici pe fostul Patriarh pentru că s-a purtat părintește cu intelectualul și diplomatul pe care-l formase „de mic", între Tipografia Institutului Biblic și editura cândva servită de Bartolomeu Valeriu Anania. Mi-a dăruit icoane și ediții frumoase ale Sfintei Scripturi, m-a chemat creștinește la masa lui, mi s-a dezvăluit, mi-a cerut adesea sfatul. Nu era megaloman, nici egocentric. Părea să spună: m-a adus Dumnezeu în această înaltă slujire, deși parcă știu că n-o merit. Și abia atunci începea, desigur, să se învrednicească de ea. Și tocmai când, într-o relativă libertate, putea gândi mai ambițios pe seama Bisericii, a suferit, ca om, valuri de calomnii și atacuri de presă care l-au afectat enorm (tocmai pentru că nu mai trăise niciodată deliciile unei democrații prost înțelese). A strâns în sine multă amărăciune legată de pretenția unora de a judeca din afară, de a osândi fără drept de apel, crud, fără o minimă empatie omenească. Cred că s-a prăpădit cu aceste răni deschise. Sunt însă convins că a binemeritat iertarea Lui Hristos, pe care nu L-a slujit fățarnic, în pofida scăderilor și slăbiciunilor sale din vremuri de maximă asprime. Așa l-am cunoscut, așa mărturisesc.

Dan Hăulică

Unii mari oameni se claustrează pentru a-și construi posteritatea, alții combină creația cu grija cetății literelor: nu-i greu să-l plasăm pe Dan Hăulică în categoria secundă, formată din obsedați ai misionarismului umanist, de cultura întoarsă pe toate fețele, de jerba erudită, aprinsă deasupra întunericului lumesc. Patriarh inconturnabil al tuturor vernisajelor „șic", prieten de casă al tuturor marilor pictori postbelici, care se străduiau să supraviețuiască regimului comunist, patron abil al *Secolului 20*, revista-eșapator prin care sistemul dădea elitei intelectuale câte o atent măsurată doză de oxigen, Dan Hăulică a fost un dandy moldav, înveșmântat în catifea, cu lavalieră și cearcăn obosit, gata să oficieze o nouă rostire complicată, pe placul snobărimii provinciale care aspira spre Occident cu branhiile mereu dilatate. Un istoric de artă convertit în instanță baudelairiană, un „diletant" ciclopic, fabricant de sintagme ezoterice și de salvatoare flaterii către cei doi-trei membri ai Comitetului Central cu mai mult de zece clase. Adevărul este că prezența sa la *Secolul 20* nu poate fi înțeleasă de noua generație, crescută cu Humanitas,

city breaks la Amsterdam și serate *cool* în Centrul Vechi, în compania ultimului model de *smartphone*. Pentru noi, în cenușiii ani '80 ai veacului trecut, fiecare nou număr al publicației-carte venea (cu oricâtă proverbială întârziere!) ca un balsam pe rana deschisă. Multă lume s-a întâlnit doar acolo cu Heidegger, Kierkegaard, Șestov, ba chiar cu Mircea Eliade sau Cioran... Avea și regimul o revistă cu care să se laude, la rigoare, demonstrându-ne „conectarea" internațională. Și e limpede pentru oricine l-a cunoscut că numai Dan Hăulică era suficient de diplomat, de sibilinic și de tandru cu zbirii cenzurii pentru a evita – de fiecare dată miraculos – condamnarea la moarte a acestei erezii burgheze în plin neostalinism cu pingele. Ca și Zoe Dumitrescu-Bușulenga, Hăulică știa să facă numere de înaltă cultură europeană, fără să bage-n seamă decorul nord-coreean al ceaușismului terminal. Pur și simplu nu mai țin minte dacă am izbutit să strecor un text în *Secolul 20* pre-'89, dar cert e că orice june aspirant și-ar fi dorit așa ceva: nu se putea găsi o mai prestigioasă rampă de lansare publicistică în toată România acelor ani.

După ruptură, aveam să-l întâlnesc de zeci de ori, mai ales la Roma, unde vădea dezinvoltura peștelui în apă. Cu el și Sorin Dumitrescu am pus la cale expoziția *Una Bisantio latina*, de la sala medievală a bisericii Santa Maria del Popolo, însoțită de un prea frumos catalog menit să le arate italienilor cultivați că România nu e doar țara lui Dracula (reîncarnat în recent asasinatul dictator), ci și moștenitoarea

latinizantă a Răsăritului ortodox. Era deosebit de agreabil în conversație, mereu seniorial și mormăit, cu ușurința de a șopti cuvinte prețioase în maniera cea mai domestică: un personaj de înalt diletantism politropic, riguros în referințe și impresionist în stilistica fumegoasă a întregii sale scenografii. Și ce minunat cuplu făcea cu soția sa, Cristina Hăulică, hispanistă (și primă excelentă traducătoare din Borges)! Parcă erau decupați dintr-un film în sepia, mișcându-se cu încetinitorul străvechilor ritmuri boierești valahe. A fost, de departe, cel mai cosmopolit reprezentant permanent al României la UNESCO (înainte ca această poziție să redevină o sinecură sterilă). Știa să-și facă relații și chiar era prieten de idei cu mari intelectuali din toată lumea, în măsura în care mai erau capabili să-i savureze franceza de Mare Secol. Grație lui am ajuns la Monterchi, pentru un scurt extaz deloc formal în fața formidabilei *Madonna del Parto*, datorată lui Piero della Francesca: era trucul tipic hăulescian, pista rară, perla bine ascunsă... Am fost foarte mândru să găsesc în el cel mai generos exeget al cărții pe care am compus-o alături de Horia Bernea: *Roma caput mundi*. Dan Hăulică avea cultul manierist al lecturii savante, combinat cu simțul prieteniei între egali și arta complimentului implicit. El rămâne în mintea mea unul dintre cei mai fermecători oameni cu care m-am însoțit: un domn din alte vremuri, mereu în contratimp, totdeauna în avangardă.

Patriarhul Daniel

Când a fost ales ca Întâistătător al Bisericii Ortodoxe Române, am scris un articol intitulat „Patriarhul în blugi". Nu doar pentru că apucasem să-l cunosc ca laic, nu doar pentru că – începând cu Grupul de reflecție pentru înnoirea Bisericii – pledasem pentru ascensiunea legitimă a acestui lider al generației sale teologice, ci pentru că – după lungii ani cam statici ai „domniei" răposatului Patriarh Teoctist – se simțea dramatic nevoia unei schimbări, a unei primeniri stilistice și de fond: eram sigur că noul primat al Ortodoxiei românești va face această schimbare. Și, în felul său, a făcut-o. De la anii precedenți (marcați, cum spuneam, de o totală stagnare) Preafericitul Patriarh Daniel a trecut la viteza maximă în materie de pastorație, construcții, comunicare, carte și opere de caritate. Mulți au plecat, echipele s-au refăcut, s-a simțit în tot corpul eclezial o febrilitate pozitivă, dinamică, ambițioasă, atotcuprinzătoare. Fiecare om e rezultatul școlilor făcute, al cărților citite, al întâlnirilor care l-au modelat. Așa a fost și noul Patriarh, ucenic al Părintelui Dumitru Stăniloae, educat la Strasbourg și apoi profesor la Institutul Ecumenic

de la Bossey (Elveția): un ierarh tânăr, din noua generație, deschis și spre dialogul cu alte Biserici, de formație occidentală și totuși legat (inclusiv prin nașul său de călugărie, Părintele Cleopa) de românismul ortodox tradițional. Ca bănățean, s-a dovedit atent la seducțiile latinismului (mai toate cele „botezate" de P.F. Daniel respectă această linie). Nu e treaba mea să-i evaluez bilanțul de etapă, căci tocmai s-a scurs un deceniu de când e la cârma Bisericii noastre. Mă limitez la a-l evoca aici ca om, așa cum îl cunosc. Adică volubil și vesel, mare maestru al calamburului și al vorbei de duh, conștient de propria valoare și dornic s-o pună cât mai clar în lumina recunoașterii publice. Am fost sufletește împărțit între el și Mitropolitul Bartolomeu, câtă vreme Patriarhul era încă în scaunul Moldovei: se tot auzea că se înfruntă prin Sinod. Însă ce putea fi mai natural și oarecum inevitabil? Ei doi reprezentau, din generații diferite, vârfurile intelectuale cele mai autoritare ale ierarhiei noastre. Pe de altă parte, Părintele Anania (pe când conducea amintitul Grup de reflecție) a fost cel mai vocal avocat al viitorului Patriarh, sprijinindu-l la începutul urcușului de care l-a învrednicit Dumnezeu: sunt sigur că-l prețuia, numai că bătrânul „leu al Ardealului" avea și el orgoliile sale, cine știe când rănite...

Patriarhul Daniel a schimbat ce-a putut, dar și mai mult a fost schimbat de vremurile noastre în plină mutație. A prins o societate românească divizată, diminuată prin exodul creierelor și al celor mai pricepute brațe de muncă, stricată de o politică

proastă, roasă de corupție, populism și contraselecție. Cu o secularizare tot mai accentuată, prin influență culturală occidentală (care a devenit, vai, și o sursă de euroscepticism). O societate a transparenței și egalitarismului, a drepturilor fără responsabilități, care critică orice ierarhie și devine, printr-o parte a tineretului ei studios, militantă purtătoare de sloganuri anticlericale. Mai mult, o societate încă tradițională, dar și manipulată (în partea ei mai neșcolită) de trusturi de presă partizane, agresive, specializate în calomnie și dezinformare. Biserica va fi fiind liberă, însă atârnă și azi de munificența statului, ceea ce se traduce printr-o supunere principială față de factorul politic. Și e o Biserică lucrătoare, deși atât de atacată, în stilul tabloid al presei neaoșe, care ia un caz și face din el o paradigmă. Când toată lumea urlă, afirmându-se centrifugal și egoist, e tot mai greu să păstrezi tipicul ortodox blajin, fastuos, tot mai neînțeles de o nouă generație parțial decreștinată. Mai grav: în loc să caute soluții, în spiritul binelui comun, toată lumea caută vinovați, țapi ispășitori! În fața acestui peisaj după bătălie, Patriarhul s-a mai însingurat, suferind o explicabilă crispare lăuntrică. Eu mi-l amintesc așa cum l-am cunoscut și văd transformarea. O înțeleg. Când eram ministru de Externe, ne-am văzut mai des, ca să schimbăm idei și să croim proiecte comune. Apoi, după ce criza „Colectiv" a zguduit Biserica, ne-am revăzut, spre a concepe o comunicare mai inteligentă, mai adecvată contextului nostru istoric. Puțin *follow-up*, căci români suntem!

Fapt e că de numele său se va lega Catedrala cea nouă, sfințită la Centenarul României Mari. Și nu doar asta, ci și o vastă lucrare pastoral-teologică uneori strict disciplinată, ca la iezuiți, alteori nepricepută de clerul mai vârstnic, dedat la vechi obișnuințe mai molcome. Încă sunt convins că Pronia ne-a răsfățat cu o figură de intelectual, bun administrator, atent diplomat, vrednic organizator canonic al vastei noastre diaspore și sincer lucrător în via Domnului. Opera sa e în curs, prin împreună lucrare cu frații episcopi, preoți, diaconi, cu monahii și monahiile și cu noi, amărâții de mireni, care alcătuim laolaltă trupul viu al lui Hristos. Poate că pentru Biserica lui Hristos vin noi vremuri de cumpănă. De la persecuțiile fățișe din regimul ateu al comunismului, ea se confruntă acum cu lămuriri mai sofisticate, în vremuri de libertate (și adesea de cacofonie) democratică. În fond, istoria profană e – cu toate ale ei – o perpetuă încercare.

Emil Constantinescu

Emil Constantinescu e președintele căruia îi datorez intrarea în diplomație (la 34 de ani) și formidabila misiune de la Sfântul Scaun (mai cunoscut lumii ca „Vatican", după colina pe care sunt ridicate palatul apostolic și bazilica petrină). *So far, so good.* L-am votat, m-am bucurat că a câștigat. Apoi l-am și întâlnit, ba la Padova (cu prilejul reuniunii „Uomini e religioni", organizată de Comunitatea italiană Sant Egidio), ba la București, când a venit Ioan Paul II, sau în vacanțe, când așteptam alături de alți câțiva ambasadori să fiu primit la șeful statului (lucra noaptea, chinuindu-și adesea colaboratorii, dar cel puțin lucra!). La ușa sa domnea cerberul feminin numit Zoe Petre, al cărei rol în economia mandatului Constantinescu rămâne un subiect cert de polemică istoriografică. Mie mi-a plăcut președintele Constantinescu: nu doar că NU mai era Ion Iliescu, dar a fost un președinte venit (oricum) din lumea academică, respectuos cu intelectualii, chiar dacă – au spus unii – a păstrat mereu un discret complex de „geolog" (căci jurist, deși școlit în materie, nu l-a socotit nimeni). Era moțul unei coaliții-curcubeu, netratabilă rațional,

mai ales în România. Cei patru ani de mandat au fost totuna cu lenta descompunere a CDR. Apoi chiar că a avut de gestionat o „grea moștenire": toți o invocă, pentru a-și salva pielea și a-și camufla (i)responsabilitatea, însă în 1997-2000 taman așa era după marele jaf neocomunist, cu privatizări interlop-securistice, Bancorex, Banca Religiilor, Caritas, insolvență, FMI, dezindustrializare adâncă și statut de țară ambiguu. Or, tocmai din această ambiguitate a vrut și a reușit președintele Constantinescu să scoată România. Testul NATO în Iugoslavia lui Miloșevici și vizita Papei au fost, după mine, examenele de maturitate occidentală trecute cu succes de România de la finalul deceniului nouă, când nimeni nu ne prea dorea, arătam rău, eram încă sinistru de săraci și aveam la butoane foști comuniști sadea, în care nici un guvern occidental nu avea încredere.

Știu că mulți români au fost foarte dezamăgiți de anumite decizii adoptate de președintele Constantinescu: în primul rând de condamnarea capitală a creștin-democrației românești (PNȚCD) lăsate fără locomotivă prin abandonarea cursei prezidențiale pentru un al doilea mandat (chiar dacă ar fi pierdut – și probabil că nu se putea altfel –, ar fi salvat cel puțin partidul lui Coposu și Rațiu). Dar la noi mai e ceva: poporul e mai schimbător parcă decât în democrațiile așezate. Trece de la exaltare și amor la decepție radicală și omor în efigie. De altfel, priviți soarta celor trei foști președinți: aleși pe care triumfale, ca niște eroi, pentru a fi ulterior crucificați într-o posteritate care le neagă orice merit.

E cumplită soarta de fost președinte al României! Îmi pare rău de altceva: dl Constantinescu pare încă neconsolat, se victimizează, are impresia că națiunea nu l-a meritat. Repet, evaluarea retrospectivă a mandatului său a conținut o groază de otravă care ar fi putut destabiliza și un pahiderm. Asta nu înseamnă că națiunea a greșit. E în natura politicii, mai ales într-un stat recent constituit, precum România, să suporți, ca lider, fluctuațiile „latino" ale unei populații dezinformate și ușor de manipulat (de către adversarii tăi cu trusturi media). Fiind prea devreme pentru a scrie un tratat de istorie recentă a țării, se prea poate ca dl Constantinescu să nu apuce bucuria de a citi o analiză „oficială" care să-i restituie frumoasele merite politice în serviciul națiunii. Mi-ar părea rău să-și încheie pelerinajul terestru sub semnul acestei vizibile amărăciuni ușor resentimentare și cumva tragice (întrucât adresate unei făpturi colective, fără chip). Primul președinte necomunist al țării merită întreaga noastră recunoștință. În fond, nici un șef de stat nu conduce singur: suntem și noi de vină dacă așteptările de la Emil Constantinescu nu și-au găsit completa realizare, mai presus de iluzii și de exigențe care sfidează starea de fapt.

Francisca Băltăceanu

Această discretă și mare clasicistă se numără printre cele mai luminoase figuri pe care le-am întâlnit și pentru nimic în lume n-ar fi putut lipsi din galeria de față, oricât este ea de eclectică în criterii, selecție și tonuri evocatoare. Fiică a doctorului Băltăceanu, fondatorul studiilor balneologice din România (atât de bogată în asemenea resurse), Francisca Băltăceanu a fost botezată catolic dintr-o pasiune intelectuală a mamei sale pentru neothomismul unui Jacques Maritain. Când ne-am cunoscut (parcă prin Tatiana Niculescu, pe la miezul anilor '80), era deja „cadru didactic" la Facultatea de Filologie Clasică din București, unde preda, pe lângă greacă și latină, un curs de armeană veche. Domnia sa a fost, chiar înaintea regretatului Dan Slușanschi, prima întruchipare a indo-europenistului de tradiție boppiană, complet, teribil de știutor și tocmai de aceea modest, până la umilitate. În cazul nostru, modestia savantului autentic se înrădăcina puternic în experiența clandestină cerută de apartenența sa la un ordin monahal catolic. Știu, chiar de la profesoara care mi-a predat gratuit, timp de doi ani, de două ori pe

săptămână, lecții de elină, că fusese, alături de prietena și „sora" sa spirituală, Monica Broșteanu, nu doar supravegheată strict de oamenii Securității, ci și percheziționată „domiciliar", pe față sau în absență, cu sau fără un așa-numit mandat. Să ne gândim doar la cât se temeau securiștii de catolicii români, legați duhovnicește de „periculosul" Papă polonez, Ioan Paul II! Și cât de „amenințătoare" le putea părea Francisca Băltăceanu, fragilă, dar atât de iradiantă și influentă în rândul puținilor ei studenți care, prin limbile clasice, descuiau porțile tradiției europene premoderne: nu trăiam pe atunci într-o vreme stearpă, distrusă de propagandă și control, care se temea ca dracu' de Părinții Bisericii? Sau de filozofia „idealistă" a lui Platon? Ori de înțelepciunea stoică, atât de potrivită în adversități, atât de consolatoare pentru omul care nu-și vinde libertatea lăuntrică la curtea stupid-însângerată și trecătoare a tiranilor? Până și la cursurile sale de armeană, profesoara mea preda texte patristice prezervate numai în asemenea versiuni: era subversivă pe toată linia! Și mereu zâmbitoare, gata să primească orice probă, să-și mărturisească bogatul și esențialul crez creștin cu orice preț, oricât de absurd, oricât de grotesc, oricât de nedrept.

Ca s-o descriu, am de spus o mulțime. Iată însă un episod care-mi revine în memorie, detașându-se cu forța unui instantaneu simbolic. Francisca suferea de o maladie cronică din pricina căreia trecea destul de des prin episoade spitalicești. Am fost odată s-o vizitez într-o asemenea perioadă și solicitantă postură

de „pacientă". Intru în spital, urc la etajul cutare, mă afund pe un culoar luminat de crepuscul și zăresc spre capătul lui, dinaintea unei uși deschise de salon, o siluetă robotitoare, care manevra energic un T cu mop... Chiar ea era, persoana care descifrase mii de aoriste grecești, care știa mai toți radicalii indo-europeni, care se distra cu sanscrita și consulta dicționarul lui Chantraine doar pentru a-și verifica informațiile de multă vreme asimilate... Dolorism demonstrativ? Nici pomeneală! Francisca era alergică la praf și contribuia prin acest efort anonim la bunăstarea proprie, alături de cea a colegilor de suferință din spital. O asemenea conduită mi s-a impus aproape hagiografic și știu cât mă va dăscăli în gând preafrumoasa mea profesoară, aflându-mi indiscreția evocatoare!

Din fericire, comunismul a căzut (cel puțin formal) și ea s-a putut apropia pe față de propria Biserică, la catedrala Sfântul Iosif, unde a fost, o bună perioadă, decan al Facultății de Teologie Catolică din București. Alături de Monica Broșteanu – și de alți confrați într-ale științei filologice – (folosindu-și rodnic libertatea exterioară, după ce reușise să și-o apere eroic pe cea nevăzută) a dăruit culturii române de după '89 numeroase studii, traduceri, ediții și instrumente de lucru care au ținut aprinsă flacăra iubirii umanistice față de Antichitate, dar și pe cea a iubirii agapice față de *Logos*-ul întrupat. A rămas neschimbată în trudnica ei simplitate, semn al unui travaliu spiritual necontenit și al unei grații supraabundente. Deși ingrată, discontinuă și uitucă, iubirea mea nu-i va fi

fiind de folos, dată fiind nevrednicia sub care stau, însă Dumnezeu știe că nici un strop de falsitate nu s-a strecurat vreodată în ea.

Marian Papahagi

Frunzăream și critica literară din comunism, pentru că găseam în diferiți autori cultură interzisă oficial, dar filtrată eseistic și mascată sub diferite jargoane menite să adoarmă vigilența cenzurii: N. Steinhardt, Al. Paleologu, Adrian Marino, Vasile Lovinescu și alții se aflau pe radarul generației mele, încă din liceu. De Marian Papahagi am auzit însă *via* Monica Lovinescu: era lăudat la Europa Liberă nu doar ca lider de generație critică, adunată în jurul excelentei reviste clujene *Echinox*, ci și ca mare caracter rezistent, ca om nedezvățat cu demnitatea minimei libertăți: cea pe care nici măcar în apexul toxic al unei dictaturi nu ai dreptul să o negociezi. Așa m-am apropiat de opera acestui pe atunci încă tânăr cărturar român, a cărui legendă n-a pălit niciodată în colecția mea de oameni exemplari. Și toate formele – dar mai ales argumentele – respectuoase s-au confirmat în 1998, la Roma, pe când l-am cunoscut ca nou director instalat la Accademia di Romania (eu fiind ambasador la Vatican). S-o spunem pe scurt și pe șleau: Marian Papahagi, care știa perfect Italia atât ca romanist-italienizant, cât și ca

doctor al Universității La Sapienza (alături de nu mai puțin ilustrul său congener, Victor Ieronim Stoichiță), era omul chemat să refondeze instituția lui Pârvan din Cetatea Eternă: s-a achitat impecabil de această misiune, reînființând revistele erudite, pledând cu succes pentru acordarea burselor de studiu și introducând Accademia di Romania în clubul suratelor sale din capitala Italiei. Toate marile capitale găzduiesc institute culturale străine: doar Roma rămâne sursa tuturor științelor și artelor, locul unde orice națiune civilizată oficiază un cult al Antichității clasice. Toate marile națiuni europene trimit acolo ce au mai bun.

Așa s-a petrecut, cu titlu de excepție, și cu numirea lui Marian Papahagi la cârma înaltei școli din Valle Giulia. În nici doi ani, profesorul clujean (prin adopție, căci altfel, se știe, era moștenitorul unei dinastii intelectuale armânești) a reintrodus știința din România, după lungul hiatus comunist, în circuitul cel mai prestigios, incluzând toate științele istorice și disciplinele lor auxiliare, celebrate printr-o partitură de exaltare neogoetheană. M-am tot dus pe la domnia sa, în birou, acasă – sus, în apartamentul directorial atât de interbelic – sau pe splendida terasă a edificiului, unde se decupau în crepuscul faimoșii pini romani. Mi-ar fi putut fi (aproape) tată. Din orice discuție – fie despre șantierul său dantesc, fie despre romanistică, Europa, Evul Mediu sau chiar pe teme de cultură română – rezulta diferența fatală de nivel: era un *monstrum eruditionis* deopotrivă modest și afabil, ușor ostenit de luptele civice post-'90 (ca

să nu mai pomenim de oboseala indusă sub dictatură), dar mereu disponibil ca gazdă, ba chiar – mi s-a părut – dornic să iasă din arcanele administrației și să poarte cu junele diplomat dialoguri fără miză practică. Și ce strașnică societate s-a ițit acolo când au început să apară ba Horia Bernea, ba Andrei Scrima, ba Șerban Stati și alții ca ei, oameni fini, surprinzător ieșiți la suprafața istoriei în scurta digresiune „cederistă"! Eram în plin banchet platonic! Chiar am crezut, o clipă, că România bună a renăscut din propria cenușă. Îl invitam pe profesorul Papahagi și pe la noi acasă, în reședința din Parioli, savurându-i conversația și bucurându-ne laolaltă de libertate, prețuire cordială, speranță și conștiință românească finalmente nestăvilită. Cum spuneam, deși încă tânăr, părea șubrezit. Avea și de ce: muncea enorm, pentru a-și susține familia și a-și desăvârși opera: naveta Cluj-Roma-Copenhaga (parcă acolo găsise un curs ca *visiting professor*) se complica prin extrema lui scrupulozitate ca director la Accademia, unde superviza personal atât pregătirea bursierilor, cât și apariția revistelor, fără a putea scăpa de povara documentelor administrative. Această sarcină ciclopică i-a venit tragic de hac. Țin minte că vestea morții sale – aveam numai 36 de ani, iar el abia împlinise 52 – m-a trăsnit, amuțitor. Și mai țin minte că, la serviciul religios pentru privegherea sa, i-am atins fruntea rece și am plâns. Aceasta a fost decizia Proniei. Sper ca din cer, unde-i șade sufletul luminos, să se bucure atât de slabele cuvinte înșirate în prezenta evocare, cât și de faptul că fiul lui (și demnul

său urmaș intelectual), Adrian Papahagi, a devenit între timp un preaîndrăgit și la fel de prețuit prieten al meu. O afecțiune similară, chit că nu ne putem vedea des, ea fiind stabilită la Bruxelles, mă leagă și de fiica lui Marian Papahagi, Irina, care împarte cu propria-mi fiică același frumos prenume bizantin.

Regele Mihai I

Generația mea a mai prins, în copilărie, mesajele Regelui Mihai, transmise la Europa Liberă. Dinastia lipsea din manualele oficiale, așa cum te-ai fi putut aștepta de la un regim totalitar, bazat pe rescrierea finalistă și ideologică a istoriei. Din pricina acestui embargou sever, ne-am cunoscut suveranul doar din reviste vechi și arhive foto urcate pe internet, obișnuindu-ne cu costumele sale largi, de anii '40 sau '50, cu sacourile de tweed ale unui *gentleman farmer* helvet, cu ochelarii săi de soare americani și de acum emblematica sa pasiune pentru automobile sau avioane... Firește că am fost dezgustat de tratamentul pe care noile autorități ale României postcomuniste (și presupus „democratice") l-au rezervat fostului monarh dornic să revină acasă, în 1990. Când i-au permis finalmente o vizită, parcă de Paștele anului 1992, moment în care un milion de români s-au strâns ca să-l întâmpine, eram la studii pariziene, așa că am trăit evenimentul *via* presă. Dar nu peste mult timp, pe când mă aflam în misiune la Vatican, aveam să-i întâlnesc pe Rege și pe Regina Ana în persoană. Fusesem acreditat și pe

lângă Ordinul Suveran Militar de Malta, care tocmai organiza celebrarea a nouă secole de viață, invitând la Roma, pe Aventin, la vila Marelui Maestru Andrew Bertie (un scoțian afabil, profesor de engleză), toată floarea aristocrației catolice de pe continentul nostru. Deși ortodox, Regele Mihai, *Grand Bailly* al Ordinului, a fost invitat să participe. Maiestatea Sa a cerut, dacă tot urma să se afle la Roma, o audiență la Papa Ioan Paul II, pe care am avut onoarea de a o pune la punct. Ba chiar am alergat prin oraș pentru a închiria o vestă albă de frac, o piesă lipsă din garderoba regală, dotată doar cu *gilet* negru. Audiența a fost privată, așa că m-am limitat la acompanierea perechii regale în Cortile del Pappagallo, unde a primit onorul gărzilor elvețiene, înainte de a fi condusă în biblioteca privată a Papei, de către gentilomii acestuia (nobili romani care fac voluntariat de protocol pentru Casa pontificală). Seara l-am regăsit pe Rege în marele salon al Palatului ioanit de pe Via dei Condotti: retras pe un fotoliu, ca un mare copil timid. L-am salutat cu întreaga reverență cerută și mi-am găsit în palmă, transmisă complice, fără comentarii, o cruciuliță a Casei Regale: am preluat micul talisman ca pe o ștafetă simbolică. A doua zi, cuplul regal a acceptat invitația mea și a soției mele la o cină romană, pe o terasă cu vedere panoramică, lângă Villa Doria Pamphili (ca un soi de ironie involuntară, localul acela, Lo Scarpone, fusese odinioară cercetat de însuși Giuseppe Garibaldi !). A fost o seară minunată, în care am descoperit șarmul Reginei Ana (fumătoare de țigări cu aspect țarist) și comentariile ușor

autoironice ale Regelui. De ce mi-a rămas în minte expresia folosită de Regină, care-l ridiculiza pe cutare parvenit *excessivement bien habillé*? Habar n-am!

Mai târziu, la București, am fost de câteva ori invitați, tot în cuplu, la Palatul Elisabeta, pentru cină, așa că Regele mi-a povestit (și mie) scena cu Vîșinski trântindu-i ușa (cu varul canatului sărit din pricina șocului). Și autocaracterizarea sa amuzată: *eram o nucă tare*! Am trăit acele momente privilegiate cu nostalgia României vechi, pierite sub triumful grosolan al omului nou. Orice țară are nevoie de noblețe: cea de sânge, mereu mai anacronică în modernitatea revoluționară, dar și cea de caracter călit sub bolta regalității slujitoare a națiunii. Mihai I și Regina Ana – doi monarhi nefericiți de cursul evenimentelor – priveau propria viață ca oglindă a destinului românesc, mereu tenace în tragediile sale, relativizate prin simțul umorului. Ulterior, relația cu Casa Regală s-a diminuat, sub neașteptatele comandamente ale unor interese politice pe care nu le pot decât regreta. Iar acum, când schițez portretul acesta în creion, marele și bietul nostru Rege, după o bănuită și nespusă suferință, a plecat la Dumnezeu, găsindu-și locul în necropola regală de la Curtea de Argeș alături de Regina Ana (unde se odihnește de altfel și tatăl Regelui Mihai, Carol II, ale cărui oseminte au fost repatriate la inițiativa mea, pe când mă aflam la post diplomatic în Portugalia). România

monarhică a fost un dar divin, în pofida tribulațiilor adesea convulsive prin care a trecut. Sper ca ea să-și regăsească definitiv locul cuvenit în cărțile de istorie și în inima noastră mai curată.

Şerban Bubenek

Când devii prieten foarte apropiat cu cineva de seamă, tinzi să-i trăiești proximitatea sub zodia banală a colocvialității ușor frivole și să-i neglijezi dimensiunea obiectiv impozantă. Cam asta mi se întâmplă cu profesorul dr. Şerban Bubenek, de fraterna solidaritate a căruia mă bucur de peste două decenii. Excelent școlit în medicina militară și apoi la Paris, studios și productiv, ajuns pe deplin meritat la o catedră universitară a UMF, șef de clinică ATI și autor de tratate științifice (din care, evident, nu pricep mai nimic!), acest om coboară dintr-o veche și distinsă familie de notabili bucovineni și mi-a ajuns la inimă de la început: n-am întâlnit prea multe alte personalități cu un asemenea genuin cult al prieteniei, asumată ca pavăză stoică împotriva greutăților existenței. Pe cineva mai generos, solidar, săritor, atent, politicos și plin de solicitudine. Ne-au apropiat și vederile anticomuniste, adică nostalgia acelei vechi Românii de dinaintea invaziei sovietice (pe care familiile noastre au trăit-o dramatic, forțate să-și lase agoniseala și vatra). O vreme, pe această linie, doctorul Şerban Bubenek a făcut și politică

țărănistă, atent la zestrea lui Maniu, reanimată de Corneliu Coposu și Ion Rațiu. Mai apoi a renunțat, dedicându-se exclusiv profesiei sale acaparante, legată de tainele anesteziei și cardiologiei, unde se află perfect integrat la nivel internațional.

Înainte de moda emigrării masive a medicilor (chemați acum spre vestul Europei, unde-i așteaptă nu doar salarii bune și spitale supertehnologizate, ci și o prețuire socială care a început să le lipsească în propria țară), exista și la noi o elită medicală creativă, cultivată și respectată ca atare: un soi de aristocrație a filantropiei hipocratice. Tocmai pentru că mii de medici eminenți, tineri sau deja maturizați profesional, au părăsit România, mi se pare că patriotismul de sorginte bucovineană al prietenului meu trebuie salutat și mai apăsat. Ar fi putut de altfel și el să rămână la Paris, în anii '90. N-a făcut-o, simțind mai curând datoria de a reveni acasă pentru a construi ceva pe ruinele fumegânde și fetide ale dictaturii comuniste. Pe undeva n-a greșit, dacă mă uit la clinica sa de la Fundeni, pe care s-a străduit să o echipeze după standarde apusene, fără compromis. Nu vor spune altceva nici zecile, poate sutele de mii de pacienți care-i datorează diagnosticul just și acțiunea salvatoare, de la implantul de inimă artificială până la revascularizația transmiocardică cu laser.

Oricine-l cunoaște (chiar mai puțin bine decât mine) poate mărturisi că doctorul Şerban Bubenek ilustrează, ca un supraviețuitor obstinat, tocmai acea elită medicală despre care scriam adineaori: nu doar mari medici și dascăli, cu mii de nopți nedormite,

dedicate studiului, ci și o clasă de gentlemeni mereu la patru ace, cărora le stă bine în costum, știu să evolueze elegant în orice context social, citesc istorie și literatură sau filozofie, iubesc călătoriile, muzeele și concertele de calitate, apreciază o masă rafinată și un vin nobil, posedă arta conversației: contrariul polemic și crepuscular al omului nou, grobian, incult, obraznic și agresiv... Prin ce sinistru blestem au ajuns acești oameni pasageri clandestini pe puntea navei numite România? În urma câtor campanii de asasinare în efigie, pe platourile unor televiziuni toxice și iresponsabile (dar și impenitente), am sfârșit prin a vedea normalitatea europeană a omului subțire ca pe un accident geologic? Îmi iau cu inima ușoară riscul de a deveni anacronic: în lumea acestor oameni mă simt acasă, animat de iubirea mereu contrariată față de o țară în serviciul căreia mi-am pus toată energia. Și alături de asemenea prieteni îmi doresc să trăiesc, atât cât va îngădui Dumnezeu...

Dan Grigore

Ciudată combinație de forță atletică – un urs în frac – și de digitație grațioasă, rezultată din zborul gracil, peste claviatură, al unor mâini de poloist. Mare și discret. Rezonant și persuasiv, maestrul Dan Grigore mi se pare nu doar o prezență artistică monumentală, cu un vibrato romantic și pelerină de magician impresionist, ci și un spirit drept, care preferă să tranșeze și să afirme, acolo unde alții amână și negociază. Pe lângă familia sa „burgheză", care l-a așezat pe taburetul de pian de la trei ani, el moștenește – precum verniul unui vechi tablou – și „crăpăturile" atâtor confruntări cu „epoca de aur" a comunismului românesc. La cât talent a primit din algoritmul indicibil al jocului divin, Dan Grigore, un nume cu efect european în orice mediu de melomani avizați, ar fi meritat o faimă de star internațional pe care intransigența sa față de „sistem" (și față de Ceaușescu personal) i-a refuzat-o. Destinul i-a hărăzit compensații și recunoașteri oarecum tardive. În cea mai fertilă perioadă a prestigioasei sale cariere, când primise deja validări la nivelul unui Sergiu Celibidache, el n-a mai putut părăsi închisoarea natală

păzită de zbiri și mutilată de ideologi analfabeți. Din cauza amplasării sale pe lista neagră (pe care figura tot ce aveam mai de soi în cultura noastră strangulată dictatorial) a ratat zeci de burse, invitații și ocazii de a face mari turnee la vârsta la care ar fi trebuit să o facă: nu știu dacă, lăsat să circule pretutindeni, ar fi revenit în țara sa natală. În fond, obnubilarea talentelor prin interdicții, stigmatizare publică, marginalizare și sabotaj profesional rămâne, în linii mari, o specialitate românească incontestabilă, care a garantat valoarea exilului românesc. Unde nu încăpea exilul propriu-zis, apărea – salvator – varianta celui intern...

L-am cunoscut pe maestrul Dan Grigore pe vremea misiunilor mele ca ambasador la Vatican și apoi la Lisabona, când a acceptat să susțină concerte dedicate Zilei Naționale, în felurite biserici/săli prestigioase, dinaintea unui public fermecat de repertoriul său imbatabil, din care nu lipseau romanticii germani, Chopin sau Enescu (al cărui neobosit promotor a fost toată viața). Există tot atâtea tipuri de pianiști câți pianiști, însă – fără urmă de reducționism anatomic – aș spune că stilul fiecăruia decurge, asemenea unui fluid magnetic, din carura sa personală. Ai de-a face cu frazări senzuale, efeminate, asexuate sau androgine, așa cum te poți întâlni cu stilistici virile, wagnerian demiurgice. Urmărind mâinile lui Dan Grigore în concert, m-a fascinat mereu capacitatea acestei mici uzine de a funcționa ca un ou Fabergé, din care răsună cristalin un fragment de motet. Te-ai fi așteptat să demoleze instrumentul și descopereai

un număr de dresură imponderabilă, din care orice acțiune mecanică părea să fi dispărut. Iar omul Dan Grigore, implicat civic și supărăcios, căci este exigent, orgolios – ca orice mare artist – și sensibil, în aceeași cheie, mi se pare delicios prin candoarea sa de copil uriaș, care face cu atât mai plăcută surpriza unui spirit cultivat, deschis spre toate artele și rodat într-un patriotism amar. Se vede școala muzicală rusească, de Sankt-Petersburg: există în atacurile sale șostakoviene și ceva din proza lucidă a lui Cehov, din magia neagră a lui Bulgakov, din nostalgia de mesteacăn prezentă în scrisul lui Pasternak și chiar din strigătul poetic al Annei Ahmatova. Îmi pare rău că n-am putut asista la cursurile profesorului Dan Grigore, faimoase printre zecile sale de ucenici. Sunt convins că acest *gentle giant* are har pedagogic, deși – asemenea lui Enescu – nu s-a identificat cu această postură. Dan Grigore e ultimul mohican din lumea de basm a Cellei Delavrancea: o lume urbană, rafinată, natural aristocratică, după care orbecăim asemenea lui Oedip.

Sorin Dumitrescu

L-am întâlnit și înainte de '89 pe marele pictor, însă ne-am apropiat direct abia în etapa Grupului de reflecție pentru înnoirea Bisericii (format în '90). Licean, am fost și eu unul dintre bucureștenii încântați de precocitatea unei grandioase retrospective la Dalles: câți pictori de nici 40 de ani își mai permiteau așa ceva? Circula apoi, ca trăsătură distinctă în blazonul artistului, și legătura sa grafică cu Nichita Stănescu, idolul poetic al generației '70. În anii '80, acest boem bărbos, conceptualist esopic și constructivist semiotic („Noduri și semne"!) s-a îmbisericit prin predicile Părintelui Galeriu, de la biserica Sf. Silvestru. A schimbat „lucrarea" cu „icoana" și pe Kandinsky cu Rubliov sau Teofan Grecul. A devenit predicatorul sumbru al unei mistagogii salutare. În particular, a rămas și ceva din vechiul Sorin Dumitrescu: vesel și hazliu, chitarist și pianist de petrecere, imitator mucalit, subtil și mereu dornic să citească autori pe măsură, încarnând – prin zona Moșilor – paradoxul viu al unui târgoveț elitist. Iconografului cu semnătură i s-a asociat ulterior teoreticianul cu teză de doctorat publicată somptuos,

ba chiar și o apoteotică preluare a maestrului în Academia Română...

Am fost extrem de apropiați la Editura Anastasia, pe care m-a invitat să o conduc redacțional, la întoarcerea mea de la studiile pariziene. Ne-am reîntâlnit apoi și la Roma, unde l-am îmbiat să picteze iconostasul din Scala coeli, la Tre Fontane, în splendida biserică desenată de Giacomo della Porta, pe care Ioan Paul II a dăruit-o spre folosință comunității românești: o lucrare cât un manifest estetic al Ortodoxiei contemporane! O spun cu mâna pe inimă: l-am îndrăgit sincer, prețuindu-i vigurosul talent și eclectica personalitate, cumva rusească. Numai că – nu spun o noutate – Sorin Dumitrescu are, pe lângă doza de fascinație, și vocația repulsiei umorale: se ceartă mai cu seamă cu cei care ar risca să-l iubească! În ce mă privește, deși am intrat pe lista enormă și mereu deschisă a foștilor săi prieteni, insist să-l prețuiesc estetic și intelectual, să-i prizez stilul alambicat și să socotesc că dâra lui prin cetate rămâne cu precădere luminoasă. Că e supărăcios, irascibil, vulcanic și nedrept face parte din meniul său existențial și dintr-o chimie ireductibilă. Însă a îndrăznit și a reușit să schițeze temeliile doctrinare ale unei renașteri iconologice de care BOR n-a avut, în reacție, curajul și instinctul să profite. Multe dintre fandările sale creative s-au blocat în anecdotica unor detalii contabile. Mai mare risipa! Acesta din urmă e cuvântul definitoriu pentru artistul acesta unic: risipă de energie talentată, de cultură sistematizată diletant, de generozitate inhibată subit și de vizionarism

refulat sub presiunea unor preaomenești răzgândiri. Creștin egocentric, iconar dornic de glorie, teolog privat și sfredelitor al unei cosmologii iconice, Sorin Dumitrescu a ieșit în ultimii ani din conul luminii publice, fără ca opera sa – picturală, grafică, eseistică, editorială și civico-bisericească – să-și piardă caratele ziditoare, strălucirea de aur stins și pulsul profetic.

În mintea sa penetrantă continuă să trăiască vechea Românie: una burghez-franțuzită, cultivată, plină de viață și de entuziasm un pic naiv față de cele sfinte, dezise în practică și mereu prezente în duh. Un paladin contrapunctic și crepuscular al imaginarului bizantin, un european din vechea stirpe evocată de Zweig, un român aprig și moale, prea înzestrat pentru a nu-și cheltui gratuit moștenirea, prea fatalist pentru a duce la capăt vreo revoluție. Mi-e dor de o revedere cu domnia sa, într-un *eshaton* stilizat...

Andrei Pleșu

Cine nu-l cunoaște pe Andrei Pleșu? Cel puțin în România, el pare să fie intelectualul cel mai popular, mai notoriu: a devenit simbolul acestei invidiate și detestate categorii de ființe ceva mai gânditoare, apte să (se) exprime, oferind corpului civic un suflet și națiunii, un imaginar coerent. În alte state (*mai civilizate*, cum amintește clișeul), ambiția de a repera și urca pe un podium olimpic pe „intelectualul nr. 1" ar părea pe drept cuvânt provincială. Poți lucra cu deosebirea autor major/minor, dar cum să-i fixezi pe creatori într-un mercurial strict? Ce importă pentru seria mea de portrete e că îl consider pe Andrei Pleșu printre „oamenii mari" și vreau să spun de ce, folosindu-mă ca și în alte cazuri de măsuri obiective și amintiri personale. Înainte de '89, Andrei Pleșu era deja reperul generației mele: lecturi occidentale de mare nivel, descoperirea artei printr-o lupă hermeneutică panofskyană, finețea de familie interbelică bună și aura de ucenic al lui Noica erau deja suficiente pentru a-i lansa pe piață mitul, cu toate că adevăratul șarm – de atunci, până azi – ținea de uriașul său talent literar, pus în serviciul unei

ideații limpezi și fertil obsedate de nuanțe. Pe scurt, Andrei Pleșu era, pentru Bucureștiul juneții mele din anii '80, contrariul ideal al realității comuniste.

Adevărata măsură a valorii omului s-a arătat în libertate, după '90, printr-o explozie de implicări și opere mereu mai semnificative. Nu le voi rezuma, lumea cultivată din țară le cunoaște și le prețuiește cum se cuvine, chiar dacă nici corala detractorilor săi nu șomează. Aici aș vrea doar să-i omagiez munificența. Ca biet om sub vremuri, Andrei Pleșu își va fi putut reproșa una sau alta dinaintea lui Iisus Hristos, pe care-L mărturisește printr-un exemplar *itinerarium mentis in Deo*. Foarte acid în replici malițioase, puțin coleric, deși nimeni n-ar bănui așa ceva sub masca bărboasă a bonomiei sale proverbiale, amator de bârfulițe suculente și echipat cu talentul de a deriva spre grotesc orice anecdotă urbană, autorul nostru are ceva din ochiul satiric al marilor gravori, de la Hogarth la Daumier. Totul e însă benign, fără pic de *răutate rea*, ca să zic așa. Nu vehemența patetică a unui Tertulian, cât sarcasmul pedagogic al unui Ieronim. E și ceva mozartian în personajul nostru; inspirația pare garantată oricând, dincolo de inevitabilele manierisme. Ceea ce altora le iese greu sau deloc apare pe „portativul" lui Andrei Pleșu ca dar divin, obținut (cel puțin aparent) dincoace de chinurile travaliului și de ciocănelile seci ale meșteșugarului laborios. Ca și G. Călinescu, la vremea lui, Andrei Pleșu a influențat stilistica unei întregi generații de critici sau eseiști. A reușit să consacre o formulă nu doar adulată, ci și contagioasă,

când nu de-a dreptul normativă. Să revin, cum făgăduiam, la trăsătura lui de bază (pentru mine și mulți alții): generozitatea de a include, încuraja și susține oamenii care trec ștacheta mereu elevată a exigențelor sale. Iată, într-un bilanț deloc exhaustiv, cum m-a ajutat în propriul parcurs: m-a angajat consilier, pe când era ministru al Culturii. M-a recomandat pentru bursa din Franța. M-a invitat (pe când mă aflam la studii pariziene) să scriu în nou-creata *Dilema*, unde mi-a pus la dispoziție o întreagă pagină. Întors acasă, în deplina derută a primilor ani '90, m-a primit printre bursierii de la New Europe College. Apoi mi-a prefațat prima carte și m-a chemat să țin, ca asistent al său la Filozofie, un curs de antropologie a faptului religios. În fine, ca ministru de Externe, s-a luptat cu inerția (sau ostilitatea) „aparatului", spre a-mi permite să susțin concursul de intrare în corpul diplomatic al României. Toate acestea au fost esențiale pentru mine. Și așa s-a purtat cu mulți alți mai tineri confrați, de îndată ce s-a convins că „merită". Un om minunat și rar, mai cu seamă la noi, unde meschinăria sau invidia subminează adesea armonia prestabilită din Republica Literelor.

Cu toate aceste acreditări umaniste și dincolo de poza consacrată a *personajului* omonim, Andrei Pleșu rămâne un continent secret. Petulant, expansiv, fermecător la suprafață, dar enigmatic în fondul ultim al tribulațiilor sale spirituale, în care presimți povara dubiului și vuietul furtunilor ciclice. Omul se comportă de parcă ar vrea să ne scutească (ferindu-se autodefensiv) de latura lui saturniană. Există, dincolo

de festivitatea perpetuă a formulei nimerite, un stoc subteran de melancolie și tragism. Histrionismul de suprafață nu se epuizează în anxietatea de a seduce un public sau altul. Intuiesc în această teatralitate autoironică un fond de nefericire a cărei ocultare menajează și schimbă semnul zodiacal al personalității sale profunde. În definitiv, aceasta e chimia omului complet, incluzând vocația creștinului de a unifica opusele și de a transfigura integrator clivajele curente. Sunt bucuros să-i fiu contemporan și să mă știu ocupând un locșor în inima sa. Știu, totodată, că Andrei Pleșu a simțit adesea că afecțiunea pe care i-o port nu e doar reflexul gratitudinii sau expresia admirației intelectuale, cât jubilația furtivă a comuniunii întru cele nespuse.

Paul Barbăneagră

Nu pot omite din mica mea selecție de oameni mari figura acestui stâlp eliadesc al exilului parizian anticomunist (alături de Virgil Ierunca, Monica Lovinescu și nu foarte mulți alții). Dobrogean de familie umilă, dar armăsar focos și – cum ar spune clișeul – *bărbat bine*, Paul Barbăneagră – franțuzit cu sugestii italiene sub formula *Paul Barbanegra* – a părăsit România comunistă prin anii '60, instalându-se la Paris, unde a regăsit, oripilat și mereu gata să se victimizeze, ditamai bolgia de marxiști, companioni de drum ai măreței URSS, troțkiști de Rive Gauche și staliniști impenitenți. Norocul vieții sale a fost, cred, căsătoria cu Rosy, o evreică poloneză de o rară frumusețe și distincție, care a făcut mai mult decât să-i suporte infidelitățile de crai sau paradoxurile de antisemit și de prolegionar... mason: i-a oferit o pavăză pragmatică pentru reveriile sale de dandy levantin (născut la Isaccea) și l-a sprijinit mereu, cu o iubire exemplară, inclusiv în anii din urmă ai vieții sale, dominați de o maladie invalidantă. În primii ani '90, Paul Barbăneagră s-a erijat cu succes în ipostaza de guru conservator, pe

linie guénoniană, al tinerilor veniți la studii în capitala Franței: îi găsea pe la biserica din Rue Jean de Beauvais (vechiul centru simbolic al rezistenței românești anticomuniste), îi înfia temporar, le descurca primii pași prin Orașul Lumină, le dăruia cărți. Căci era un imens bibliofil, cu o recoltă absolut fascinantă, așa cum aveam să descopăr și în podul casei sale secundare, de la Saint-Augustin. Omul era chiar bărbos (deși cu podoaba facială nu chiar neagră, ci frumos înspicată, ca a unui lup de mare), purta adesea pantaloni albi mulați (care aduceau a ițari) și degaja un aer de cineast boem, de anii '70. M-a adoptat și pe mine urgent, mai ales că studiam la reacționara Sorbonă taman antropologia faptului religios. „Barbă", cum era alintat – cu o aluzie benignă la dimensiunea sa fantastică –, locuia într-un superb apartament, 13 Rue Payenne, în Marais: o scară monumentală din piatră, într-un hotel particular de secolul al XVII-lea. Iar casa lui era o minunăție, mai ales pentru mine, care veneam în asemenea vizite din chilia mea estudiantină, de cel mult 10 mp, pe Rue Dareau, lângă Denfert-Rochereau: un mic imperiu alb, modernist și aristocratic, un salon uriaș, cu piese de artă africană de mare preț, dar și cu picturi abstracte și gustări rafinate, lângă un vin bun: era ceva magic în toată această combinație aproape livrescă!

Opera lui Barbăneagră – un ciclu de filme documentare despre arta și simbolismul sacru al marilor sanctuare ale umanității (din Mexic și vechiul Egipt, până la Notre-Dame și Versailles) – fusese unica sa

contribuție, valoroasă și tezistă, la o cultură pe care o sorbea mai curând ca diletant superior, pasionat de muzică, lectură și cozerii politice reacționare (ca la Radio Courtoisie, FM-ul din arondismentul XVI). Întreținea un cult al lui Eliade, căruia îi dedicase de asemenea un film și pe care-l întâlnise, respectuos și intim, la fiecare dintre anualele sale descinderi pe cheiul Senei. Se vedea mai ales cu bătrânii legionari – printre care inginerul milionar Duiliu Sfințescu –, dar și cu diferiți aromâni pripășiți pe acolo. Privea lumea modernă ca pe un infern al decăderii în vârsta de fier, era fascinat de logica simbolică perfectă a societăților tradiționale, ura comunismul cu un patos visceral și se socotea în exil intern chiar și la Paris (a cărui elită intelectuală se dovedea iremediabil infectată cu virusul utopiei). Conversația lui Paul Barbăneagră avea ceva din bonomia simplă a țăranului dunărean și din cavalerismul sofisticat al unui diletant obsedat de coincidența contrariilor. Mereu dinamic – fără să ducă mai nimic la capăt –, mereu gata să organizeze, să participe, dar și să se retragă, scârbit, din vacarmul futil al lumii profane, el era nu doar o personalitate vie, ci și un personaj mobil, fugitiv, evanescent, plin de taine și de sfidări. Un original politropic și fluctuant, care organizase la pomenita sa moșie de la Saint-Augustin un muzeu privat al kitsch-ului, strânsese din brocante provinciale vreo 30.000 de cărți și părea să trăiască doar cu gândul la o transcendență polimorfă, cuprinzătoare, salutară și salonardă. Iubea pătimaș o Românie inexistentă. S-a și întors o vreme acasă, în calitate de

consilier benevol al lui Ion Caramitru (pe când era ministru al Culturii), promițând să încheie mari proiecte niciodată finalizate. Ultima dată l-am văzut tot în apartamentul din Rue Payenne, când Toader Paleologu, ministru al Culturii, însoțit de Horia Patapievici, președinte al ICR, i-au înmânat bolnavului în fotoliu cu rotile o decorație din partea statului român. Eu eram acolo în calitate de prieten și de ambasador al României la Paris: pentru o seară, ai fi zis că România fictivă, exaltată în mintea bătrânului nostru amfitrion căpătase dreptul de a ființa. Nu era decât o iluzie scenografică pasageră, peste care avea să coboare din nou cortina...

Alexandru Paleologu

L-am citit prima dată prin 1980, descoperind în bibliotecă un exemplar din volumul *Bunul-simț ca paradox*, cu dedicație către tatăl meu: „Poetului, eseistului și, *last, but not least*, Domnului A.E. Baconsky, cu toată prietenia lui Alexandru Paleologu". Avea să devină unul dintre autorii cei mai respectați în ochii generației tinere de atunci. Nu doar pentru scriitura sa mereu alertă, de elevație stilistică asigurată la sursele clasice ale culturii franceze, nu doar pentru erudiția sa dezinvoltă sau pentru insolitul curaj de a polemiza cu „incontestabilul" C. Noica, și nici pentru sugestiile sale gnostice, de personaj inițiat, cât pentru capacitatea sa de a întrupa gentlemanul vechii Românii încă branșate la cultura europeană. Nu știam atunci mare lucru despre genealogia familiei sale, așa încât îi apreciam extrema urbanitate dincolo de orice cronică a boierimii apuse. Nici măcar despre necazurile sale cu bolșevicii români nu eram la curent, întrucât generația mea a înțeles *adevărata* oroare a comunismului abia după '90: ne mulțumeam pe atunci să detestăm regimul „doar" pentru ineficiența economică înrobitoare, brutalitatea proletară, cultul asiatic al

personalității lui Ceaușescu și dogmele izolaționiste, bazate pe cenzură și amenințarea difuză a Securității. În toată această lume, unde până și scriitorii din marile orașe arătau rău, șifonați, rufoși, nebărbieriți și deprimați de alcool, ca și de presiunea pusă pe ei pentru a se alinia la un sistem vădit sortit eșecului, prezența seniorială a lui Alexandru Paleologu, ca și scrisul său elegant păreau un „puf" de parfum regal, chemat să desfete (oricât de efemer) nările noastre intoxicate de grobianismul înconjurător. Ne dădeau nu doar o pildă de aristocrație intelectuală în plin colectivism nivelator, ci și o direcție salutară, o nădejde luminoasă, extrem de prețioasă tocmai prin raritatea ei.

După 1990, Alexandru Paleologu (pe care prea mulți și-au permis să-l gratuleze cu formula intimă „Conu Alecu", deși nu-i erau nici apropiați, nici asemănători) a devenit mult mai vizibil, fiind din păcate redus la rolul public al unuia dintre ultimii „boieri de serviciu". Când am ajuns la Hôtel de Béhague, ca ambasador al României la Paris, a fost singurul predecesor cu care m-am simțit realmente solidar, mai ales că foloseam des, pentru întâlniri, fostul său birou, instalat în biblioteca palatului, acolo unde Paul Valéry rânduise odinioară, ca secretar al contesei, prețioase tomuri *in quarto*. Când am revenit de la studiile doctorale, în 1995, am avut privilegiul de a mă întâlni de mai multe ori cu Alexandru Paleologu, fie cu prilejuri mondene, fie pe fondul unor evenimente culturale. Avea o privire de miere levantină, pielea ușor măslinie, cearcăne de Don Juan metafizic,

un nas acvilin – de senator roman – și un zâmbet sapiențial, demn de bărbatul frumos care a fost mereu și de omul care a văzut prea multe pentru a-și mai putea depăși scepticismul. Odată, pe când mă aflam în misiune la Vatican, ne-am revăzut la Roma, unde sosise ca senator liberal: țin minte conversația plină de amenitate și căldură pe care am avut-o în micul său hotel de lângă Panteonul lui Agrippa. Și mai țin minte că, înainte de a-și pune o cămașă albă, de seară, s-a scuzat 10 minute pentru a se bărbieri: o făcea, din respect de sine, de două ori pe zi (dacă avea obligația de a mai „ieși" în lume). M-a bucurat enorm când, ceva mai târziu, mi-a vorbit despre încântarea cu care a parcurs dialogul meu cu Horia Bernea, din *Roma caput mundi*. Ca orice om de veritabilă noblețe, știa să păstreze distanțele fără să pară arogant și să fie frivol fără să devină vulgar. Un *causeur* de talia lui Rivarol, un autor de butade care nu l-ar fi deranjat pe La Rochefoucauld, un pascalian scutit de crispările de la Port Royal, Alexandru Paleologu n-avea nevoie de poză pentru a se impune și trăia cu grație firească, dând omenescului partea sa, în vreme ce – odată cu experiența senectuții – se apropia, cu un delicios parapon reacționar, de linia Europei creștine. În acest din urmă sens, franchețea ultimelor sale interviuri mi se pare și azi delectabilă. Acum, când numai duhul său persistă printre amintiri tot mai estompate, mă bucur să-i retrăiesc prezența prin intermediul lui Toader Paleologu, fiul atât de loial eredității pe care i-a transmis-o, deși părintele său rămâne delicios irepetabil...

Irinel Popescu

Pentru mine, cariera medicală a acestui fost copil dintr-o familie modestă e cea mai eclatantă ilustrare biografică a dictonului *labor omnia vincit improbus*. Evident că medicina e o artă vocațională: nu ajungi la ea fără o chemare precoce și constantă, pe care gesturile tale ritualizate o confirmă cotidian, de-a lungul unei întregi vieți. Irinel Popescu a primit din plin această vocație, dublată prin ambiția filantropică a unui campion al perfecționismului. L-am cunoscut târziu, printr-un alt ilustru medic (prezent în această carte) și nu i-am spus niciodată îndeajuns admirația mea pentru uriașele sale cunoștințe, pentru abilitatea ascetică a operațiilor de transplant hepatic (întinse adesea pe durata întregii zile), pentru modestia sa netrucată, pe care propria sensibilitate, ușor de mascat și mai ușor de rănit, o afișează ca pe o paradoxală pavăză contra prostiei, dar și ca antidot al faimoasei *invidia medicorum*. În materia supercomplexă a transplantului hepatic, profesorul Irinel Popescu e deopotrivă pionier și fondator de școală. De câte ori l-am întâlnit, prietenește, la un pahar cu vin, îi suna neîncetat telefonul, iar el – deloc agasat și infinit

răbdător – dădea de la distanță indicații terapeutice sau de manevre medicale care salvau, în timp real, vieți omenești. E conștient de valoarea sa profesională, certificată prin diplome, titluri academice și sute de comunicări științifice la congrese internaționale. Cred că „secta" magicienilor chirurgi capabili de transplant hepatic reușit e minusculă la scară mondială. O dată pentru că transplantul de organ unic e infinit mai sofisticat și riscant decât cel de organ simetric (precum rinichii). Apoi, pentru că prezervarea de vieți prin transplant hepatic e un miracol recent, care n-a avut timp să facă prozeliți prea numeroși, în pofida unei cereri virtualmente masive. Ce-mi place cu deosebire la profesorul Irinel Popescu sunt nu doar calmul olimpian și luciditatea bisturiului, ci și deschiderea avidă spre actualizarea propriilor cunoștințe, completată prin contribuția pedagogică cu care-și însămânțează discipolii. Ca orice „mare om", el nu-și arogă competențe străine, respectă știința altora, tocmai pentru că știe că achizițiile solide în orice domeniu cognitiv nu cresc în arbori imaginari, ci se smulg cu greu, prin nopți albe și asalturi studioase la limita ascezei.

Vedetele lumii medicale – pozitiviste prin formație și avantajate operativ în confruntarea singulară cu vasta recoltă a mortalității umane – au adesea tendința de a se umfla în pene, comportându-se ca niște mici demiurgi aroganți. Nici pomeneală de așa ceva la Irinel Popescu! Mai mult, pe măsura încercărilor tipic românești și atât de obositoare, dar și pe măsura implacabilei goliri a clepsidrei, acest mare

profesor de medicină s-a apropiat de Dumnezeu, pe care – spre bucuria multora – nu se sfiește să-L mărturisească public. A înțeles, ca orice ins cu adevărat inteligent, că *sufletul nu poate fi operat nici cu laser*, că există o dublă dimensiune a lui *homo sapiens*, că nu totul stă în impulsurile electrochimice ale activităților cerebrale, că există, pe scurt, un mister care învăluie orice persoană într-o aură de energie luminoasă și imperisabilă. Nu i-am fost pacient, însă el e medicul care i-a prelungit mamei mele viața cu aproape trei ani. Și sunt convins că zeci de mii de români îi datorează mai mult decât pot spune aceste rânduri. Irinel Popescu – dușmănit de feluriți colegi mai „sistemici" sau doar meschini – joacă tenis, ascultă muzică bună, merge în pelerinaj la Muntele Athos, e destoinic în patriotism (și chiar prea naționalist pentru gustul meu), reușind mereu să oficieze în altarul său aseptic de la Fundeni, unde se întâlnește zi de zi cu suferința, speranța, însănătoșirea sau, dimpotrivă, cu capătul amar și convulsiv al vieții omenești terestre. Fie ca acest portret inspirat de prietenie, admirație și afecțiune să-i atingă inima generoasă!

Andrei Șerban

Numele lui circula pe când eram în anii ultimi ai comunismului, pe fondul faimei câștigate de experimentele avangardiste practicate la Teatrul Tineretului din Piatra Neamț. Se mai ocupa și *Secolul 20* de acești mari regizori – mai mult sau mai puțin tineri –, precum Radu Penciulescu sau Liviu Ciulei, care lucrau și în „străinătate", bucurându-se de statutul ambiguu al unor transfugi imperfecți. Prima întâlnire directă cu Andrei Șerban s-a petrecut în mai '90, după oroarea mineriadei organizate de FSN/Iliescu-Roman, când am realizat împreună (alăturându-ni-se Bartolomeu Valeriu Anania & Sorin Dumitrescu) o dezbatere filmată, aproape clandestină, numită „DE CE ?" și desfășurată în Sala Atelier a Naționalului bucureștean. Într-adevăr, abia scăpați, oficial, de comunism, ne trezeam în coșmarul neocomunist. Puțina presă de atunci era controlată de noii stăpâni ai revoltei confiscate. Țara habar n-avea de ce se petrecuse două luni în Piața Universității, căci – așa cum ținea să ne informeze Răzvan Theodorescu, șeful fesenist al TVR – nu se putea filma „din cauza ceții". Atunci am pus la cale

(dacă tot eram corespondent de „război" al BBC și consilierul lui Andrei Pleșu, la recent înființatul Minister al Culturii) dialogul despre care vorbeam, ilustrat cu imagini filmate despre barbaria minerilor, preluate de la Vivi Drăgan Vasile și GDS. Prin nu știu ce miracol (în fapt, grație confuziei aproape generale) am reușit să difuzez acea discuție în patru pe TVR2, așa încât stupoarea noastră de umaniști candizi, asortată cu primele documente din stradă, a ajuns atunci la toți românii de bun-simț, care și-au dat seama și de ce se întâmplase, și de halul în care fuseseră mințiți, sub mieroșenia pseudodemocratică a noilor „autorități".

Aveam să-l reîntâlnesc pe Andrei Șerban în alte situații, inclusiv la Paris, unde a montat în Sala bizantină de teatru a Hotelului de Béhague piesa Tatianei Niculescu despre psihodrama de la o mânăstire din Moldova (cea care avea să-l inspire și pe Cristian Mungiu, în *După dealuri*). Nu e cazul să-l prezint cititorilor pe Andrei Șerban: etern adolescent postmodern, unul dintre discipolii favoriți ai lui Peter Brook, obsedat reacționar de o arhaitate care-mi aduce aminte de filologul Nietzsche, ca hermeneut al liturghiilor păgâne, titular la Columbia University și guru *underground* al teatrului La Mama din New York, regizor – când aclamat, când hulit – al unor mari opere clasice, teoretician nesistematic și totuși puternic al unei estetici scenice atașate de viziunea revoluționară a lui Stanislavski, reinventator sinestezic și halucinogen al tragicilor greci... Dar mai ales spirit tânăr, așezat într-un bărbat frumos, inevitabil narcisic,

energic și „apucat", iconoclast și reinventator fantasmatic al unor tradiții uitate. Ca mulți alți mari români deșțărați și reveniți după '90 în haosul tranziției românești-spre-nu-se-știe-ce, Andrei Șerban a fost când aclamat provincial, când respins de „sistem" ca un corp străin: nu am putut acomoda niveluri prea intense de occidentalizare.

Doar în „vremea" lui H.-R. Patapievici a putut publica Editura ICR un album retrospectiv menit să-i celebreze cum se cuvine creația. În rest... l-am revăzut în 2012 la Iași, unde punea în scenă *Indiile galante* de Rameau (într-o variantă *povera*, după buget, spre deosebire de prima ei montare pariziană). A fost minunat spectacolul acelei opere baroce, monoton-aulică, dar înflorată de elfi și vibrații mozartiene de *Flaut fermecat*. Andrei Șerban e un clasic evanescent, despre care propria lui țară știe că există, fără să poată explica de ce. Arta lui de a gestualiza umanul într-o convenție dansată și apotropaică e indiscutabil universală, așa încât mereu juvenilul artist, cu șarmul său de Robert Redford, se poate lipsi de orice statuie autohtonă...

Traian Băsescu

Răposata mea mamă îmi spunea, amuzată, că îi place tot mai mult „zăpăcitul ăsta de Traian Băsescu" (pe vremea aceea primar al capitalei). Habar n-aveam că acel politician – nouă stea a anilor 2000 – avea să joace un rol atât de important în istoria țării și a mea personală. Victoria lui la prezidențialele din 2004 – ca lider al Alianței Dreptate și Adevăr – ne-a făcut să retrăim emoțiile plăcute și speranțele din 1996, după victoria CDR și a lui Emil Constantinescu. Omul a fost suficient de abil pentru a rămâne la putere zece ani și a se face ales – sau nonsuspendat – de patru ori. O performanță politică unică! Iar acest *deceniu Băsescu* a avut de toate, bune și rele, pentru că așa e viața însăși, nu pentru că s-ar fi gândit el să ne servească una caldă, una rece. A fost multă vreme foarte popular, iubit de poporul simplu, care se identifica ușor cu personajul jovial, ușor vulgar, care știa să-i vorbească pe înțeles, cu multe expresii colocviale și imagini percutante, pline de haz. A făcut dintr-un partid mic – PD-ul preluat de la Petre Roman – un partid de 33%. L-a mutat de la centru-stânga la centru-dreapta (PPE), intuind că poate ocupa culoarul

eliberat prin decesul PNȚCD. Să recunoaștem: fostul președinte a setat agenda publică a României timp de 10 ani: toți ceilalți n-au făcut decât să-l urmeze sau să-l combată, fără să pună pe radarul public propriile teme. *Populist autoritar*, s-a spus. Da. Însă personajul e mult mai complex de atât. În politica externă a debutat ca un diletant complexat și a sfârșit ca un veteran respectat în clubul șefilor de stat din UE și NATO. Bucureștiul a găzduit evenimente de anvergură, precum un *summit* NATO, un *sommet* al Francofoniei și sute de vizite oficiale. Am intrat în 2007 în UE. A fost articulat un sistem de parteneriate bilaterale strategice, începând cu SUA, care, validând atlantismul lui Traian Băsescu, a pariat pe noi ca pe un aliat serios (de aici scutul antirachetă și bazele de la Kogălniceanu sau manevrele comune făcute în zonă). Am crescut serios amprenta românească în Republica Moldova, pentru care ne-am luptat până la Acordul de Asociere cu UE și tot restul (cote mari de acces pe piața internă, ridicarea vizelor etc.). La nivel intern, Educația și Justiția au primit legi modernizatoare (ulterior mutilate). La Sănătate, lucrurile s-au împotmolit și așa au rămas. Rămâne de asemenea, cu valoarea lui mai mult simbolică, și momentul preaderare la UE când Traian Băsescu a condamnat, de la tribuna parlamentului, crimele regimului comunist.

L-am cunoscut pe când eram secretar de stat pentru Afaceri Globale, acompaniindu-l într-o serie de vizite externe. Apoi m-a chemat să-i fiu consilier și (lăsându-mă pe mine deoparte) trebuie să admitem

că a avut mereu dorința de a se face anturat cu oameni valoroși: că mulți au venit și mai toți au plecat e altă treabă. În linii mari însă, președintele Traian Băsescu a fost cel care s-a legitimat, a conlucrat și s-a lăsat cel mai mult inspirat de elita intelectuală anticomunistă și prooccidentală din țara noastră. Mai mult chiar decât președintele Emil Constantinescu (ultimul, un intelectual asumat, a intrat rapid într-o logică sectară). Traian Băsescu e singurul politician român cu care, în funcție fiind, am discutat de sute de ori *despre România și interesele ei*: nu despre „partid", nu despre „persoane", nu bârfulițe și interese mărunte. Iar în UE a înțeles cu multă finețe miza marilor bătălii de culise, dincolo de protocolul declarațiilor de bune intenții: din deformație profesională, ca fost comandant, vedea țara însăși ca pe o navă pe care trebuie s-o aducă în portul cel mai sigur. De altfel, vă semnalez un aspect îndeobște neglijat: abia în anii săi de mandat s-a vorbit cu adevărat și insistent despre Constituția României, care, înainte vreme, fusese o simplă abstracție. Și asta din două motive care se contrazic: pe de o parte, Traian Băsescu a privit-o ca pe o busolă inconturnabilă. Pe de altă parte, pentru că firea sa de lider îl împingea să se comporte ca într-o republică prezidențială, de tip american, ceea ce i-a adus multiple acuzații de încălcare a legii fundamentale, setată pentru un regim semiprezidențial (sau semiparlamentar): nici cal, nici măgar.

Când am intrat în cercul său de colaboratori apropiați, fusesem de două ori ambasador, apoi secretar

de stat și îmi făcusem un prenume în cultura română (căci cu un nume relevant în această ordine am avut șansa de a mă naște). Lui îi datorez numirea ca ambasador la Paris și – cu siguranță – mandatul de șef al diplomației, exercitat într-o perioadă de maxime turbulențe externe și interne. Am făcut greșeala (*mea maxima culpa*) de a crede că trebuie să mă implic și în politică: am intrat pe teren în contratimp, când valul anti-PDL se formase, pe fondul măsurilor de austeritate dictate de criza economică mondială. Așa că am pierdut două alegeri, în două partide, alegându-mă și cu dușmănii care m-au costat scump. Normal că am văzut și marile greșeli făcute de Traian Băsescu: nu și-a dat partidul pe mâna intelectualilor reformiști, a jucat la mai multe capete, stricând adesea noaptea ce reușise să construiască ziua. A fost un genial tactician, dublat nefericit de un strateg nul și egocentric: nu a văzut decât pe termen scurt, ratând construirea unei posterități politice solide. Greșită a fost și polemica lui, cam rudimentară, cu persoana Regelui Mihai I. Una peste alta, n-am putut să-l înjur, să trec în tabăra adversarilor săi (adunați de-a valma în monstruozitatea politică numită USL). N-am putut susține campania de demonizare orchestrată de feluriți pigmei politici sau de trusturi media controlate de foști oameni ai Securității: e clar că, și să se fi străduit pentru asta zi și noapte, Traian Băsescu n-ar fi reușit să realizeze toate relele care i-au fost atribuite... Mi s-ar fi părut o totală lipsă de caracter să mă înscriu în corala detractorilor săi, chiar dacă știam că o

asemenea manevră m-ar fi scutit de absurda stigmatizare ca *intelectual băsist*, care mi-a blocat cariera profesională și m-a expus la jigniri, calomnii și atacuri nedrepte. Suport însă acest statut (definitoriu pentru tribalismul politic românesc) în cea mai bună companie, de la Andrei Pleșu și G. Liiceanu, până la Horia-Roman Patapievici, Vladimir Tismăneanu, Mircea Mihăieș, Tania Radu, Toader Paleologu, Sever Voinescu, Daniel Funeriu, Cătălin Avramescu, Monica Macovei, Mircea Miclea, Cătălin Predoiu, Armand Goșu, Mircea Cărtărescu, Ioan Stanomir, Marian Preda, Mihail Neamțu, Adrian Papahagi, Sebastian Lăzăroiu, Bogdan Tătaru-Cazaban, Alexandru Gussi și multe alte personalități onorabile, de indiscutabilă valoare etică și profesională. Mulți – sute! – alți colaboratori „entuziaști" ai lui Traian Băsescu au schimbat luntrea și și-au întors pe dos surtucul, devenindu-i peste noapte dușmani neîmpăcați. A fost opțiunea lor, profitabilă pentru ei în imediat, dar moralmente dubioasă. Căci una e să vezi – și să critici – marile defecte ale unui mare om politic și alta să-i negi în bloc calitățile și realizările (de care ai știut, zece ani, să beneficiezi).

În fine: avem aici cea mai spectaculoasă dovadă a tendinței românilor de a-și demola foștii președinți (nici unul dintre primii trei n-a fost scutit de asaltul acestei stranii expresii a urii de sine). Timpul va stinge treptat patimile și le va îngădui istoricilor să-și facă datoria cu serenitate, dincolo de isteriile și urile momentane.

Gabriel Liiceanu

Eram în liceu când am citit *Tragicul. O fenomenologie a limitei și depășirii*, teza de doctorat a lui Gabriel Liiceanu. M-am simțit imediat cucerit: tema însăși rupea convenția filozofiei oficiale din comunism, avea un ce subversiv și o dicțiune a ideilor perfect heterodoxă, oferindu-mi un exercițiu salutar de existențialism epistemic. Un patronim unic (știu cum e!), o frazare conceptuală inițial dependentă de setul lui Noica, mai apoi emancipată într-un orizont auster, heideggerian, care mă racorda la gândirea europeană, săpând un tunel luminos pe sub blestematul zid berlinez. Azi, filozofia e o combinație de neuroștiințe, *computer science*, microbiologie și reflecție socioantropologică despre postumanitate. Pe atunci, prin Gabriel Liiceanu și felul său de a chestiona ființa, ne mai puteam încă adapta celor peste două milenii de ontoteologie platonică... Ucenicul prim al lui Constantin Noica și-a îndeplinit fără greș oficiul de *excubitor ingeniorum*! Apropo de Noica, deși am studiat primii doi ani la Academia Andreiană din Sibiu, n-am comis pelerinajul canonic la Păltiniș. Pudoare, neîncredere

în mine, dar și orgoliu: îmi ajungea să citesc, nu-mi doream o uniformă și o etichetă de discipol „acreditat". Dar nici n-am putut ocoli, în construirea unei paradigme paidetice, suflul școlii pe care acesta a fondat-o, nu sub un portic policrom, ci la umbra brazilor carpatini. Mult mai târziu, abia când am scris cartea *Roma caput mundi*, împreună cu iubitul meu prieten Horia Bernea, am avut finalmente privilegiul unor întâlniri directe cu filozoful cel mai riguros al generației sale, la sediul deja faimoasei Edituri Humanitas, în programul căreia mă regăseam fără rest și tăgadă. Și așa m-am lăsat cucerit, mai întâi, de aparența lui Gabriel Liiceanu: voce baritonală, căutătură severă, ștaif intelectual pedant, elitism și alte asemenea „aroganțe" (cu care eram în deplină sintonie, dar care mă intimidau studențește). Scriu „aparența", întrucât există, dacă-l citești atent, și un alt Liiceanu: nu știu dacă dublul secret al celui părelnic sau *adevăratul om* din spatele măștii sociale. Acest Gabriel Liiceanu secund, ocult ne dăruiește un spirit timid, plin de umor și de ireverență goliardică, dar și spiritul fals germanizat al unui balcanic de stirpe socratică, iconoclast și ludic, sceptic și sensibil, atent la abstracții fără a se dezinteresa de misterul persoanei.

Editorul a funcționat mai spornic decât trei Ministere ale Culturii: fără zecile de milioane de cărți pur și simplu eminente pe care le-a revărsat asupra României, irigând fabulos deșertul „tranziției", am fi fost cu siguranță mai puțin pregătiți de

includerea europeană și de reluarea dialogului între inteligheția locală și marea cultură occidentală, de care comunismul ne-a separat atât de sinistru. Gabriel Liiceanu, oltean pragmatic, echipat cu simțul capitalist al publicului bine vrăjit, a rămas însă un hedonist al catalogului editorial: știa ce se cuvine tradus și ce publicat (din producția autohtonă), dar și-a făcut mereu poftele, ca un boier sudist, pe cerdacul cu șerbet și cafele. A știut să ciupească snobismul clasei culte din România eternă, oferindu-ne, ca editor, numai titlurile care-l convinseseră personal, în prealabil. Asta da artă a literei tipărite! Humanitas e, dacă vreți, un mare partid politic meritocratic, liberal și discret reacționar, care a oprit năvala propagandei neocomuniste, instruind fundamental o întreagă generație de umaniști. Dincolo de editor, am rămas un cititor asiduu al scriitorului și gânditorului Gabriel Liiceanu, jubilând alături de umorul său sec, englezesc, dar și sub impresia castaliană a Marilor Texte, atât de judicios apărate de Allan Bloom. I-am descoperit cu delicii înzestrarea de portretist, harul analizei psihologice, micile cochetării de dandy ușor dezabuzat, care-mi evocau figura lui Lord Byron cu turban. Îmi plac la domnia sa luciditatea cu care-și asumă anxietatea în fața paginii albe, transpirația rece a insomniacului cioranian și felul absolut savuros în care-și sabotează propria mitologie platonică. Mi s-a părut că s-a suspendat într-o eternă indecizie de adolescent, pe temeiul căreia riscă mereu insolite revelații culturale. Mintea sa a devenit un cabinet de curiozități caleidoscopice.

Ai spune că străvezi ediția princeps din *Sein und Zeit* teleportată pe biroul haotic al lui Borges. Nu a încremenit în proiect: ți-l poți în orice clipă imagina sub șocul unei descoperiri proaspete, care-l interpelează precum lumina începutului de lume.

Dați-mi voie să mai notez ceva, în ordinea efemeră a cetății: Gabriel Liiceanu nu a făcut manevre politice, nu s-a adaptat mlădios, în proasta tradiție a oportunismului valah. Toată viața a părut să ne spună: am inteligența și cultura necesare pentru a-mi imagina *o Românie normală* și – vă anunț – nu ați reușit să mi-o livrați pe platoul de argint pe care-l merită. Nu mă interesează compromisul isteț, care face mereu cu ochiul: nu o să-mi puteți vinde vreodată moneda falsă drept valută acoperită în aur. E limpede că acest idealism consecvent, de vibrație și patos aproape pașoptist, nu avea cum să-i transforme pesimismul istoric și antropologic într-o odă a blazării mulțumite de sine. Însă a pus constant presiune pe „conducătorii" trecători ai democrației noastre originale. A menținut în mulți compatrioți spiritul speranței bune, gustul demnității, refuzul acomodării lașe și apetitul unui civism lucid. Am și o limită în empatia față de Gabriel Liiceanu: pare să nu fie dotat cu organ pentru teologie și mistică. E o pagubă obiectivă sau doar o probă că providența însăși se joacă atunci când ne alocă înzestrările definitorii? O veritabilă provocare *peratologică*, la care numai împricinatul poate răspunde, și nu m-ar mira să o facă, în noi explorări filozofice mai apropiate de

Dumnezeul Cel Viu, adică de Acela care – arzând în miezul rugului aprins sau luptându-se nocturn cu Iacob – nu poate fi mărginit la conceptele în numele cărora Pavel a fost izgonit din Areopag.

Victor Ieronim Stoichiță

Citisem în adolescență *Creatorul și umbra lui*, când am avut ocazia de a-l întâlni pe acest autor „sprijinit pe umărul solid al lui Panofsky", la Casa Kalinderu din București, unde aveau loc (semiclandestine) conferințe de istorie a artei. Victor Ieronim Stoichiță avea să rămână în preajma mea și printr-o legătură de familie. Ne-am întâlnit de multe ori, la București și Paris, ba parcă și la Roma. I-am recenzat de curând amintirile publicate în franceză și traduse prompt la Humanitas. Acest mare profesor de istorie a artei – titular la universitatea elvețiană de la Fribourg – este cea mai conturată personalitate românească din domeniul respectiv. Educat în doctrina școlii lui Aby Warburg, specializat în imagologie, adică în hermeneutica filozofic istorică și culturală a semnului iconic, el nu e decât dovada vie a faptului că avem minți luminate, care se exprimă fără complexe și cu o admirabilă creativitate de îndată ce scapă din contextul intern al unei Românii pe care contraselecția comunistă (cu a sa *luptă de clasă*) a lăsat-o fără oxigen. De-o vârstă cu Marian Papahagi și coleg cu acesta, în anii '70, la o bursă de specializare doctorală în

Italia, Victor Ieronim Stoichiță e un Ioan Petru Culianu mutat în domeniul artelor vizuale: la fel de erudit, de fermecător stilistic, de adaptat la rigorile științei universitare apusene, la fel de intens stimulat de competiția dură din acea sferă și la fel de răsunător prin cărțile sale publicate ritmic, spre rotunjirea treptată a unei autorități internaționale. Profesorul V.I. Stoichiță vine din familia marelui scriitor și medic Victor Papilian (care l-a dat și pe scriitorul Alexandru Papilian, exilat în Franța). E un bărbat înalt și arătos, rafinat prin contactul îndelungat cu un domeniu intelectual sortit elevației contemplative, o personalitate în care blândețea, civilitatea și frazarea subtilă a ideilor se întâlnesc fericit cu glosa savantă, vocația pedagogică și hărnicia elaborării. Noi l-am pierdut și l-am recuperat, prin traducerile de la Humanitas, după ce comunismul s-a prăbușit... E cu siguranță mai cunoscut pe plan european decât în propria țară de baștină. Câți români au fost invitați să susțină cursuri publice la Collège de France, unde am avut privilegiul de a-l asculta, pe când eram ambasador la Paris?

Ca de obicei, cei plecați îi inhibă și chiar îi irită pe cei rămași „acasă", în atmosfera noastră provincială, sfâșiată de invidii meschine, în bătălia tuturor actorilor culturali pentru „generozitatea" (fără alternativă) a statului român. E clar că toți marii români exilați și-au impus măsura prin muncă, talent și strălucire intelectuală, nu prin pile politice, coterii și culoare libere, tăiate belferește, în deșertul cultural lăsat de comunism și de tranziția noastră spre

nu se știe ce. Dramoleta noastră caragialească e o declinare în cheie prăfuit-balcanică a blestemului lăsat de Iisus Hristos pe capul fariseilor biblici: căci nici nu intrăm (în concertul culturii universale), nici nu-i lăsăm pe alții să intre, dacă nu plătesc prețul amarnic al exilului. Cred că numai rușii și-au permis – în modernitate – luxul pervers de a-și chinui elitele, forțându-le să plece din propria vatră. Cu diferența de scară dintre cele două culturi... Fapt este că Victor Ieronim Stoichiță nu e un exilat politizat: și-a văzut de carieră, cu tenacitatea omului care se știe chemat să ilustreze cu brio un domeniu de mare complexitate și a oficiat sacerdotal la propria catedră (obținută după numeroase tribulații profesionale care dovedesc, dacă mai era nevoie, că nimeni nu te așteaptă pe culmi cu brațele deschise). La cât au suferit el și familia sa de pe urma regimului comunist, nu ne putem aștepta ca în opera lui să apară accente conformist marxiste. E mai curând un spirit eleusin, rupt de cele ideologice, dar convins că arta traduce fidel spiritul fiecărei epoci, într-un registru inițiatic, de mare densitate simbolică. Volumele lui Victor Ieronim Stoichiță transcriu istoria umbrei pe care penelul și lumina o combat, în lumea tabloului, a viziunii mistice și a încifrării civilizaționale. Sper ca noua generație de artiști și critici de artă apărută (totuși) în România zilelor noastre să-l adopte ca *spiritus rector*...

Petre Țuțea

În primăvara confuză a anului 1990 – la egală distanță de asasinatele din timpul revoltei populare confiscate de FSN și ororile (mai *soft*, prin comparație) ale primei *mineriade* –, pe scena națională a explodat un nume: Petre Țuțea! Toate ziarele autodeclarate „libere" se repezeau să-i smulgă mărturisiri. Radu Preda, pe atunci tânăr gălățean, premiant la olimpiada de literatură română, s-a instalat de-a dreptul, trei luni, în garsoniera de lângă Cișmigiu a noii celebrități, înainte de a debuta, la numai 20 de ani, cu un volum de interviuri numit *Jurnal cu Petre Țuțea*. Acest *Privatdozent* – cum îi plăcea să se numească, amintind astfel atmosfera Bucureștiului ocupat de nemți în Marele Război și guvernat de oamenii lor în anii lui Antonescu – apărea public la capătul unei existențe tipice pentru intelectualul român din secolul 20: mirajul marxismului, cochetarea cu legionarismul, urmată de o lungă condamnare politică și de o viață marginală sub comunism. Acum, martorul esențial Petre Țuțea – omul de genială ascuțime și niciodată capabil de sinteză, obișnuitul orelor mici de la restaurantul Uniunii Scriitorilor și clientul

veșnic al hărțuielilor exercitate de vigilenta Securitate – devenea eroul intelectual al zilei și încă o *dovadă* (alături de prezența unor mari intelectuali și disidenți în CPUN) că „lucrurile s-au schimbat cu adevărat". Cunoscut numai câtorva și ajutat de prieteni curajoși, precum Marcel Petrișor, Petre Țuțea – familiar echivalat cu apelativul *nea Petrache* – devenise peste noapte oracolul intelectual al unei generații – a mea! – care spera să se recupleze la tradiția interbelică prin acest (ultim) reprezentant al ei. De la singurătate și abandon, acest personaj de un pitoresc fascinant intrase brusc sub lumina tuturor reflectoarelor...

Așa se face că – aprins de flama acestei manii a recuperărilor *in vivo* – am fost entuziasmat să-i fac și eu o vizită, însoțindu-l pe Sorin Dumitrescu, în postură de reporter improvizat. Bătrânul era deja împuținat, rufos, dar cu privirile sclipind de bucuria vremurilor „noi" pe care le trăia. Ne-a primit, deloc protocolar, într-o pijama veche, peste care-și trăsese un pulover, și cu chelia acoperită de o cipilică judicioasă, din lână. Firește că cititorii mai tineri, care n-au trăit fenomenul Țuțea, se pot întreba de ce personalitatea lui era atât de magnetică. În primul rând, pentru că omul era un uriaș orator, cu formula memorabilă la îndemână, gata să te plimbe prin toată istoria filozofiei ca și cum ar fi făcut o promenadă prin Cișmigiu. Apodictic și aforistic, paradoxal și sarcastic, el făcea să palpite, din carcasa lui somatică ruinată de vremea chipurile apusă a comunismului, toată strălucirea facilă și întreaga facondă

interbelică din amfiteatrele unde oficiase un Nae Ionescu. Regăseai în fluxul său ideatic lumea lui Mircea Vulcănescu și Mircea Eliade, rumoarea Capșei de odinioară, doctoratele germane sau franceze și elanul naționalist al generației românești dintre cele două conflagrații mondiale. Îi cunoscuse din tinerețe pe toți – atunci când el însuși era un găligan împlinit, pozându-se pe Calea Victoriei cu Emil Cioran. În al doilea rând, pentru că – neavând voie să scrie – continuase toată viața să gândească filozofic și economic, adunând în minte sute de idei perfect șlefuite, pe care le relua cu o bucurie juvenilă și o complicitate de pișicher adorabil. În fine, pentru că simțeai în acest martir laic al luptei comunismului cu valorile intelectuale din vechea Românie satisfacția omului căruia Dumnezeu îi arată, la capătul drumului, asemenea bătrânului Simeon, limanul izbăvitor al libertății regăsite. Cărțile cu „zisele" lui Petre Țuțea au fost primele bestselleruri postcomuniste. A trăit destul pentru a încerca și publicarea unor note răzlețe, sub forma unui prolix tratat de antropologie filozofică: nimeni n-a fost convins de ele, pentru că nu erau îndeajuns sistematizate, dar și pentru că mitul său neosocratic se instalase prea adânc în conștiința unanimă. Nașterea filozofului de ordin arhitectonic a fost astfel împiedicată de faima gânditorului oral, apoi au apărut detractorii de serviciu și s-a instalat uitarea. Pentru mine, Petre Țuțea încarnează, cu o tragică limpezime, veșnica noastră pendulare între *ce ar fi fost să fie* și *ce n-a fost să fie*...

Spre final

Călătoriile m-au purtat prin aproape toate zările planetei: am văzut fața colectivă a multor națiuni, de la veselia senegaleză sau kenyană până la demnitatea sărăciei extreme într-o Indie democratică și galopant emergentă; de la răceala socialist-civilizată a scandinavilor până la rusticitatea australiană și extremul rafinament când bonom, când infatuat al francezilor. Am survolat peisaje și am vizitat sute de muzee, am admirat capodopere și am descoperit eșecuri, speranțe sau inerții. Fie că ne petrecem viața într-un sat din Bărăgan sau în paradisul hipsterilor din Hackney, suntem convinși, cel puțin la maturitate – după ce am acumulat suficiente date și experiențe –, de faptul că propria individualitate e suma conlucrării cu alții, fie ei consăteni, concitadini, conaționali, cetățeni ai unui organism continental (precum UE) sau colegi de universitate, de breaslă și de preocupări, în aceeași „bulă" din rețeaua noastră preferată de socializare. Indiferent de credința noastră religioasă (sau de opțiunea noastră politică), indiferent de ce am reușit să facem din ce ne-am propus și din ce am fost obligați să trăim, mai presus de voința personală,

înțelegem că numai cooperarea interumană ne-a dat o identitate recognoscibilă. Se poate spune că întreaga noastră existență e rezultanta unor permanente interacțiuni superficiale sau complexe, intime sau sociale, culturale sau spirituale. Chiar dacă ne simțim singuri, nu avem de fapt acest lux echivoc: trăim laolaltă, nu doar în limitele speciei *homo sapiens*, ci și ca subiecți ai unei istorii ce pare să fi intrat, ireversibil, în etapa ei globală. Iubitori umaniști ai patrimoniului universal sau naționaliști anxioși, impozanți sau neînsemnați pe scara formală a societății ai cărei membri suntem, nu ne putem aproxima sensul decât selectând în masa amorfă a memoriei personale acele întâlniri semnificative care ne-au schimbat (chiar și printr-o revelație retroactivă) felul de a gândi, fasonându-ne sensibilitatea, cristalizându-ne judecățile și ajutându-ne să găsim, dintr-o multitudine aparent nesfârșită, propria *foaie de parcurs*. De-a lungul acestui parcurs niciodată liniar, înfrângem adversități și resentimente, ne bucurăm de afinități și de ritul inițiatic al iubirii, zămislind gânduri care influențează la rândul lor viața semenilor. Dacă reflectăm onest, nici măcar cărările tăiate spre cultura personală nu s-ar fi întruchipat fără mijlocirea celor care ne-au fost – oricât de trecător – prieteni, dascăli, maeștri, modele. Facem parte dintr-o formă de viață nu doar rațională și socială, ci și sinergetică. Existăm numai prin comunicare și comuniune, oricât ne-ar împinge orgoliul spre prejudecata deplinei singularități.

Devenim noi înșine numai dacă *împărtășim* propria definiție, ca parte a unui ansamblu polimorf, integrat și secvențial. O imensă rețea neuronală cuprinde umanitatea în propria unitate diversă și mereu neclară, aglutinând chipuri și amintiri, într-o devălmășie pe care doar rațiunea noastră izbutește (până la un punct) să o disciplineze. Și totul e mai greu de gestionat într-un cadru mental relativist! Experiența mea – ca român – corespunde, bunăoară, statutului nostru de națiune recent articulată statal, devastată de dictaturi, penalizată de marginalitatea sa geografică în raport cu principalele centre de putere continentale. Întrucât nu m-am născut într-o bătrână națiune occidentală, plină de măreție cândva imperială, am moștenit *volens nolens* complexele noastre de inferioritate, patosul provincial al arderii etapelor și ingenuitatea unei culturi care nu și-a atins apogeul. Cruzimea acestui autodiagnostic (în care nu implic nici defetism, nici amărăciune) îmi oferă, dimpotrivă, respirația gândului care, cercetându-și atent geneza, se poate depăși pe sine. Știu, tocmai pentru că am văzut destule, că existau milioane de scenarii biografice alternative, care nu mă privesc, întrucât nu eu, ci *altcineva* le-ar fi putut cu adevărat locui. Cel în care am locuit efectiv era și singurul cadru cu care mă puteam identifica, unicul orizont în care aș fi avut ocazia de a mă întâlni. În această lume perfectă – căci lipsită de orice versiune alternativă – m-am bucurat de cunoașterea oamenilor descriși în cartea pe care ați avut bunăvoința și curiozitatea de a o citi acum. Așa cum spuneam

în textul preliminar, ei nu epuizează catalogul cu mult mai vast al intersecțiilor care mi-au conturat fizionomia, dar nici nu puteau lipsi, așa cum oglinda nu lipsește din atelierul pictorului pornit în lucrarea unui autoportret. Oprit o clipă din drum, pentru a privi spre trecut, trag nădejdea ca Pronia să-mi deschidă calea altor întrevederi, la fel de admirabile și grăitoare. În fragmentul de timp care ne va fi slujit tuturor drept leagăn, loc de joacă, scenă și mormânt, rămân deocamdată cu ochii larg deschiși, bine știind că absida sufletului meu găzduiește un mozaic al cărui desen nu poate fi încă pe deplin deslușit.

Cuprins

Din lumea noastră

www.polirom.ro

Redactor: Adrian Botez
Coperta: Radu Răileanu
Tehnoredactor: Vasilica Zevoi

Bun de tipar: martie 2018. Apărut: 2018
Editura Polirom, B-dul Carol I nr. 4 • P.O. BOX 266
700506, Iași, Tel. & Fax: (0232) 21.41.00; (0232) 21.41.11;
(0232) 21.74.40 (difuzare); E-mail: office@polirom.ro
București, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1,
et. 1, sector 4, 040031, O.P. 53
Tel.: (021) 313.89.78; E-mail: office.bucuresti@polirom.ro

Tiparul executat la S.C. Tipo-Lidana S.R.L.,
Calea Unirii, nr. 35, Suceava
Tel. 0230/517.518; Fax: 0330/401.062
E-mail: office@tipolidana.ro; www.tipolidana.ro